

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Perš

**Prispevek kulturnega in civilnodružbenega
segmenta k uvedbi demokracije in neodvisnosti
Slovenije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Perš

Mentor: red. prof. dr. Janko Prunk

**Prispevek kulturnega in civilnodružbenega
segmenta k uvedbi demokracije in neodvisnosti
Slovenije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Najlepše se zahvaljujem svojemu mentorju, red. prof. dr. Janko Prunku, za svetovanje in pomoč pri diplomski nalogi.

Najlepše se zahvaljujem svojim profesorjema, doc. dr. Milanu Balažicu inizr.prof. dr. Gregorju Tomcu, pri pomaganju literature.

Zahvaljujem se družini, sorodnikom, prijateljem in znancem za vso podporo ob mojem študiju.

Na koncu pa se zahvaljujem Katji, ki me je vedno spodbujala in na koncu pregledala nalogo.

Prispevek kulturnega in civilnodružbenega segmenta k uvedbi demokracije in neodvisnosti Slovenije

V svoji diplomski nalogi sem obravnaval kulturna in civilna družbena gibanja v socialistični Jugoslaviji, ki so se borila za samostojno in demokratično Slovenijo. Največ pozornosti bom posvetil posameznikom in organizacijam, ki so se borili za samostojno Slovenijo. V začetku svoje naloge bom izpostavil delovanje Jožeta Pučnika. V 70-ih letih se mu je pridružil Edvard Kocbek s svojim prelomnim intervjujem z Borisom Pahorjem leta 1975. Moja raziskovalna naloga pa bo najbolj osredotočena v 80. leta prejšnjega stoletja. Osemdeseta je odprla alternativna glasba, ki je prebudila bodočo uporno generacijo. Svoje so dodali Pankrti in ostali pankovske skupine ter Laibach. Takrat je nastal vrhunec civilno družbene sfere, ko sta vzleteli osvobodjena Zveza socialistične mladine Slovenije in Odbor za varstvo človekovih pravic, ki velja za največjo civilno družbeno organizacijo v Sloveniji, ki je zadala odločilni in končni udarec takratni vladajoči oblasti, ko se je zavzemala za osvoboditev zapornikov Janeza Janše, Ivana Borštnerja, David Tasić in Francija Zavrla. Poleg upora proti oblasti so bile razkrite vse slabosti skupne države, ki smo jo doživljali dobrih 45 let. Svoje so dodali kulturniki in intelektualci, ki so s pisanjem nacionalnih programov, kot sta bila 57. številka Nove revije in Gradivo za slovensko ustavo, oblikovali bodočo podobo samostojnega naroda. Svoje je dodala še Majniška deklaracija, ki je dokončno zahtevala odcepitev od Jugoslavije. Moja naloga je raziskovalna, saj hočem zaobjeti čim več kulturnikov, posameznikov in civilnih organizacij, ki so sodelovali pri osamosvojitvi in demokratizaciji Slovenije v socialistični Jugoslaviji

Ključne besede: Jože Pučnik, Intervju Boris Pahor z Edvardom Kocbekom, pank, Zveza socialistične mladine Slovenije, Odbor za varstvo človekovih pravic.

The contribution of cultural and social civil segment to the introduction of slovene democracy and independence

My diploma thesis deals with the cultural and civil social movements that occurred in the socialist Yugoslavia and fought for independent and democratic Slovenia. Most of my attention is devoted to those individuals and organizations who took great pains in the struggle for sovereign state Slovenia. In the first part the thesis emphasizes the activities of Jože Pučnik. In the seventies Edvard Kocbek joined him with his crucial interview with Boris Pahor published in 1975. But the greater part of my thesis treats the period of the eighties of the 20th century. The eighties were opened by the alternative music which woke up the future revolting generation. The punk groups such as the Pankrti or the Laibach were active too. The culmination of the civil social sphere was created by the emancipation of the Socialist Youth League of Slovenia and the Committee for Human Rights coming in the forefront of political activity. The Committee is considered the most influential civil social organization at that time in Slovenia which gave the final blow to the governing authorities by endeavouring for the liberation of prisoners Janez Janša, Ivan Borštner, David Tasić and Franci Zavrl. The revolt against the authorities also revealed all the failings of the common state that we have experienced over 45 years. The cultural workers and the intellectuals contributed to the decisive moment by writing the national programmes such as the 57th issue of the Nova revija magazine and the Contents for the Slovenian Constitution which designed the future image of independent nation. Also published was the May Declaration which firmly demanded the separation from Yugoslavia. My thesis is a research work as I wanted to include as many individuals and civil organizations as possible who took part in the process of independence and democratization of Slovenia within the socialist Yugoslavia.

Key words: Jože Pučnik, Boris Pahor's interview with Edvard Kocbek, punk, Socialist Youth League of Slovenia, Committee for Human Rights.

KAZALO

1	UVOD	6
1	KRIZA JUGOSLAVIJE	9
1.1	Politični vzroki za propad Jugoslavije	12
2	KULTURNO OSAMOSVAJANJE	16
2.1	Začetno časopisje	17
2.2	Jože Pučnik	18
2.3	Zgodnje študentsko gibanje	21
2.4	Povzetek iz 50-ih in 60-ih let kulturnega delovanja v Sloveniji	23
3	INTERVJU, KI JE ŠOKIRAL KOMUNISTE.....	24
3.1	Edvard Kocbek	25
3.2	Intervju Pahor-Kocbek.....	26
4	OSEMDESETA LETA JUGOSLAVIJE - ZAČETEK KONCA JUGOSLAVIJE IN PRIČETEK SLOVENIJE	27
4.1	Punk.....	28
4.2	Pankrti	30
4.3	Punk in ostali dejavniki kulturnega boja.....	32
4.4	Gejevsko in lezbično gibanje	36
5	ZVEZA SOCIALISTIČNE MLADINE SLOVENIJE (ZSMS)	38
5.1	Štafeta absurda	41
5.2	Plakatna afera.....	42
5.3	Mladina.....	45
6	NACIONALNI PROGRAMI	46
6.1	57. številka Nove revije – Prispevki za nacionalni program	46
6.2	Majniška deklaracija	56
6.3	Gradivo za slovensko ustavo oz. Pisateljska ustava	57
7	CIVILNA GIBANJA OB KONCU 80-IH LET IN USTANOVITEV ODBORA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE	62
7.1	Odbor za varstvo človekovih pravic in afera JBTZ	63
8	ZAKLJUČEK	70
9	LITERATURA.....	73

1 UVOD

V svoji diplomski nalogi bom raziskoval vpliv kulturnih, družbenih in civilnih gibanj v Sloveniji pred letom 1991. Moje raziskovanje naloge se začne v obdobju Federativne ljudske republike Jugoslavije. V uvodu svoje naloge se bom ukvarjal s pričetkom splošne gospodarske krize, ki se je začela takoj po koncu druge svetovne vojne. V Federativni ljudski republiki Jugoslaviji je s različnimi reformami želela reformirati svoje gospodarstvo. Ukvarjal se bom z vprašanjem koristnosti reform v obdobju 1945 do 1990. Reforme so imele poseben vpliv na gospodarstvo vseh državotvornih oblik Jugoslavije. Socialistična republika Slovenija je imela s reformami še največ koristi, saj je bila gospodarsko najbolj razvita in finančno najbolj stabilna republika med šestereco republik v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, kasneje v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji.

Razen gospodarskih težav je razpad SFRJ je vplivalo politično dogajanje v SFRJ. Po smrti maršala Josipa Broza Tita leta 1980 in smrti glavnega političnega ideologa Jugoslavije Edvarda Kardelja leta 1979 so se vidno pričele kazati politične razlike v tedanji skupni državi SFRJ. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je vidno na politično prizorišče pojavil Slobodan Milošević, ki je s svojim javnim političnim nastopanjem hitro dosegel to, da so se odnosi med vsemi narodi v Jugoslaviji začeli krhati. Vse to je vodilo do razpada SFRJ leta 1991, ko so tri bivše socialistične republike razglasile svojo samostojnost. 23. Decembra 1990 se je Slovenija na plebiscitu kot prva med vsemi republikami SFRJ odločila za samostojnost.

V raziskovalni nalogi sem zajel dejavnike, ki so pripeljali do tega, da smo Slovenci dočakali svojo samostojno in neodvisno državo. Svoja razmišljanja sem pričel z revijami Revija 57, Razgledi, Problemi in Perspektive. Revije so prve predstavile svoj moderen obraz, ki se je spogledoval z zahodno kulturno in civilno ureditvijo družbe. Revije so bile večkrat žrtve nadzora vladajoče oblasti. V Reviji 57 je bil pomemben avtor Jože Pučnik, ki je s svojimi članki večkrat razburil duha vladajočih ljudi tistega časa. Težave z oblastjo je imel že kot dijak, kar se je nadaljevalo še kasneje v času njegovega delovanja. Zaradi odkrite kritike vladajoče oblasti je moral zapustiti Slovenijo. Pomembno vlogo je odigral v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je zavzemal za tisočletni sen slovenskega naroda.

V prvem delu naloge bom omenil še študentsko gibanje, ki se je začelo vzpostavljati v začetku šestdesetih let in je trajalo nekje do prve polovice sedemdesetih let. Kljub temu treba izpostaviti, da se je tudi pri nas zgodilo leto 1968, ko so po svetu potekale študentske demonstracije, ki pa pri nas niso bile tako revolucionarne kot drugod. To je bilo obdobje, v

katerem so si študentje izborili pravice, ki še danes veljajo za sinonim študentskega življenja. Izborili so si, da je začela izhajati študentska revija Tribuna in začetek oddajanja Radio Študent. Oba študentska medija sta odigrala pomembne vloge v kulturnem in civilnem gibanju za idejo nacionalne osamosvojitve iz skupne države SFRJ.

Iz obdobja sedemdesetih sem izpostavil dva dogodka. Prvi je šokiral Komunistično partijo Jugoslavije, saj je bil leta 1975 objavljen intervju Borisa Pahorja s Edvardom Kocbekom, ki je razkril del resnice, ki je bila do tedaj zamolčana. To je bil poboj domobrancev po koncu druge svetovne vojne. Edvard Kocbek je oseba, ki je zaznamoval kulturni prostor v Sloveniji. Drugi pomemben dogodek se je zgodil dobri dve leti kasneje po objavi Kocbekovega intervjuja. Kljub temu, da se v moderni slovenski zgodovini temu dogodku ne posveča prevelike pozornosti glede osamosvojitvene vloge Slovenije, je prav ta dogodek potegnil voz, ki je spodbudil vsa ostala kulturna, družbena in civilna gibanja, ki so sodelovala pri osamosvojitvi Slovenije. Gre za fenomen panka in nastanek skupine Pankrti. Z radikalnim pojavljanjem so zlomili duh Partije, ter spodbudili upor ljudi kakršna takratna slovenska družba ne pomni. Pank se je na slovenskem pričel kot nedolžna šala nekaj navdušencev nad to zvrstjo glasbe, je postal eden najbolj pomembnih kulturnih gibanj v Sloveniji.

Tretji dejavnik družbenih gibanj je bil politični podmladek Komunistične Partije Slovenije. To je bila Zveza socialistične mladine Slovenije, ki je postala prva resna civilno kulturno družbena institucija, ki je s svojimi akcijami šokirala svoje nadrejene. V drugem delu osemdesetih so nastali prvi nacionalni programi.

Najbolj znani nacionalni programi so bili 57. številka Nove revije, kjer je skupina slovenskih intelektualcev in razumnikov napisala svoje eseje o podobi nove nacionalne države. Druga dva pomembna dokumenta zajemata Majniško deklaracijo in Gradivo za slovensko ustavo oziroma javno poznana Pisateljska ustava, ki je bila objavljena v Časopisu za kritiko znanosti. Zaključek diplomske naloge bo obravnaval afero JBTZ, zaradi katere je nastalo največje civilno gibanje, Odbor za varstvo človekovih pravic, v zgodovini Slovenije.

V moji diplomski nalogi se bom posvetil šestim tezam, v katerih bom dokazoval, da so bile pomembne za neodvisnost in demokratizacijo Slovenije.

Prva teza bo povezana z Jožetom Pučnikom. Ali je Jože Pučnik zaradi svojih mnenj in esejev in svojega kulturnega prispevka za Slovenijo bil odstranjen z javnega življenja v Sloveniji tudi tako, da ni dobil ustrezne službe v Sloveniji.

Druga teza je s povezana s Edvardom Kocbekom in njegovim intervjujem. Zanima me, ali se je Edvard Kocbek z lahkoto odločil za zgodovinski intervju.

Tretja teza bo povezana s pankom. Ali je bila pank revolucija tudi družbeno kulturna revolucija Slovenije.

Četrta teza bo imela nekaj skupnega z Zvezo socialistične mladine Slovenije. Ali so s ukinitvijo Dneva mladosti v Sloveniji ubili enega izmed najbolj pomembnih simbolov tedanjega političnega sistema v Jugoslaviji.

Peta teza bo povezana s nacionalnimi programi. Ali je prispevek t. i. Pisateljske ustave kasnejša ustava republike Slovenije, ki velja še danes.

Šesta teza bo sestavljena iz Odbora za varstvo človekovih pravic. Ali je bil Odbor za varstvo človekovih pravic največje civilno gibanje v zgodovini Slovenije.

Za dokazovanje tez v raziskovalni nalogi bom uporabil metodologijo sekundarnih virov. Ključni viri mojega raziskovanja je izbrana literatura in javna občila, ki obravnavajo tedanje kulturno in civilno gibanje v Sloveniji. Za svojo nalogo ne bom uporabil nobenih intervjujev, saj je večina posameznikov, ki so dali pečat temu zgodovinskemu obdobju, povedala v različnih knjigah, zbornikih in revijah.

Moj glavni namen je, da s svojimi tezami dokažem bistvo obdobja, ki ga bom predstavil. Kljub široki in prepleteni tematiki sem prepričan, da mi bo uspelo zajeti večino posameznikov in organizacij, ki so prispevali svoj kulturni in civilni prispevek tem burnim letom, ki so jih državljani Republike Slovenije preživeli v SFRJ in da bom poizkušal popraviti zgodovinsko krivico, ko so nekateri posamezniki bili popolnoma prezreti.

1 KRIZA JUGOSLAVIJE

Vsak nov upor rodi novo gibanje. Na določenem teritoriju, ozemlju vlada nezadovoljstvo in mišljenje, da bi lahko bilo boljše, če bi se vse spremenilo. Tako je tudi z zgodbo o Sloveniji in propadu Jugoslavije. Slovenija je v različnih Jugoslavijah preživela skoraj dobro stoletje, nazadnje v Federativni socialistični republiki Jugoslaviji, ki je imela socialistični družbeni sistem.

Slovenija je v SFRJ bila najuspešnejša in najbolj razvita republika izmed šestih republik, ki so sestavljale skupno državo. V svojem začetnem delu se bom posebej osredotočil na Jugoslavijo, ki je zaradi gospodarskih, političnih in ostalih vzrokov začela izgubljati svojo legitimnosti. Pomanjkanje legitimnosti je v 80. ih letih prejšnjega stoletja povzročilo, da so vzniknila nova družbena, socialna in kulturna gibanja, ki so se zavemale za drugačen položaj znotraj Jugoslavije ali pa kot je pokazala druga pot, to je samostojnost Slovenije. Tako je Jugoslavija doživljala krizo za krizo in reformo za reformo.

Na začetku šestdesetih let je postalo očitno, da sta gospodarski sistem ter njim povezana odločilna vloga države pri oblikovanju in uresničevanju gospodarske politike glavni oviri za hitrejši tehnološki razvoj in večjo vključitev v mednarodno delitev dela ... Takrat je dozorelo spoznanje, da je treba gospodarski sistem spremeniti tako, da bo omogočeno svobodnejše delovanje tržnih zakonitosti, notranja censka razmerja bi morali prilagoditi potrebam čim večjega izvoza, vmešavanje države v gospodarstvo omejiti, podjetja pa naj bi bila pri delitvi doseženega dohodka samostojnejša ... Uvod v gospodarsko preobrazbo je bila tako imenovana mala reforma ali nova gospodarska ureditev. Začela se je januarja 1960, ko sta Zvezni izvršni svet (ZIS) in Zvezna skupščina sprejela predpise za preureditev deviznega, zunanjetrgovinskega, kreditnega in bančnega sistema za uveljavitev novih cenovnih odnosov in spremembe v delitvi dohodka. Žal pa se je v prvem reformskem letu izkazalo, da reforma ne bo obrodila sadov. Po neuspešni reformi je bila tudi epizoda s sedemletnim gospodarskim planom kazalnik, da se v Jugoslaviji niso mogli nikakor poenotiti o razvojni usmeritvi. (Lorenčič 2010a, 261)

Federativna ljudska republika Jugoslavija, ki je nastala po koncu druge svetovne vojne, je že doživljala prve krize. Prva leta FLRJ, so bila obnovitvena leta države, ko so s celimi četami prostovoljcev in mladinskih delavskih brigad obnavljali in gradili infrastrukturo. FLRJ se takrat še ni zavedala, da jo čaka veliko gospodarskih težav, ki jih takšna kompleksna skupnost prinaša. Težava je bila že v začetku, saj nobena reforma ni bila uspešna za celotno državo.

Država ni imela enakomerno razvitega gospodarstva, kar je bila posledica zgodovinskih vlog posameznih republik v preteklosti. Kljub temu, da je bila Slovenija v času Avstro-Ogrske med slabše razvitimi območji velike skupne države, je zaradi preteklih germanskih vplivov imela nek začetek, nek pogon razvoja, ki smo ga v povojni Jugoslaviji razvijali naprej. Nekatere reforme, ki so se sprejemale, so koristile le slovenskemu gospodarstvu, ki je bil tudi gonilna sila Jugoslavije. Slovensko gospodarstvo je preživljalo s svojim prihodkom celotno Jugoslavijo, saj razen odlične razvitosti Slovenije ni bilo nobene druge republike, ki bi imela tako dobre gospodarske kazalce kot Slovenija. Prvo večje razlikovanje med slovenskimi komunisti in beograjsko centralo se je pokazalo v večji težnji po liberalnejši gospodarski politiki. Slovenija je kljub krizam imela veliko močnih podjetjih, ki so imela svetovno slavo po svetu. Kljub vsem preprekam je slovensko gospodarstvo solidno funkcioniralo. Z izboljšanjem gospodarstva so leta 1965 uvedli novo gospodarsko reformo.

Hrvaški zgodovinar Dušan Bilandžić meni, da je leta 1965 nastopila prelomna faza v razvoju družbenoekonomskih odnosov v Jugoslaviji. Po njegovem mnenju so se v Jugoslaviji leta 1965 na področju gospodarskega sistema „lotili najglobljih sprememb, s katerimi naj bi do kraja odpravili dediščino administrativnega obdobja in usmerili gospodarstvo k objektivne ekonomske zakonitosti blagovne proizvodnje v režimu družbenega lastništva in delavskega samoupravljanja.“ Gospodarska reforma se je začela 24. julija 1965, ko je Boris Kraigher v zvezni skupščini predstavil njena izhodišča in cilje. Uvodoma je predstavil tri procese, na katerih naj bi temeljila. Prvi naj bi olajšal izvoz, ga stimuliral in ustvaril zainteresiranost med gospodarskimi organizacijami za nastop na tujih trgih. V tem pogledu naj bi uredil cenovna razmerja, tečaj dinarja in njegove paritete. Drugi proces naj bi spremenil dohodkovne odnose, tretji pa strnil prizadevanja za vrnitev vseh oblik porabe v realne okvire. Glavni ukrepi, ki jih je predvidevala reforma iz leta 1965, pa so bili sprememba cenovnih razmerjih, okrepitev terciarnega gospodarskega sektorja, posodobitev sistema ekonomskih odnosov s tujino, omejevalna kreditna politika, sprememba davčnega sistema in politika, uravnovešenje porabe z dohodki, konvertibilnost domačega denarja ter nov odnos do nerazvitih republik in območjih..... v prvih dveh letih je gospodarska reforma prinesla veliko dobrega- cene, življenjski stroški in inflacija so se ustalili, zmanjšale so se naložbe in vloga države v razpolaganju z dohodki podjetij, rasli so storilnost in osebni dohodki, začelo se prestrukturiranje gospodarstva in uvajanje novih tehnologij. (Lorenčič 2010b, 262)

Reforme gospodarstva vedno prinesejo kratkoročni doprinos k družbi, ki pa so pogojene z drugimi rezultati. Učinki reform niso večni, kar je izkusila SFRJ, ki je vedno znova in znova spreminjala gospodarske smernice. Zaradi nezadovoljstva in nestabilnosti družbe, se je rodil le upor proti takim vrednotam.

V prvi polovici sedemdesetih let je bil gospodarski razvoj v Jugoslaviji neenakomeren, gospodarska gibanja ciklična in neenakomerna. Menjavala so se obdobja stabilnejših in nestabilnih gospodarskih gibanj. Leta 1971 si bila neuravnovešena gibanja še posebej močna. Zaradi naraščanja cen in stroškov ni bil v ustaljen v plačilni bilanci je nastal primanjkljaj. Tudi v letu 1972 in 1973 so se negativne tendence nadaljevale, gospodarska rast pa je upadala. Po propadu reforme so iskali nove rešitve. (Lorenčič 2010c, 265)

Socialistična federativna republika Jugoslavija je kljub mednarodnim referencam, ki jih je uživala v svetu, enostavno ni izkoristila tega položaja. Reforme, ki jih je uveljavljala so bile neučinkovite in slabo pripravljene. Njene reforme so se lepo slišale, vendar so bile brez uspeha. Uspeh reform je bil samo v tem, da jih je vladajoča garnitura vedno znala domiselno predstaviti, v katere je ljudstvo verjelo. Oblast je to vedno znova in znova izkoriščala, kar bomo tudi kasneje videli, ko se bomo lotili predvsem političnega vzroka za propadanje Jugoslavije. Gospodarski vzroki propada niso nič manj nedolžni od političnih. Gospodarski vzroki krize so eksplodirali in poti nazaj več ni bilo. Socialistična federativna republika Jugoslavija se je vedno znova reševala iz težav z zadolževanjem v tujini, v osemdesetih letih prejšnjega stoletja tega ni več zmogla. Nad njo so se zgrnili temni oblaki finančne politike, ki jo je sama proizvedla. Postala je žrtev lastnega zadolževanja.

Konec leta 1979 je postalo jasno, da se je čas velike porabe in nizke storilnosti nepreklicno končal Posebej veliki skoki zadolževanja so se zgodili v letih 1978, 1979 in 1980. V obdobjih 1977- 1981 se je namreč zadolženost povečala za več kot 13 milijard dolarjev. Eden od temeljnih vzrokov razpada Jugoslavije pa prav gotovo leži v nepremostljivih razlikah v stopnji gospodarske razvitosti med posameznimi federalnimi enotami... Dolžniška kriza, ki je zajela Jugoslavijo, je bila povod, za katerim so se skrivali globji vzroki gospodarske neuspešnosti. (Lorenčič 2010d, 268-272)

Težava, ki jo opisuje Aleksander Lorenčič v svojem besedilu Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968- 1988 je zapisano še marsikaj, zakaj se je Jugoslavija finančno in gospodarsko sesula.

Težava je bila, da o resnično pravih težavah niso odločali ljudje, ki bi bili za to poklicani. O vseh pomembnih zadevah je odločal vrh partije, ki pa o ekonomiji ni imel strokovnih kompetenc. Zanimivo je, da se države iz napak nič ne naučijo. Zelo nazorno se to prikazuje v primeru, ko SFRJ ni upoštevala naftne krize, ki se je zgodila leta 1972 in ni zmanjšala svoje porabe. Dolg je začel naraščati, dinar je izgubljal vrednost. Razlike med posameznimi federativnimi republikami so se povečevale iz dneva v dan. Pomagale niso niti čudne rešitve, ko se je na določen dan v tednu smelo voziti s parnimi ali neparnimi registrskimi tablicami. Na koncu je še sledilo, da se je vrednost dinarja spreminjala iz dneva v dan, saj še mnogi prebivalci, ki so živeli v SFRJ hrani primere bankovce za milijon dinarjev.

Edina rešitev, ki je bila možna ob vseh gospodarskih napakah in izgubi zaupanja v skupno jugoslovansko gospodarstvo, je bil razpad SFRJ.

1.1 Politični vzroki za propad Jugoslavije

Jugoslavija je po koncu 2. svetovne vojne prevzela podobo socialistične republike, kjer bo vladala in o vsem odločala Komunistična partija Jugoslavije s svojim vrhovnim maršalom Josipom Brozom Titom. Sistem takšnega vladanja je zdržal do leta 1990, ko je večini evropskih držav, ki so imele socialistične sisteme in vladajoče komuniste propadel. Vsaka država, ki je imela socialističen sistem, je preživela svojo vladavino kot je znala in tudi razpad za vsako državo je bil drugačen. Vsak narod si piše sam svojo zgodovino in tako si jo je tudi pisal slovenski narod znotraj SFRJ.

Slovenija kot del zmagovite tvorbe in kot ena od pripadnic zmagovalk 2. svetovne vojne je bila prisiljena prevzeti politični sistem, ki so ga izoblikovali glavni zmagovalci Jugoslavije. Za zmagovalce so se najbolj uspešno predstavili komunisti, ki so kasneje s svojo stranko Komunistična partija Jugoslavije prevzeli ves nadzor nad političnim, ekonomskim, kulturnim in javnim življenjem v Jugoslaviji. Slovenska vloga izgube lastne samostojnosti odločanja o svoji nadaljnji prihodnosti po koncu 2. svetovne vojne se končala že mnogo let prej. To je vidno v Dolomitski izjavi, ki se je zgodila 1. marca 1943, v kateri je vsa oblast prenesla na lastno samo odločanje v režiji Komunistične partije Slovenije.

V Sloveniji je Osvobodilna fronta koalicijski značaj izgubila že med vojno (Dolomitska izjava, 1. marca 1943), njeni predstavniki v jugoslovanski začasni ljudski skupščini pa so že takoj po vojni nasprotovali obnovitvi dejavnosti strank z argumentacijo, da tudi v Sloveniji razen Osvobodilne fronte ni nobene druge stranke in da vlada splošno prepričanje, da jih tudi ni potrebno ustanavljati. 16. julija 1945 je

imela Osvobodilna fronta svoj kongres, kar na prostem, v parku Tivoli. Proglasila se je za edinega političnega predstavnika za vso Slovenijo. Temeljne točke OF iz leta 1941 je razširila s povojnimi nalogami, kot sta bili obnova in izgradnja ljudske oblasti. V Osvobodilno fronto so bile vključene množične organizacije in društva, tako da je bilo proti koncu štiridesetih let v njej več kot 70 odstotkov vseh volilnih upravičencev. Osvobodilna fronta Slovenije pa je postala sestavni del Ljudske fronte Jugoslavije, v začetku petdesetih let pa se je preimenovala v Socialistično zvezo delovnega ljudstva..... Edino opaznejšo opozicijsko gibanje v Sloveniji je bila neposredno po vojni t.i. Nagodetova skupina, ki je izhajala iz Stare pravde, „ sredinske skupine“.... Poleg Nagodetove skupine je krajši čas obstajala tudi dijaška opozicijska organizacija, ki pa je kmalu razpadla. Komunistična partija je po načelu personalne unije (podvajanje partijskih in državnih funkcij) v celoti obvladovala vsa glavna področja v družbi. O vsem je odločal politični biro (politbiro) CK KPJ z desetimi ljudmi. (Repe 2003a, 25-27)

Oblast je v Sloveniji prevzela Komunistična partija Slovenije. Tako se je v Jugoslaviji in v Sloveniji izoblikovala linija pomembnih komunističnih veljakov, ki so pisali zgodovino svojega naroda. Partija je posegala vse pore družbe in ni dopuščala nobene avtonomije odločanja. S svojim prepletenim aparatom in svojimi zvestimi člani in predvsem s tajno policijo so nadzorovali vsak korak tistih, ki niso bili po volji vladajočega režima. Opozicije politične ni bilo. Komunistična partija je bila uspešna pri zatrtju nasprotnikov, saj ni dopuščala dvoma, da je edino ona poklicana za odločanje o vseh političnih vprašanjih, ki so se nanašale na prostor tedanje države. Kljub temu, da je Jugoslavija s Titom uživala mednarodni ugled in bila spoštovana država, je znotraj države vedno prihajalo do napetosti, ki so jih preprečevali z različnimi zakoni in reformami. Jugoslavija je hotela svojo identiteto, ki jo je držala skupaj v svoji federaciji s šestimi republikami rešiti s ustavo iz leta 1974, ki pa je pripomogla k temu, da so posamezne republike izkoristile v svoji osamosvojitveni vnemi ob koncu 80-ih let prejšnjega stoletja, najbolj v Sloveniji. Ustava 1974 predstavlja vrhunec politične krize, ki je bila podaljšana še za dobrih 16 let. Z različnimi tehnikami vladanja je hotela KPJ obdržati to veliko in zanimivo državno tvorbo skupaj za vsako ceno, vendar se je načrt ob propadu celotnega vzhodnega bloka izjalovil.

Ustava SFRJ iz leta 1974 je, gledano primerjalno pravno, vzpostavila najmodernejši model za večnacionalne federacije. Odnose med federacijo (to je centrom) in federalnimi državami (enotami) je postavila na načelo izvirne suverenosti (pristojnosti) federalnih držav in izvedene suverenosti (pristojnost) federacij ... Poudariti je treba,

da se je ta model federacije izgrajeval na slabi izkušnji unitarne Kraljevine Jugoslavije, kjer so bili posamezni narodi, med njimi tudi slovenski narod, zatirani in na sklepih Avnoja o samoodločbi narodov. (Kristan 2010, 257)

Po drugi strani je bila ustava posledica tega, da se je sistem socialistične Jugoslavije bil preživet in ni vedel, kako naj gre naprej. Kot ugotavlja Božo Repe v svoji knjigi Rdeča Slovenija je bila »ustava iz leta 1974 se je socialistični model jugoslovanske federacije izčrpal ... Po Titovi smrti so se- po začetnem lovljenju ravnotežja v kompliciranem in nepreglednem sistemu kolektivnega vodenja s kratkimi mandati in predsedniki znova pričeli močni centralistični in hegemonični pritiski ter mednacionalna trenja, ki so bila podobna iz začetka 60-ih let.« (Repe 2003b, 15) Jugoslavija se ni mogla rešiti iz krize vodenja politike, čeprav se je vodstvo države na vse načine trudilo, da bi lahko rešilo državo iz dnevnih zagat. Ustava iz leta 1974 se je končno pojavil člen, v katerem se posamezen narod lahko odloči za izstop iz skupne federacije.

Matična SFRJ je kljub naporom, da bi delovala enotno, ji enostavno to ni uspevalo. Razlike, ki so se pojavljale med republikami so bile prevelike, da bi vzdržale politične težnje posameznega naroda. Kljub temu so hoteli s ustavo iz leta 1974 zadovoljiti čim večje število tedanjih političnih veljakov in si tako kupiti politični mir. Politični mir je bil kratkotrajen, kar je pomenilo samo to, da se je politična agonija nadaljevala do razpada SFRJ. Politični veljaki, ki so imeli v rokah Komunistično partijo, pa so še naprej sanjali o tem, da je edino njihova politična miselnost pravilna. Posledica tega, da niso zraven spustili nikogar, ki je mislil drugače kot oni, se je pokazala kasneje, kar bo tudi moja osrednja tema moje naloge. V nadaljevanju se bom osredotočil na alternativno razmišljanje v različnih kulturnih in intelektualnih krogih. Kljub temu, da so predvsem nekateri državljani živeli dobro, to se nanaša predvsem na Socialistično republiko Slovenijo in njene prebivalce, ki niso občutili vsakdanjih političnih težav, ki so se dogajali v SFRJ. Po smrti Tita se je tudi obraz SFRJ spremenil. Do nje se ni več čutila tako velika pripadnost kot je bilo to po koncu druge svetovne vojne. Skupna država je za slovenski narod začela predstavljati veliko breme. Kot piše Božo Repe je povezanost vladala samo še v ekipnih športih in športu na sploh. Razlike med političnimi pogledi Slovenije in SFRJ so se vedno bolj poglobljale. Slovenija je hotela postati država, ki bi bila čim prej podobna svojim sosedam Avstriji in Italiji, medtem ko je center politične moči v Beogradu in z njim prevladujoča politična struja še vedno navijala za socialistično družbo. Kljub temu, da je Jugoslavija s Kardeljem ustanovila svojo formulo socializma s t. i. samoupravljanjem, ji to ni pomagalo. Začetno dobro delovanje Gibanje neuvrščenih ni pripomoglo kasnejšim trenjem znotraj SFRJ. Socialistična federativna

republika Jugoslavija je vsa leta od druge svetovne vojne nekako krmarila s Titom na čelu poveljujočega kapitana. Žal je dejstvo, ki ga mnogo zgodovinarjev in poznavalcev stare Jugoslavije rado poudarja, da ko je Tito umrl, je umrla tudi Jugoslavija. Država, ki je veljala za vzhodnoevropsko Švico, je pričela izgubljeni svojo veljavo. Zraven ekonomskih dolgov, ki so jo spremljali vsa ta leta njenega obstoja, so prišle zraven še nacionalne težave posameznih narodov. Težave s Kosovom in Vojvodino so bile le ena izmed njih.

Slovenske ambicije – čeprav v javnosti ne pretirano poudarjene- so bile jasne : ostati najmočnejši gospodarski dejavnik v Jugoslaviji, izkoristiti prednosti, ki jih nudi, hkrati pa povečati konkurenčnost na kapitalističnih trgih zlasti sosednjih držav. Slovenija se je svoje vloge in pomena v Jugoslaviji interno zelo dobro zavedala in jo tudi skušala maksimalno izkoristiti oz. skozi vsakdanje ekonomsko procese kompenzirati tisto, kar ji je federacija jemala po administrativni poti... Čeprav slovenska uradna politika v svojem bistvu ni bila nič manj ideološko obremenjena kot jugoslovanska, pa je izkazovala bistveno več pragmatizma in še posebej na gospodarskem prostoru ni imela predsodkov ali pomislekov v zvezi z odpiranjem na zahod. (Repe 2003c, 153- 154)

Pomemben vidik je predstavljala Jugoslovanska ljudska armada oziroma JLA. Vojska je vedno imela vpliven položaj v družbi, kar tudi izhaja iz dejstva, da je Tito prihajal iz vojaških krogov. Vrh vojske JLA je užival v svojih lagodnih funkcijah in v vseh svojih pridobitvenih malenkostih, ki jim je država privoščila. Vojska je držala red in disciplino, katero je vcepila skoraj vsem moškim na težkih službah vojaščin po vsej Jugoslaviji. Vojska se je vmešala takrat, ko je bilo to potrebno. Seveda pa je imela svojo tajno policijo, ki je nadzorovala delovanje posameznih državljanov po Jugoslaviji. Jugoslovanska ljudska armada je s svojo veličino uživala veliko strahospoštovanje v družbi in v državi na sploh. Vojska je svojo veljavo lahko uveljavlja vse do Titove smrti, nakar se je njena vloga začela preoblikovati, tudi zaradi krize zadolževanja, ki jo je Jugoslavija utrpela.

Pomanjkanje proračunskih sredstev je JLA vsaj delno nadomestila z uveljavljanjem samooskrbe (ekonomije, farme, posestva), predvsem pa s povečanjem prodaje orožja in vojaške opreme neuvrščenim državam. Vojaške strukture so si v poznih sedemdesetih in na začetku osemdesetih let pridobile relativno samostojnost, posledica tega pa je bilo tudi avtomatično dodeljevanje proračunskih sredstev v zagotovljenem deležu. Pomemben del osamosvojenosti so vojaške strukture pridobile zaradi odsotnosti vrhovnega poveljnika, saj se kolektivno predsedstvo države generalom ni zmoglo vsiliti kot avtoriteta primerljiva Titu, po drugi strani pa jim je jo zagotavljal

tudi obstoj Jugoslavije zunaj obeh vojaških blokov, ki sta segala vse do njenih meja, zato je bila obrambna pripravljenost države zelo pomembna. (Guštin 2005, 1184)

To je bila še ena od pomanjkljivosti, ki jo je jugoslovanska oblast dopuščala. Dopuščala je, da so si visoki vojaški veljaki počeli vse, kar se jim je zljubilo. To je bila tudi ena izmed napak, ki ni bila odpravljena. Največja tragedija Jugoslavije je prišla s prihodom Slobodana Miloševića in njegovih mitingov, ki jih je prirejal po celotni SFRJ v 80-ih letih prejšnjega stoletja. Z njegovim nastopom in njegovo agresivno nacionalno politiko, ki jo je začel spodbujati med srbskim prebivalstvom se je zgodilo tisto, kar se je dolgo napovedovalo. To je bil razpad skupne države kot celote na države republik, ki so sestavljale skupno državo.

2 KULTURNO OSAMOSVAJANJE

V prvem delu poglavja sem temeljito prikazal, kakšne so bile gospodarske in politične težave v Jugoslaviji. Prikazal sem, da kljub dolgoletnemu delovanju Jugoslavija ni bila uspešna in se je vsakodnevno spopadala s težavami. V gospodarstvu jo uniči finančni dolg, v političnem smislu pa razklanost med narodi, ki jo je povzročil s svojo politiko Slobodan Milošević.

To ne pomeni, da se v Jugoslaviji niso pojavljale drugačne ideje. Drugačne ideje o tem, kako naj bo družba sestavljena. Ideje o tem, kakšen politični sistem bi morala Jugoslavija uveljaviti. Vse te ideje so bile znane. V tem segmentu naloge bom prikazal razpon kulturnega družbenega gibanja, ki se je začel zgodaj ob koncu 60. ih let in nato vse do konca 80. ih let, ko se je ta proces kulturnega osamosvajanja končal s odcepitvijo od Jugoslavije in osamosvojitvijo Slovenije. Ta proces ni trajal le dobrih 10 let, kot je večkrat prikazano v današnjih različnih pohvalah posameznih akterjev, ki so pri tem sodelovali ali pa tudi niso. Zelo je pomembno, da damo pri tako pomembnem vprašanju, kot je bila osamosvojitvev Slovenije prostora čim več posameznikom, ki so pri tem sodelovali. Nekateri posamezniki so sodelovali v različnih obdobjih Jugoslavije in so bili aktivni in kritični skozi celotno obdobje delovanja socialistične Jugoslavije. Ta kulturni prispevek ni majhen, ampak je velik. V teh prispevkih, mišljenjih se je rodila današnja Slovenija. Kljub temu, da jo kritiziramo in smo do njene podobe kritični, je to naša država, ki smo si jo sami izborili in jo izoblikovali. Kultura je vedno bila pomemben dejavnik kritike v katerem koli družbenem sistemu, če si je sama izborila to vlogo. Tudi v Jugoslaviji je bila kultura, ki je bila po godu aktualne oblasti, saj je komunistična oblast jasno začrtala smernice kulture, kakršna mora biti. V tem delu besedila se

bom sprehodil skozi različne akterje in predstavnike, skupine in različne publikacije, ki so se izoblikovale. To je del tiste Slovenije, ki so se s svojim intelektualnim delovanjem največ žrtvovali za Slovenijo, da je postala samostojna država. Ljudje, ki so s svojo drznostjo in provokativnostjo najbolj sprovcirali aktualno vladajočo oblast. V tem boju so delovali različni akademski intelektualci, študentje in njihova društva ter podporni medijski subjekti študentske populacije, glasbeniki in tudi podmladek edine politične stranke, ki je bila dovoljena v Jugoslaviji, so tvegali tisto, kar večina posameznikov ni niti pomislila. Skupina mešanih in različnih ljudi, ki niso imeli nič skupnega, so vsi pripomogli k temu, da smo po več kot 1000 letnem vladanju tujih monarhov, maršala in ozkega kroga ljudi, končno dobili tisto, kar smo si prizadevali, to je samostojna država Slovenija.

V nadaljevanju bom prikazal skupine izjemnih posameznikov in skupin, pa tudi dogodkov, ki so pripeljali do samostojne države Slovenije.

2.1 Začetno časopisje

V Sloveniji so se v začetni fazi Jugoslavije pojavile štiri revije, ki so se kritično lotile komunistične oblasti. To so bile revije Revija 57, Problemi, Razgledi in Perspektive. Revije so s svojimi pogledi in članki prikazovale drugačen pogled kot jih je predstavljala komunistična oblast. Revije so v začetni fazi niso bile toliko kritične do oblasti kot globoko razmišljajoče, saj so predvsem povzemali podobna razmišljanja, kot so jo predstavljali različni akademiki v zahodnem delu Evrope. Komunistična oblast ni trpela kritike, saj je takoj, ko je začutila nevarnost, preko raznih komitejev in partijskih odborov hotela ukiniti revije. Največ truda je Partija vložila v ukinitvev revije Perspektive, pri kateri je tedaj delovalo okrog 70 ljudi. Perspektive mogoče niso bile tako dobre kot Problemi, vendar se njihova vloga v družbi veliko bolj omenjala zaradi tez in razprav, ki so jih sprožali v jugoslovanski družbi. Perspektive se žal niso ujele s takratnim časom vladajoče elite, ki ni razumela, da jih pri Perspektivah nihče ne ruši, da le hočejo pokazati drugačen pogled na svet. Perspektive, Problemi, Razgledi in Revijo 57 so revije, ki so nekaj časa delovale, a so bile tudi hitro ukinjene. Te revije so predstavljale prvi kulturni prispevek, katerega so različni avtorji nadaljevali z drugimi teksti. Kulturni prispevki so bili za takratno oblast neobičajni, saj se je aktualni oblasti upiralo, da je njihovo teorijo vodenje države obrnil na glavo in predstavil svoje videnje.

Pri analizi tedanjih osrednjih kulturnih revij (Sodobnost, Perspektive, Problemi) in odnosov med njimi informacija največ prostora namenja Perspektivam. Zanimivo je,

da kritiko posameznih revij povzema iz ocen drugih dveh, kar očitno odslikava tudi tedanjo praktično partijsko politiko na kulturnem področju. Že pri obravnavi Sodobnosti pove, da ji krog Perspektiv očita konformizem in idejno mlačnost, pa tudi to, da si literarne svetove oblikujejo v perspektivi, ki izhaja iz preteklosti in sega ali ne sega v sodobnost..... Krog Perspektiv.... je načelno vselej zagrabil za tista teoretična stališča, ki so vzbujala dvom v splošne postavke, na katerih gradimo socializem.
(Repe 1990, 31-32)

Same revije so postale nevarne, ker je njihova vsebina pričela dvomiti v družbo, kakršno je predstavljala tedanja oblast. Postavlja se zanimivo vprašanje, ali bi se Jugoslavija spremenila in razpadla že veliko prej, če komunistična oblast ne bi zatrla teh revij. Vladajoča elita si ne sme dovoliti, da bi navadni državljani začeli dvomiti v njo. Trdo roko so občutili predvsem intelektualci. Intelektualcem, akademikom, ni bilo dovoljeno razmišljati na glas. Niso mogli izraziti svobodnega mnenja kot so hoteli to storiti sami. O teh zadevah se je debatiralo v začetnih delovanjih revij v novi Jugoslaviji, kjer je kraljevino zamenjala diktatura oziroma samovladje ene stranke in enega človeka. Skrbi, ki so kritične kulturnike skrbele in so jih hoteli kritično prikazati, jim oblast tega ni dovoljevala. Eden izmed tistih, ki so imeli težave skozi celotno obdobje Jugoslavije, je bil Jože Pučnik.

2.2 Jože Pučnik

Jože Pučnik je bil oseba, ki se je skozi celotno jugoslovansko obdobje spopadal s komunistično oblastjo. Posledica tega je bila, da je zaradi svojega razmišljanja in delovanja bil žrtev vladajoče oblasti, zaradi katere je nekaj časa preživel v zaporu. Njegovi pogledi so bili napredni, zavzemal se je za vse tisto, kar je Slovenija kot osamosvojiteljica tudi dosegla. Postal je disident in nezaželena oseba v Jugoslaviji. Svoj mir je našel v Nemčiji, kjer je predaval kot profesor. Jože Pučnik je imel srečanje s policijo državne varnosti že kot dijak, ko je izdajal svoj dijaški časopis. Najbolj grozovito izkušnjo je doživel, ko je zaradi delovanja pri reviji 57 bil obsojen za 9 let zapora. Pučnik o svoji aretaciji podrobno opisuje v intervjuju, ki ga je dal Tarasu Kermaunerju leta 1984. Šlo je za članek, ki ga je napisal za revijo 57. Njegov članek je vseboval kritiko partije in političnega sistema Jugoslavije. Njegovo pripovedovanje v intervjuju s Kermaunerjem se je dogajalo leta 1958, ko so mu prvič naredili raziskavo na njegovem domu. To so počeli vse do njegove sodne obravnave. Obtožili so ga tisto, kar je bilo najlažje obtožiti vsakega posameznika, ki je mislil malo drugače. Obtožen je bil sovražne propagande, s katero ruši mit o oblasti.

Obtožbo sovražne propagande so utemeljevali že z mojim prvim objavljenim člankom Moralne korenine kulta osebnosti : kako moram pisati, da imamo v naši družbi pojave kulta osebnosti, ko pa je bila to očitno to samo lastnost Stalina in stalinizma; tega naša partija, po letu 1948, z ostro in načelno zavrača. Obvladano, toda z največjim naporom sem pojasnjeval, da kult osebnosti ni karakterna lastnost Stalina ali kogarkoli pri nas, temveč gre predvsem za osnovne strukture monopola na resnico in monopola na oblast pri neki eliti, ki sama sebe enkrat za vselej, tako rekoč za vse večne čase izenači z Zakonom razvoja človeštva. (Pučnik 1986, 149)

Pučnik je bil za svojo pokončno držo večkrat kaznovan. S svojimi misli je kritiziral tisto, kar ruši družbo v očeh vladajoče garniture, ki jo v tem primeru predstavlja partija. Sam je navedel, da kritika, ki ga je prvič pripeljala v velike težave, se ne nanaša samo na Partijo v Jugoslaviji, temveč na vse politične sisteme, ki si domišljajo, da gojijo kult osebnosti. Sam je zatrdil, da kljub izgnanstvu, ki ga je doživel, v Sloveniji primerne delovnega mesta njegovi izobrazbi ni mogel pričakovati. V svojem širokem, intervjuju s Keramnuerjem Pučnik poda svoje občutke, ki jih je doživljal s strani partije dan za dnem. Jože Pučnik, tudi sam v začetni fazi življenja navdušen nad partizanstvom in marksizmom, je hitro kot srednješolec že ugotovil, da v tej podobi družbe, ki jo je predstavljal Komunistična partija Jugoslavije nekaj ni v redu. In temu se je uprl. Njegov uspeh je prišel dobrih 30 let kasneje, ko je bil med pomembnimi tvorcami nove zgodbe, ki se je imenovala osamosvojitve Slovenije.

»»Če določimo kulturo kot celotnost konstituiranja in urejanja vsebin, potem je družba del kulture, ne pa narobe.«« (Pučnik 2008a, 27) Kultura mora biti del odločanja družbe. Družba mora izvirati iz kulturnega dialoga, kot si je predstavljal Jože Pučnik. Kultura mora izpostaviti dialog, ki se širi skozi različne družbene tematike. Družba ne sme biti nad kulturo. Kultura mora biti in postati središče družbe. Ali kako si predstavlja Pučnik razmerje med kulturo in družbo: »»Vsaka meja dvodimenzionalna : doživljamo jo lahko s te ali z one strani. Če gledamo z vidika vsega tega, kar nenehno pada skozi sito kriterijev konkretnih družbenih institucij, je družba silno zanikrna in blebetava zadeva: nikoli ne opravlja tega, kar zatrjuje.«« (Pučnik 2008b, 29) Družba mora imeti izpostavljena pravila, norme in vrednote, ki skozi družbo funkcionirajo. Prvi pogoj, da to funkcionira je kultura, ki družbi postavi pravila, ki se jih potem množica v družbi drži in spoštuje. Družba skozi kulturo izpostavi instrumente, ki vzpostavijo prava merila funkcioniranja družbe. »»Družba je del kulture... Večino tega, kar ostaja izven družbe, niti ne poznamo... Naj omenim le najvažnejše, za nas najvažnejše: človeka kot posameznika, ki je zgolj kot oseba v kulturi, zgolj kot „državljan“ v političnem sistemu. Vse drugo je prepuščeno izven družbenemu urejanju v kulturi, kjer je učinkujejo še

vse drugačni kriteriji relevantnosti.«« (Pučnik 2008c, 30) Jože Pučnik je sam postavil temelje družbe, kakšna bi naj bila. Refleksija, ki je imel pred seboj in družbo in kulturo dialoga, ki si jo je predstavljal v samostojni državi Sloveniji. Družba in kultura se morata dopolnjevati, to je le ena izmed tez, ki jih je Pučnik zagovarjal. Družbo pogosto Pučnik označuje kot sklop institucij, ne pa kot družbe kot posameznika, ki bi vplival na soodločanje. To je zelo zanimivo, saj pomeni za Pučnika družba kot institucionalen organ, ki svoje odločanje ne prepušča nikomur. Razmišljanje, da se namesto kulturnega dialoga državljanov odloča institucija, kar je predhodno razmišljanje za parlamentarno demokracijo, kjer posamezniki, državljani izvolijo svoje posameznike, ki potem v imenu v njih odločajo o najboljših rešitvah za družbo, ki jo predstavljajo. To je tudi vizija modernih narodov, kakršna Slovenija tudi je.

V njegovem pojmovanju vseh družbenih faktorjev je dajal velik pomen tudi na tehnologijo, ki nas spremlja na vsakem koraku. Tehnologija je pomemben faktor rasti vsakega naroda, saj s tehnološko inovativnostjo tudi kot družba rastemo. Tehnologija mora družbo dopolnjevati pri odločitvah, ki jih družba sporoča. Družba se legitimira tudi s tehnologijo tudi z zgodovinsko vlogo različnih narodnih in svetovnih programov, ki so prišli kot model civilnosti, ki legitimira družbo. »»Karkoli se pojavlja kot problem, razglasi družba za družbeni problem, sočasno pa je prisiljena izmikati se odgovornosti zanj.«« (Pučnik 2008, 265) Družba se izogiba problemu, ki ga ustvari, a ga ne poskusi rešiti. Temeljna teza vsake družbene ureditve je, da je problem lažje ustvariti, kot ga rešiti. Tudi jugoslovanska oblast je probleme lažje soustvarjala, kot pa reševala, kljub temu, da so poskušali rešiti posamezne težave s različnimi ukrepi in reformami, vendar niso bili uspešni pri tem. Svoje videnje za legitimiranje družbe je videl skozi razsvetljenski program. »»Pomen razsvetljenskega programa ... je predvsem v načelni postavitvi človeka za izvor vsega legitimiranja.«« (Pučnik 2008d, 273) Gre za legitimnost, ki se je postavila že globoko v preteklosti. Teza, na kateri je Pučnik gradil svojo politično in kulturniško družbeno miselnost. Posameznika je razumel kot legitimnega predstavnika v družbi in kulturi. »»Oseba ni ves posameznik, temveč le njegov v kulturi priznani in legitimirani del. Orodje konstituiranja osebe prihaja iz nenehnega problema vsake človeške skupnosti: iz urejanja odnosov med ljudmi in med vsebinami kulture.«« (Pučnik 2008e, 309) To so njegovi trije najbolj pomembni pojmi, ki jih je tudi kasneje povezoval za osamosvojitve Slovenije izpod jugoslovanskega jarma. Vsi ti trije segmenti delovanja posameznika so zelo pomembni, da je projekt osamosvojitve Slovenije uspel. Svoje zamisli je velikokrat podajal skozi svoje kritične zapise v različnih revijah. Za jugoslovansko družbo je podal naslednjo misel, ki se glasi: »»Živimo v družbi, ki jo že desetletja vrtinčijo krizni pojavi

in strukturna protislovja, a si jih noče priznati.«« (Pučnik 2008f, 325). Pučnik je videl tisto, kar se je kasneje izkazalo za odločilno. Jugoslovanska oblast si ni hotela priznati anomalije in težave, ki so se ji sistematično pojavljale v njenem političnem sistemu. Politični sistem, ki ni bil pripravljen na kompromise, ki bi peljali v Jugoslaviji v drugačno družbo, kot se je sama predstavljala. Pučnikova vizija Slovenije, ki je povezovala kulturo in družbo na najvišji ravni razvoja vsakega posameznika v družbi, je vodilo, ki ga je vodilo skozi celotno njegovo soustvarjanje. Soustvarjanje, pri katerem mu je jugoslovanska oblast velikokrat onemogočala in zaradi različnih modernih zahodnih pogledov na družbo zaprla v zapor. Jože Pučnik je svoje poglede tudi javno izražal, ne glede na ceno, ki jo je moral zaradi svobode izražanja plačati. »«Civilni politični sistem ima torej nalogo, da s svojo pluralistično infrastrukturo kolikor mogoče kroti to žival, ki jo imenujem politični ekvivalent razlik. Vsaka oblast teži k zlorabi, tudi civilna, saj je kot instrument politike ali urejanja s tehnologijo strmih rezov sama po sebi reduktivna in porozna.«« (Pučnik 2008g, 346) Tukaj opozarja na pasti, ki pretijo na civilno družbo, ki je povezana skozi kulturo sodelovanja in dialoga. Opozarja, da civilna sfera lahko hitro preide pod kontrolo države, ki družbo rado zlorablja v svoje namene. Tudi njegova ocena je zelo pravilna, ko trdi, da je civilna sfera lahek plen in s tem izgublja na svoji učinkovitosti in pronicljivi kritiki oblasti in vladajočega političnega razreda, katerakoli to je, ki jo ima civilna sfera državljanov. Državljanji so najbolj pomembni dejavnik kritike oblasti, ki jo je potrebno izvajati pogosto, da se oblast zaveda, da ima svojo kritično točko vedno pri sebi. Težava je, ko oblast tega noče in hoče kritiko za vsako silo z različnimi sredstvi zatreti. To je še ena od ugotovitev, ki jo je Jože Pučnik izkusil v svojem delovanju.

2.3 Zgodnje študentsko gibanje

Zgodnje študentsko gibanje v Sloveniji se je začelo v zgodnjih 60. ih letih in doseglo enega izmed vrhuncev leta 1968, ko so bile študentske demonstracije po celi Evropi. Univerza, predvsem Univerza v Ljubljani je nihala med partijsko poslušnostjo na eni strani in kritiko oblasti na drugi strani. To je bilo obdobje, ko se je umirilo vojno obdobje druge svetovne vojne in tudi spor s Informbirojem. Slovenija kot del Jugoslavije je s svojo navzočnostjo vplivala na delovanje univerz v svojem prostoru.

Univerzitetna reforma... je povzročila naglo rast števila študentov, kar je prineslo v širše univerzitetno okolje tudi bolj razgibano dogajanje:

- v „revijalno krizo“ so bili pretežno vključeni študenti in asistenti in nekateri profesorji;
- po izidu listine so študenti Edvarda Kocbeka „vrnili“ v javno življenje;

- z univerzitetnim občinstvom so računala nova gledališka iskanja tako v institucionalnih kot neinstitucionalnih gledališčih;
- avantgardne literarne stvaritve so najpogosteje izhajale v študentskem tisku in pred sodiščem je odgovarjalo vodstvo študentske organizacije;
- svojci umorjenih v dachuskih procesih so iskali pri študentski organizaciji podporo za obnovo procesov. (Pivec 2010, 295–296)

Študentje so veliko izkušenj pridobili tudi preko različnih izmenjav, ki so jih organizirali s študenti iz drugih delov Evrope. Študentske izmenjave so bile primer druženja in izmenjave različnih mnenj med samimi študenti. Študentje so v zgodnjem obdobju dobili svoj časopis, ki se je imenoval Tribuna.

Študentje v Sloveniji leta 1968 niso bili tako zelo revolucionarni in tako zelo kritični do oblasti, vendar so zahtevali, da se takoj prekine z liberalizacijo gospodarstva, saj so bili proti, da bi zaradi liberalizacije gospodarstva prišlo do prevelikih socialnih in finančnih razlik, ki bi spremenile Slovenijo v kapitalistično državo po zgledu zahoda. Njihova ideja ni bilo tako radikalna, je pa izvirala iz radikalnih levičarskih gibanj, ki so se takrat pojavljale v Franciji. Bili so solidarni s praško pomladjo na Češkoslovaškem in protivojnim gibanjem v Združenih državah Amerike. Slovenski študentje so pridobili nekaj materialnih dobrin, s katerimi se je gibanje hitro zadovoljilo. Obljubljeno jim je bilo, da se bo povečal fond za štipendije. V tistem obdobju so dobili tudi svoj radio, ki so ga poimenovali Radio Študent, deluje pa še danes. Njihov največji vrhunec se je zgodil leta 1971, natančneje 2. 7. 1971 s t. i. zasedbo Filozofske fakultete. Organizirali so različne okrogle mize, kjer so skupaj z nekaterimi profesorji debatirali o aktualnih filozofskih vprašanjih sveta. S svojo upornostjo so izražali nestrinjanje, zavzemali so se za modernizacijo in socialno ureditev položaja slovenske študentske populacije. Mirno lahko zapišemo, da se je takrat prvič pričela borba za študentske pravice, katere poznamo še danes. Študentje so svoje poglede znali v tem obdobju dobro politizirati in jasno ustvariti svoje mnenje, ki so ga tudi branili.

Politizacija je generacijo '68 neverjetno prevzela, celo zasvojila in zelo svojevrstno sta se združila skupaj idealizem in politika v času, ki ga še danes ne razumemo in ne vemo, zakaj smo sploh rabili toliko politike, da smo v ozadje postavili etiko. S politiko smo postali utrujeni od življenja in zdaj, ko nismo več mladi, skušamo razmišljati idealih, za katere smo nekoč uporabljali politična sredstva ... trajno ostaja vprašanje, koliko politike ljudje pravzaprav potrebujemo takrat, ko gre za ideale, ki smo jim trajno zvesti in se jim nikdar ne odrekamo. (Toth 2010, 308)

Študentsko gibanje si je priborilo avtonomnost in jo razvijalo naprej skozi šestdeseta leta prešnjega stoletja. To je bil začetek, ki je dobil veliko močnejšo podobo v 80-ih, ko študentsko gibanje ni bilo samo pasivni opazovalec in je zahteval zase nekaj materialnih dobrin, ampak je postal nekaj več. Študentsko gibanje je odvisno tudi od miselnosti generacije, ki ga študentje predstavljajo. Večina stvari, ki jih je izoblikovala ta generacija študentov, še danes predstavlja nov začetek avtonomnosti in študentskih pravic, katere si je priborila s svojim kulturnim bojem. Slovenski študentje pa so tudi zaradi lastnih misli bili tudi večkrat šikanirani na sodiščih, kjer so morali zagovarjati svoje teze, ki so jih pisali v svojih člankih. Študentsko gibanje je z rahlim uporom doseglo veliko, saj so priskrbeli nove štipendije, dobili svojo radijsko postajo, s svojim bojem so povečali tudi socialne pravice študentov in tudi kapaciteto študentskih sob se je povečala. Študentje so si izborili tisto, kar je bil njihov osnovni namen. Izboriti si normalne pogoje za opravljanje študijskih obveznostih. Študentje so bili v začetni fazi svojega razmišljanja predvsem ozkogledi, saj svoja razmišljanja niso predstavili na državno raven, kjer so živeli. Kljub njihovim zavzemanjem za socialno enakost so bile njihove pobude predvsem na ravni filozofskih debat, ki so jih pripravljali skupaj s profesorji ali pa njihova medsebojna izmenjava mnenj s študenti iz drugih držav sveta. Zgodnje študentsko gibanje je predstavljajo le začetek nečesa, ki je kasneje v 80-ih letih 20. stoletja dobilo povsem nov namen in novo držo, ki ga poznamo pod kratico ZSMS (Zveza socialistične mladine Slovenije).

2.4 Povzetek iz 50-ih in 60-ih let kulturnega delovanja v Sloveniji

V 50-ih in 60-ih letih se je v Sloveniji prvič izoblikovala civilna sfera posameznikov, ki so si upali na glas misliti drugače kot aktualna vladajoča oblast. Izoblikovale so se prve revije, ki so premišljevale z miselnostjo modernega zahoda in demokratskega duha. Objavljali so se modernistični članki in eseji, ki so s svojo vlogo pisanja predvsem zmotili aktualno oblast, ki ji takšno razmišljanje ni bilo všeč. Večkrat so se morali avtorji zaradi svojih idej zagovarjati pred sodiščem, tajno policijo in različnimi vrhovnimi političnimi komisarji. Deloval je marsikdo, a nihče ni tako izstopal kot Jože Pučnik, ki je kot srednješolec moral zagovarjati svoje teze in misli. Kasneje ni bilo veliko boljše, saj so ga zaradi kritičnega pisanja in izražanja modernističnih misli zaprli, nato pa je šel v prostovoljno izgnanstvo v Nemčijo, kjer je poučeval kot profesor. Obenem je izražal svoje videnje družbe s tem, da bi bila najvišja vrednota vsake družbe kultura in skozi le-to bi se vzpostavljala moderna, napredna in tehnološko razvita družba. Zraven Pučnika lahko še omenim pesniško zbirko *Pesmi štirih*, ki

so jo zapisali Janez Menart, Ciril Zlobec, Kajetan Kovič in Tone Pavček. Ta je spremenila takratne večinske podobe pesniških zbirk, saj je predstavljala novo pesniško smer, kjer se je ukvarjala z intimnostjo posameznika in njegovimi občutji. Druga pesniška zbirka, ki je razburila in šokirala marsikoga, je bila pesniška zbirka *Poker* avtorja Tomaža Šalamuna, kjer je prevladoval popolnoma nevsakdanji slog iz več različnih pesniških zvrsti. Zbirka je izšla leta 1966.

Drugi pomemben dejavnik se je dogajal v 60-ih letih prejšnjega stoletja, ko se je prvič vzpostavilo študentsko gibanje. Kljub temu, da študentsko gibanje ni bilo tako bojevito in tako zelo revolucionarno, se je zavzemalo za socialne pravice študentov in enakost med vsemi državljani Slovenije. Kljub temu pa so izbojevali pomembne pravice za študente, ki jih današnja študentska populacija veselo koristi. Med njimi so študentski sklad za štipendije, študentski domovi, prav tako pa je pričela izhajati študentska revija Tribuna ter še danes zelo znana radijska postaja Radio Študent.

Obdobje 60-ih in začetek 70-ih velja za prvo prebujanje mlade populacije, kar se je pokazalo z nekaterimi študentskimi protesti, ki jih je morala oblast vzeti zelo resno. Najbolj znan protest se je zgodil leta 1971, ko so študentje filozofske fakultete okupirali le-to. Ti so podprli prizadevanja študentov drugod po svetu, predvsem delovanje francoskih in češkoslovaških študentov med praško pomladjo. Začele so se tudi prve medsebojne izmenjave študentov, kar je skrbelo predvsem komunistično oblast, ki se je bala, da bi študentje postali preveč uporni, vendar je bila ta skrb odveč. Študentje so začutili demonstracije v filozofskem smislu.

Na eni strani je bil Jože Pučnik, ki je bil vedno v konfliktu z vladajočo Komunistično Partijo in je moral zaradi tega postati disentat, na drugi pa študentska populacija, ki je v svoji vnemi dobila tisto, kar si je prizadevala, to pa so predvsem osnovne študentske pravice, ki jih študentje še danes imamo.

3 INTERVJU, KI JE ŠOKIRAL KOMUNISTE

V 70-ih letih je Slovenijo in Jugoslavijo šokiral intervju, ki sta ga pripravila Boris Pahor in Alojz Rebula s članom Osvobodilne fronte in glavnim predstavnikom krščanskih socialistov, pisateljem in pesnikom Edvardom Kocbekom. Sledeče besedilo bo najprej opisalo kratko zgodovino Edvarda Kocbeka, medtem ko bo v drugem delu prišlo predvsem do realizacije intervjuja med Borisom Pahorjem in Edvardom Kocbekom.

Vendar ne gre za navaden intervju, saj je le-ta zaznamoval tako kulturno kot politično podobo Jugoslavije. Kocbekov intervju, v katerem je predstavil svojo resnico o dogodkih 2. svetovne vojne, je uničil tedanji vladajoči kult podobe. Veljala je resnica, da so komunisti in Komunistična Partija bili v očeh naroda zapisani kot zmagovalci, ki so suvereno opravili z nacizmom in fašizmom. A vsak zmagovalec za sabo pušča tudi temačne stvari, ki se jim tudi Komunistična Partija kot kasnejša vrhovna voditeljica Osvobodilne fronte ni mogla izogniti. A da razumemo njegovo izpoved, moramo razumeti Edvarda Kocbeka osebno.

3.1 Edvard Kocbek

»»Edvard Kocbek je bil pripadnik katoliškega mladinskega gibanja ... V socialnem pogledu je bil izrazito protikapitalistično, protimeščansko, pogojno lahko rečemo, socialistično usmerjen ... Po letu 1935 je prevzel personalistične krščansko filozofske in antropološke poglede, o katerih je bil prepričan, da jih je mogoče udejanjiti v svobodni socialistični družbi.«« (Prunk 2004a, 160)

Edvard Kocbek je bil član krščanskih socialistov, ki so bili del najmočnejše politične stranke v Sloveniji, Slovenske ljudske stranke (SLS). Njihova razhajanja med politiko, kulturo in družbenim udejstvovanjem so se vedno bolj večala in s pričetkom druge svetovne vojne so se razšli. Kljub kritičnim zapisom proti komunizmu je postal eden izmed glavnih tvorcev Osvobodilne fronte, ki so jo poleg krščanskih socialistov in komunistov sestavljali še telovadno društvo Sokol in kulturni delavci. Kljub hierarhiji in enotnemu delovanju so komunisti počasi začeli prevzemati oblast v organizaciji, ki so jo dokončno dobili, ko je Edvard Kocbek z Dolomitsko izjavo prepustil vse vodstvene aktivnosti Komunistični Partiji. »»Krščanski socialisti kot politični subjekt so bili dejansko ukinjeni in niso imeli nobenega vpliva več na razvoj NOB in OF.«« (Prunk 2004b, 167) Takrat se je tudi umaknil iz družbenega življenja. Z Dolomitsko izjavo si je Kocbek zadal smrtonosni udarec, ko je mislil, da bodo njegove želje upoštevane. Želja je bila le ena. »»Kocbek je sicer dosegel, da je bil v deklaraciji zapisan stavek, da krščansko socialistična skupina ostaja še naprej vodstvo za usmerjanje katoliških množic na napredne pozicije OF.«« (Prunk 2004c, 168) Vendar je prepozno spoznal resnico. Kljub zmagi, ki jo je dosegla Osvobodilna fronta, se je zgodilo nekaj zelo hudega, kar Edvard Kocbek enostavno ni mogel preboleti in kot krščanski človek tudi razumeti. To je delno opisoval v svojih delih, esejih in prozi. A vsa ta tesnoba in nelagodje sta v njegovo življenje pripeljala pomembno odločitev, ko je spregovoril o grozotah druge svetovne vojne, ki so se dogajale med njegovimi zavezniki in nasprotniki domobranci.

O tem je pričal v zamejski tržaški reviji *Zaliv*, kjer je skozi odgovarjanja pisem Borisu Pahorju nastal znameniti intervju Borisa Pahorja in Alojza Rebule iz leta 1975.

3.2 Intervju Pahor-Kocbek

Intervju je imel dolgo pot, saj je trajal pet let. Vse se je začelo leta 1970 v Opatiji, kjer je Boris Pahor, glavni pobudnik tega intervjuja, dal možnost Kocbeku, da spregovori o zgodovini druge svetovne vojne, ki je bila do takrat zamolčana. Sledili sta pismi Borisu Pahorja, kjer je opisal podobo intervjuja. Sledilo je pismo Edvarda Kocbeka, ki ga je objavil 2. 10. 1970:

Po tehtnem poglobljanju gradiva, po večkratnih poskusih in po pogovorih s prijatelji sem prišel do spoznanja, da danes, ob besnem osebnem napadu emigrantov name in z objavo zunaj Slovenije ne smem odpreti vprašanja o pokolu domobrancev ... gre za zločin, ki ga je treba odpreti naravnost, scela in čisto, samostojno in brez primesi, kakor bi jo dal kakršen koli pojasnilni pogovor „o zapletenosti“ moje osebe v pokol ... Republike in njih narodi gredo vedno bolj svojo pot in mi Slovenci si te poti ne izbiramo sami, določajo jo ostali bratje, in ta pot je takšna, da je vedno bolj samotna in od vsega zapuščena ... Če že tvegam odpiranje največjega zločina, kakor so ga predstavniki partiji storili v Sloveniji in kakor so ga zamolčevali, potem naj ga tvegam doma in naj mu izberem povsem drugačno obliko. (Omerza 2010a, 147)

V tem kratkem segmentu so se videle tegobe in trenutek dvoma ali si naj Kocbek s tem zapečati svoje življenje ali ne. Vedel je, da partija takšnega šokantnega besedila v svojo škodo ne bo dopustila. Sledila je intervencija Borisa Pahorja s četrtem pismom Kocbeku, kjer mu je zapisal, da je obravnavan kot sozločinec. Boris Pahor razume, da so v emigrantskih krogih hoteli krivdo zaradi sodelovanja z okupatorji prenesti na druge. Zaključil je z naslednjo mislijo: »»Ne, nič ne bom skušal spreminjati potez na podobi, ki jo imam o tebi! Kje neki. Zdelo se mi je, da bi bilo prav, ko bi se nehalo s slepomišenjem. Pri tem sem mislil predvsem nate. Če ti, ki si osebno prizadet, ne soglašiš, potem dam zadevo ad acta.«« (Omerza 2010b, 149)

Boris Pahor je s tem stavkom rešil najbolj pomemben intervju. Edvard Kocbek si je premislil, v naslednjem pismu pa mu je Boris Pahor tudi poslal vprašanja in strukturo intervjuja. Kljub temu, da sta se dogovorila za strukturo, Edvard Kocbek ni podal odgovora. Boris Pahor je hotel izkoristiti Kocbekove zapise ob njegovi sedemdeseti letnici rojstva, vendar le-ti niso bili dokončani. Zraven tega pa se je moral soočiti z napadi Partije in delovanjem Udbe. Boris Pahor je ob svojem prizadevanju za to zgodovinsko resnico namenil naslednje besede: »»Še

eno poglavje manjka v tvojem opusu. Edi, in tega napiši zda, da bo kot izvirek v puščavi. Manjka nam neka očetovska modrost, beseda duhovnega poglavarja; nikogar pa ne vidim na Slovenskem, ki bi jo razen tebe izrekel.«» (Omerza 2010c, 151) To so bile besede, ki so dajale zagon za objavo tega, kar je kasneje šokiralo in presenetilo vladajočo garnituro na Slovenskem. Leto zatem je bila resnica razkrita in usoda Edvarda Kocbeka in Borisa Pahorja je bila v socialistični Jugoslaviji zapečateni za vedno.

4 OSEMDESETA LETA JUGOSLAVIJE - ZAČETEK KONCA JUGOSLAVIJE IN PRIČETEK SLOVENIJE

Osemdeseta leta so prinesla eno najbolj burnih obdobij v osamosvojitveni vnemi Slovenije in pričetek konca skupne Socialistične federativne republike Jugoslavije. To je bilo obdobje, ko se je zgodilo vse v prid temu, da je Slovenija postala samostojna.

Vse se je začelo s smrtjo maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita leta 1980 in s smrtjo Edvarda Kardelja, ki je umrl leta 1979. V obdobju dveh let sta preminula dva najbolj pomembnih in vplivnih figur komunističnega sistema. Medtem ko je Tito dajal lepo zunanjo podobo Jugoslavije in je bilo večinsko prebivalstvo pomirjeno, je Edvard Kardelj upravljal predvsem notranjo podobo in politiko Jugoslavije vse od konca druge svetovne vojne. To je začetek obdobja, ko vladajoči razred enostavno ni vedel, kako naj ukroti to razposajeno civilno sfero. Temu obdobju bom dal posebno mesto, saj je bilo veliko pomembnih dogodkov in akterjev, ki so sodelovali v tem procesu osamosvajanja Slovenije. Žal se v današnji Sloveniji to obdobje osamosvojitve izkorišča za nepomembne politične igre in boje.

Osemdeseta leta prejšnjega stoletja so pomenila obdobje dolgih 10 let, ki so spreminjala in transformirala podobo Slovenije. Transformacija Slovenije traja že vse od pričetka habsburške monarhije in se je končala prav z osamosvojitvijo Slovenije in odcepitvijo od SFRJ, kjer je leta preživela zadnjih 80 let pod tujim gospodarjem. Kljub temu, da smo po letu 2004 zavezani spet novim gospodarjem, ki jih predstavljajo različne mednarodne institucije in predvsem Evropska Unija, je bilo to obdobje, ko je večina intelektualne in kritične javnosti verjela v idejo, da smo po dolgih več kot 1000 letih dobili samostojno državo. Tukaj ne gre za politično delitev ljudi, organizacij in drugih subjektov ter objektov, saj je bila to množica posameznikov, katere so porušili sistem, ki je vladal dobrih 45 let in pripeljal Slovenijo na pota svoje lastne suverenosti in samostojnosti.

»Demokratizacija v Sloveniji je bil dolg proces, ki je trajal vsaj eno desetletje, deveto desetletje 20. stoletja, njeni nosilci pa so bili alternativna gibanja, pisatelji, punk glasbeniki in tudi partijski voditelji. V ozadju boje med Ljubljano in Beogradom za reformo jugoslovanskega političnega sistema se je v republiki Sloveniji začela zanimiva razprava, ki je postopoma odpirala vrata demokraciji in kritičnemu gledanju v družbi.« (Lusa 2010, 331) Ta demokratizacija je zahtevala celoten kulturni družbeni prostor, ki ga je tedaj Slovenija premogla. To je bil pisan prostor različnih idej in mnenj, ki pa so se v enem pogledu združili. Težko je ugotoviti, kdo je prvi prevzel vodstveno palico demokratizacije Slovenije ter kdo je prvi premaknil tektonsko prelomnico.

V začetnem delu naloge sem ugotovil, da so prve majhne premike naredile revije kot so bile *Revija 57*, *Razgledi*, *Problemi* in *Perspektive*, ki so si prve upale pisati o pluralnem tipu oblasti in demokratizaciji misli. V teh revijah je tudi sodeloval Jože Pučnik, ki je zaradi svojih besed moral tudi v zapor, kasneje pa v izgnanstvo v Nemčijo. Sledilo je obdobje prvih študentskih protestov na podlagi katerih so si študentje izborili osnovne pravice za študij. V sedemdesetih letih sta Slovenijo in Jugoslavijo razburkala tržaška Slovenca Alojz Rebula in Boris Pahor, katera sta naredila intervju z Edvardom Kocbekom, enim izmed vodilnih članov Osvobodilne fronte in pisateljem. Prva večja prelomnica pa je bila glasba. To je bil punk, ki je mlado generacijo prebudil. Punk opredeljujemo kot prvo večjo kulturno prelomnico, ki je sprožila drugi val gibanj za demokratizacijo Slovenije. Kljub temu, da so ga nekateri kasnejši akterji demokratizacije v Sloveniji zavračali, je bil punk prva točka upora v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Sledilo je še nekaj pomembnih dogodkov in organizacij. Med temi je bila najbolj pomembna organizacija Zveza socialistične mladine Slovenije, saj se je uprla lastnemu političnemu razredu in začela razmišljati s svojo glavo. To je bila organizacija, ki je s svojim vplivom varovala mnogo posameznikov in organizacij, katera so se borila za drugačno kulturo in politično miselnost, ki jo je predstavljala vladajoča oblast. Zveza socialistične mladine Slovenije je s svojo novo podobo dobila pomemben vpliv k demokratizaciji Slovenije predvsem s svojim drznim in provokativnim delovanjem. Tukaj je pomembno izpostaviti dve zadevi, ki sta vplivali na družbeno klimo v Sloveniji. Prva so časopisje in revije, ki so le-to najbolj napredno in provokativno predstavljali *Nova revija* in *Mladina*. Druga pa je bil proces proti četverici in rojstvo največjega civilnega gibanja v Sloveniji, Odbor za varstvo človekovih pravic.

4.1 Punk

»»Izraz „punk rock“ (iz angleškega izvora punk, ki pomeni gnil, ničvreden, ali nesramen; v zaporniškem slengu izraz pomeni podredljiv) so prvotno uporabljali za poimenovanje glasbeno enostavni rock & roll (temelječ na kitarah in vokalih) v ZDA v srednjih šestdesetih, kot sta *The Seeds* in *The Standells*, ki pa sta sedaj večkrat opredeljena kor garažni rock.«« (WIKIPEDIA 2011a, 20.avgust)

Gibanje punka lahko opredelimo kot glavno značilnost mlade generacije, ki jo je zajel ob koncu 70-ih in v začetku 80-ih let v Sloveniji. Punk je hotel biti nasprotje tistega, kar je tedaj predstavljala mlada generacija v Sloveniji. Ta generacija je bila zaspana ter živela iz dneva v dan. Ni se ji dogajalo nič dramatičnega, kar bi lahko imelo poseben vpliv na njih. Politika je delala tisto, kar je tako že ves čas počela. Pasivna družba tudi najbolje odgovarja oblasti. Rojstvo punka v Sloveniji je sprožilo še množico drugih gibanj, ki so izvirale iz punkovske kulture. Punkovska kultura je prinesla svež veter v slovenski kulturni prostor. Punk je izkoristil vse tisto, kar se mu je ponujalo. »»Punk je bil v času, ko se je pojavil v Sloveniji (leta 1977), tudi edina možna alternativa impotenci socialistični ljubiteljski kulturi na eni strani in visoki modernistični formalni logiki na področju umetnosti na drugi.«« (Gržinič 2002a, 67)

Punk je bil tretja radikalna pot, ki je s svojim sporočilom presekala dolgočasni vozeli mlade generacije. Bil je tretja pot, ki je kulturno in politično vplival na pomembne dogodke k demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Punk je bil provokacija, ki jo oblast ni takoj zaznala. Bil odgovor na tisto, o čemer si je veliko intelektualcev le upalo razmišljati in sicer o drugačni podobi Sloveniji. Zanj je značilno, da se ne ozira na mnenje drugih. Glasba, ki je nedolžno prišla v Slovenijo iz Velike Britanije in dediščine angleškega punka, je presenetila vse. Slovenski začetniki punka, ki so hoteli le malce preživeti dolgočasne dneve odraščanja, so s svojim pojavljanjem in kulturnim družbenim ravnanjem naredili pravo zmedo v kulturnem prostoru Slovenije. Nikomur se ni niti sanjalo, kaj sploh punk kultura hoče od družbe kot celote. »»V šole je Partija, Zveza komunistov Slovenije s predmetom Temelji marksizma s samoupravljanjem vpeljala komunistični verouk, fakultete so morale ustanoviti marksistične centre ... večina univerzitetnikov, vključno z zadnja leta zelo glasnimi antikomunisti in na novo proglašeni kristjani, se je uklonila, pokleknila in izmolila marksistični kredo. Tedaj je udarilo: Tovariši gospodje, jest vam ne verjamem.«« (Hribar 2002a, 5) To je bil stavek, ki je šokiral komuniste in postavil nove temelje za boj, za neodvisnost kulture in družbe, po kateri je vsak posameznik hrepenel. Vsa ta dejanja je zakuhalo le nekaj pogumnih fantov, ki so hoteli bolj za šalo kot zares narediti malo zabave. Rodili so se *Pankrti*.

4.2 *Pankrti*

Pankrti veljajo za prvo punk skupino v Sloveniji. Njihov nastanek seže v leto 1977, ko se je skupina takratnih mladih fantov zbrala skupaj in bila navdušena nad pojavom punka v Veliki Britaniji. Hoteli so biti drugačni od takratne kulturne podobe Slovenije. Glavno kulturo sta predstavljala narodna glasba in jugoslovanski pop, medtem ko radikalnega glasbenega žanra ni bilo. To mantra so *Pankrti* obrnili sebi v prid. Njihova zgodba je zelo drugačna od vseh drugih, ki so nastale glede kulturnega boja v Sloveniji. Pomembna je predvsem zato, ker so v zgodbo osamosvajanja prišli mimogrede. Njihova vloga je dala zagon drugim, v največji meri predvsem Zvezi socialistične mladine Slovenije, podmladku Komunistične Partije Slovenije, ki je z različnimi akcijami in dejavnostmi uničevala le-to od znotraj.

Pankrti so sprožili drugačen revolt znotraj kulturnih gibanj, kot smo jih do sedaj poznali. Večinoma so prevladovali različni razumniki, intelektualci, publicisti, ki so obračunali s partijo preko revij in različnih člankov. »»Slovenski intelektualci smo vznik *Pankrtov* konec leta 1977 opazovali z distance. Zlasti tisti, ki se danes imajo za razumnike, svojega oddaljenega pogleda niso nikoli zares približali. Vendar smo nekateri oporečniki ... že takrat vedeli ... da so *Pankrti* že s prvimi sunki odškrnili vrata v prostor nove prostosti ... Brez stresa, ki ga je v politiki in kulturi povzročilo dveletno delovanje *Pankrtov*, tudi pobude za *Novo revijo* v letu 1980 ne bi bilo.«» (Hribar 2002b, 6) Partija je te osebe hitro zadušila z zaporom ali pa s osamitvijo iz javnega življenja. Do tedaj je vladal blag upor, ki za partijo ni bil škodljiv. *Pankrti* so bili drugačna vrsta upora. Upor, ki je prišel sam od njih in so igrali le igro, v katero so se vključili. Bilo je gibanje, ki je zajelo večino mlade populacije, ki je čez noč postala velika oboževalka glasbe, katere prej v SFRJ ni poznal nihče. Čez noč so se prelevili v hude poznavalce svetovnega punka, njegovega nastanka in pomena. Punk je postal glavna novica dneva mlade generacije, njegovi akterji pa glavne zvezde. Posebnost *Pankrtov* je prav tem, da so to sporočilo pošiljali na nov način. Prikazovali so se kot popolna alternativa vsemu, kar je tedaj bilo. Zavzeli so prostore, ki jih prej ni nihče zaznal. *Pankrtom* današnja slovenska intelektualna elita ne prepisuje velike vloge k demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, čeprav je bila njihova predstava ključni faktor upora proti tedanji politični oblasti. »»Skupino so sestavljali Peter Lovšin, Gregor Tomc, Boris Kramberger, Dušan Žiberna, Bogo Pretnar, Mitja Prijatelj, Slavic Colnarič, Marc Kavaš.«» (WIKIPEDIA 2011b, 20. avgust) Glavni vodji sta bila Peter Lovšin in Gregor Tomc, ki sta tvorila tudi glavni miselni tok skupine. Svoj prvi veliki koncert so imeli 18. 10. 1977 v gimnaziji Moste. Vendar pa so se pojavile težave z

lokacijo za vaje. Tudi poslušanost punka ni bil razširjena, saj so jo vrteli sila redke radijske postaje. Ker je bila večina fantov skupine študentskih let, so se na pomoč obrnili na Radio Študent, ki pa ni bil navdušen nad punkom.

In tudi sicer je bil Radio Študent nekoliko zaspana ustanova ... Leta 1977, ko so na RŠ prišle prve punk plošče, se je na oglasni deski znašla okrožnica, ki je prepovedala punk ... Odločitev ožjega vodstva Radia Študent, da punk ne bo vibriral na njihovih frekvencah, je razjezilo vodjo izvedbe programa Slobodana Valenčiča ... pribil je novo okrožnico ... Kot vodja izvedbe programa Radia Študent od vseh glasbenih oprejemalcev zahteval, da komade Sex Pistols vrtijo vsako uro. Tako je punk domovinsko pravico dobil tudi na Študentu. Punk je zasedel prvo pomembno institucijo. (Žerdin 2002a, 15)

Pankrti niso imeli zaupanja v svojo generacijo, kar se je izkazalo na Radiu Študent, saj bi jih moral brez dvoma takoj podpreti. Zanimivo je, kako so se na Radio Študent ustrašili nekaj novega, nevsakdanjega, netipičnega. Punk je vseboval vse tisto, kar mora mlada generacija biti in to je drugačna, netipična, nevsakdanja od družbe v kateri živijo. Pot jim je bila odprta, punk se je lahko pričel širiti. Končno je dobil tudi pomemben prostor v slovenskem glasbenem prostoru. Njihov prvi koncert je bil prava mala poslastica za vse tiste, ki so se dogodka udeležili. »»Občinstvo je bilo zbrano, 300 ljudi je kupilo karte. V avditoriju sta stala kantavtorja Andrej Šifrer in Tomaž Domicelj, kot recenzent Stopa.«« (Žerdin 2002b, 15) To je bilo popolnoma nekaj drugega, česar občinstvo še ni bilo vajeno. To je bila prava predstava, dogodek, ki se je zapisal v slovensko kulturno in glasbeno zgodovino.

Koncertu, ki se mu ni posvečalo velike pozornosti je postal glavni dogodek dneva. To je bil dan, ki je spremenil podobo slovenske družbe. *Pankrti* niso več bili neznana skupina, saj je na njih postala pozorna tudi vladajoča oblast. Skozi njihovo delovanje so jim pretili tajni agenti državne varnosti, kriki vladajočih predstavnikov Komunistične Partije. S svojo podobo so vnesli nov ustvarjalni duh, ki je v Sloveniji v težkih 70-ih letih tako primanjkoval. *Pankrti* in punk so povzročili gibanje, s katerim so dali pogum vsem ostalim, ki so delovali v ilegali. *Pankrti* pa so s svojim delovanjem prišli v javno ofenzivo, kjer so pokazali svojo moč. Javna ofenziva, ki je prestrašila oblast in napovedala nov kulturni boj, ki ga Slovenija še ni bojevala. Postavili so tudi novi mejnik, nov steber, nov boj, ki je bil na obzorju. Zgodilo se je tisto, kar se je v Sloveniji v preteklosti samo pripravljalo, tisto, kar je Slovenijo popeljalo na pot osamosvajanja. A če želiš osvoboditi državo, moraš prvo osvoboditi ljudi in prav to je *Pankrtom* in ostalim punkovskim skupinam tudi uspelo. »»Gre za poskus, da bi punkovsko gibanje v Sloveniji resno reaktualizirali ter ga povezali z najbolj progresivnimi pojavi v

kulturi in umetnosti v Sloveniji ter z vzvodi oblikovanja demokratičnih procesov ... Punk dandanes interpretirajo kot urbani fenomen; zapišem lahko, da je bila pred punkom Ljubljana vas, z njim pa je postalo mesto, urbano središče odpora. «« (Gržinič 2002b, 66-67)

4.3 Punk in ostali dejavniki kulturnega boja

Punk je v Sloveniji podrl vse temelje takratnega kulturnega boja in postavil nova pravila igre družbenega udejstvovanja. Besedila, ki so jih slovenski punkerji prepevali, so bila provokativna, domiselna, uporniška in sveža. Punk pa ni bil samo težava v Sloveniji, saj so njegov vpliv hotele preprečiti tudi ostale zahodne države, v katerih se je pojavljal. Punk je bil anomalija, katero so hotele oblasti odstraniti iz vseh sfer družbenega življenja. »»Za razumevanje slovenske punk subkulture moramo upoštevati kontekst, v katerem se je pojavila: avtoritaren političen režim.«« (Tomc 2002a, 86)

Avtoritarni politični režimi so vedno paranoični, ko gre za neko novost, pa čeprav le-ta ni nevarna. Punk za družbo sploh ne bi bil nevaren, če ga oblast ne bi tako panično preganjala. »»Punkerjem nikoli ni šlo za vladajočo politiko, ampak za ustvarjalnost, ki pa je imela seveda politične konotacije.«« (Tomc 2002b, 88) Punk je bil vedno kritika družbenega sistema, v katerem se je pojavljal. Pri tem mislim na kritiko, ki je ostra, brezobzirna in se ne ozira na to, ali bo zaradi tega šikanirana ali ne. Punk se ne skriva, temveč vedno pove svojo verzijo resnice.

Kljub temu, da punku nekateri niso priznavali ustvarjalnosti in trdili, da je le hit tedna, je ta naredil več, kot si kdor upa priznati. Predstavljali so upor, ki je množico potisnil v delirij, oblast pa v paniko.

Vendar je bil pred punkom še drugi pojav, ki se je razširil iz Združenih držav Amerike. To je bilo hipijevsko gibanje, ki je prišlo do izraza predvsem v pomembnih demonstracijah Združenih držav Amerike proti vojni v Vietnamu. Hipijevstvo se je razširilo zaradi dobrih odnosov, ki jih je imela Jugoslavija z ostalimi državami. Glasbeno in kulturno sceno so zaznamovali kantavtorji, kot so bili Tomaž Pengov in Marko Breclj. Slednji je kasneje sodeloval pri eni bolj znanih glasbenih skupin, skupini *Buldožerji*. Njihov najbolj znameniti dogodek se je zgodil leta 1975, ko so s svojim rock koncertom in pravim malim teatrom absurda šokirali in presenetili obiskovalce.

»»Pevec Marko Breclj je prišel na oder v invalidskem vozičku, prijatelji benda, da so na ta ali oni način hendikepirani, pa so prepevali refren in fušali ... Kitarist Boris Bele je hodil po odru in ustrelil (s slepimi naboji seveda) vsakogar, ki mu ni bil všeč. Ko je eden od pevcev

refrena v „paniki“ zbežal, je Bele streljal za njim in po nesreči „ubil“ enega poslušalcev ... tovrstni rock teater je postal zaščitni znak skupine.«» (Tomc 2010a, 371) Buldožerji so s provokativnimi sporočili in drznostjo želeli neposredno zbuditi množico. V času hipijevstva v Sloveniji so delovali še drugi pomembni posamezniki kot je npr. Kostja Gatnik, ki je risal stripe za revijo *Tribuna*.

Vojin Kovač-Chubby je bil samozvani poet lavrat kulturne revolucije, ki je postal javno razvpiť potem, ko je v Tribuni leta 1968 objavil Manifest kulturne revolucije, v katerem je pozival vse zatirane ljudi, da se uprejo in porazijo buržoazno proletarsko revolucijo ... Pupilija Ferkverk je bila skupina mladih umetnikov, ki so hoteli hepening prevesti v gledališče ... Njihova predstava „Pupilija, papa Pupilo in mali Pupilčki“ je bila po pričakovanju polna golote in simulirane spolnosti, a občinstvo je najbolj pretreslo to, da so na odru zaklali živo kuro. (Tomc 2010b, 372-373)

V času hipijevstva je v Sloveniji tako delovalo kar nekaj umetnikov, ki so šli preko roba svojega ustvarjanja ter izvedli t. i. šok terapijo, na katero družba ni bila pripravljena. Teren za punk se je ustvaril predvsem zaradi organizacij in osebnosti, kateri so svojo lastno svobodo vzeli v svoje roke in jo tudi pokazali množici. Tudi danes bi bile reakcije podobne, saj ljudje niso navajeni na nekaj popolnoma drugačnega. Prave vrednosti in sporočila te predstave niso razumeli niti kritiki. Največja težava družbe je vedno posameznik, ki si želi biti drugačen in ne deluje v skladu z njenimi pričakovanji. Vendar so vsi ti ustvarjalci šokirali tedanjo politično oblast s svojim delovanjem. Znano je, da pozornost v ljudeh najbolj pridobiš z določenim šokom. In prav ti šoki hipijevstva in punka so vplivali na povečan pogum družbe. Z nastalimi težavami so se spopadali tako *Pankrti*, kot tudi ostale glasbene skupine v Sloveniji. Najbolj znan primer je skupina *Laibach*, ki izvira iz Trbovelj in še danes vztraja s svojo takratno podobo, ko so začeli svojo umetniško pot.

Laibach so bili provokatorji, ki so s svojim pojavljanjem, ikonografijo in predvsem vizualnimi nastopi razburjali aktualno oblast. *Laibach* je vedno deloval na t. i. spolzskem terenu med dovoljenim in nedovoljenim. Veliko kritikov jim je očitalo, da simpatizirajo z nacizmom in fašizmom, vendar so ti sporočilo razumeli narobe. Na eni strani so častili totalitarna sistema, kot sta nacizem in fašizem, na drugi pa so se posmehovali totalitarizmu komunizma, ki so ga doživljali v Sloveniji. Žal se jim je skozi zgodovino pripetilo nekaj nepričakovanih dogodkov, kot je bila smrt glavnega pevca. Zaradi konflikta s partijo so morali zapustiti Slovenijo, zato so se preselili v Nemčijo. Njihovo sporočilo je bila kritika sistema, v katerem so živeli. V Sloveniji so s svojimi umetniškimi vložki poskrbeli za svojo lastno disidentstvo s kritiziranjem političnih sistemov. Za njih je realna opcija le njihova utopija, v kateri

predstavljajo svoj odnos do vseh, ki preveč ubogljivo sledijo kateremukoli političnemu sistemu. *Laibach* so s svojim kulturnim udejstvovanjem naredili največ za Slovenijo izven njenih meja. *Laibach* je snov za svoje umetniške nastope črpal iz zgodovine, v preteklosti pa so jo črpali predvsem iz mitoloških bajk slovenske literature, medtem ko novejša izvira iz kritik nacizma, fašizma in komunizma. Pri tem gre za provokacija, ki je preseгла vse ostale, od Kocbekovega priznanega poboja domobrancev, različnih hipijevskih projektov (npr. gledališka predstava *Ferkverk* skupine *Pupilija*) pa do provokativnih koncertov skupin *Buldožerjev* in *Pankrtov*. Vendar se kljub temu skupini *Laibach* še vedno ne priznava pomembne vloge, čeprav je veliko prispevala k takratnemu družbenemu dogajanju.

Poleg skupin *Laibach* in *Pankrti* je treba izpostaviti še druge glasbene skupine, ki so prispevale h kulturni osvoboditvi mlade generacije: »*Niet, Lublanski psi, Bulldogi, Kuzle, Otroci socializma, Čao pičke, Tožibabe, Indusbag, Šund, O!Kult, Odpadki civilizacije, Via ofenziva.*« (WIKIPEDIA 2011, 20. avgust) Že prej pa je bilo tudi nekaj uspešnih kantavtorjev: Tomaž Domicelj, Janez Benčina- Benč, Jani Kovačič, Iztok Mlakar, Andrej Šifrer ...

Laibach so bili obenem tudi sestavni del širšega kulturnega ustvarjanja in mehanizma, znanega pod imenom Neue Slowenische Kunst oz. NSK.

NSK je začel delovati leta 1984 kot velik kolektiv... Glavne skupine so bile Laibach, Irwin, Noordung, Novi kolektivizem ter Oddelek za čisto in praktično filozofijo. Skupina Laibach je bila ustanovljena leta 1980 in se je osredotočila predvsem na medij popularne glasbe ... Skupina likovnih umetnikov Irwin je nastala zaradi potreb po biografiranju NSK, zaznamovanj arhetipov NSK na platno in v zgodovino. Gledališče Noordung (nekdanji Rdeči pilot in še pred tem Gledališče sester Scipion Nasice) se poslužuje ritualističnih kontekstov NSK in deluje tudi s pomočjo verskih vzorcev. Dejavnost so še Oblikovalski studio Novi kolektivizem ... se ukvarja z oblikovanjem (posterji, ovitki plošč, knjige, itd), medtem ko je osrednja dejavnost drugega raziskovanje kritičnih vidikov klasične filozofije. (Bernik 1999a, 35)

V gledališki sferi je pomemben pečat pustilo gibanje Dragana Živodinova, ki je s svojimi deli preobrazil gledališko sceno in ji postavil alternativo klasične umetnosti. Največ prahu je dvignilo Gledališče *Sester Scipion Nasice*, ki ga je ustanovil 13. oktobra 1983. Poleg njega sta bila še med ustanovitelji Eda Čufer in Miran Mornar. Obenem je bil ustanovljen še akt samouničitve, kateri se je zgodil leta 1987. Gledališče si je prav tako zadalo točno določene cilje, ki bi jih naj izpeljalo.

Med drugim zapoveduje: Gledališče Sester Scipion Nasice nima Odra. Gledališče Sester Scipion Nasice je ustanovljeno s ciljem, da obnovi gledališko umetnost. Obnova je poziv k združitvi, zato Gledališče Sester Scipion Nasice zaseda prostor vseh gledaliških institucij. Njihovo delovanje je temeljilo na treh fazah. To so bile Ilegala, Eksorcizem ter Retroklasika. Njihove najbolj znamenite akcije so bile:

- januar 1984 - Retrogardistični dogodek Hinkemann;
- akcija Vstajenje v noči iz 23. na 24. oktober - poziv k združitvi vseh slovenskih gledališč v enotno gledališče naroda;
- maj 1985, Retrogardistični dogodek Marija Nablocka;
- februar 1986, Retrogardistični dogodek Krst pod Triglavom, v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Svoj konec so dočakali leta 1987, ko so se s svojim aktom samouničili. Njihova zadnja predstava je bila Dan mladosti. (Gledališče Sester Scipion Nasice 2011, 20. avgust)

Svoj prispevek je dodal tudi Tomaž Pandur, ki je deloval v takratnem Slovenskem mladinskem gledališču in je s svojimi režijami zamajal takratno politiko delovanja in prikazovanja predstav v gledaliških dvoranah. »Interes za politično gledališče je usihal, tradicionalno na tekstu utemeljene predstave pa so se začele počasi umikati gledališču podob, v katerem je besedo dobival vizualni efekt, dramski tekst pa je izgubljal v odnosu do vidnega, vse bolj spektakelskega.« (Gabrič 2005, 1224)

Slovenski film ni pritegnil veliko pozornosti v 80-ih letih, je pa bilo nekaj filmov, ki so izstopali iz povprečja. To so bili filmi *Rdeči boogie* režiserja Karpe Godine, *Moj ata, socialistični kulak* režiserja Matjaža Klopčiča, ki so obravnavali teme povojnih pobojev in še nekaterih tabujev socialistične Jugoslavije. Odlično satiro na takratni čas je posnel Franci Slak z filmom *Butnskala*, v katerem je lepo prikazan razpad totalitarne družbe. Pomemben pečat pa je dal tudi film *Nasvidenje v naslednji vojni*, ki je bil predelava romana Vitomila Zupana, *Menuet za kitaro*, kjer je opisoval usodo vojaka, ki je bil pravi avanturist in se je spominjal takratnih časov, ko so komunisti prevzemali vodstvo Osvobodilne fronte. "Hitlerja ne maram, ampak Stalin pa mi tudi ne diši," je bil le eden izmed citatov filma, ki je odlično opisal takratno podobo Osvobodilne fronte izpred oči popolnega neodvisneža in avanturista, katerega je igral Metod Pevec.

Slovenski film pa je posnel tudi polno klasik pred obdobjem 80-ih. To so bili filmi *Na moji zemlji*, *V dolini miru*, *Ples v dežju*, *Maškarada*, *Erotikon*, *Cvetje v jeseni*, *Vesna* itd. So pa bili zelo razviti tudi mladinski filmi, med njimi predvsem trilogija o *Kekcu*, *Poletje v školjki 1* in *2*,

Ne joči Peter, Sreča na vrvcici, Ko zorijo jagode itd. Najbolj gledan film v povojni Jugoslaviji pa je bila komedija *To so gadi*.

Najbolj kulturna kino dvorana je bil takratni *Kino Sloga* (današnji *Kinodvor*), kjer je bilo največ eksperimentalnih filmov in tudi prvo javno prikazovanje pornografskih filmov v Sloveniji. Svojo filmsko podobo je lepo dopolnjevala še *Kinoteka*, ki je imela na razporedu različne umetniške avtorje iz vsega sveta.

4.4 Gejevsko in lezbično gibanje

Gejevsko in lezbično gibanje nas skozi zgodovino vsakodnevno spremlja. Kljub temu, da je gibanje vedno kritika različnih političnih skupin, so s svojo angažiranostjo prispevali k civilnemu gibanju 80-ih let prejšnjega stoletja. Gre za provokativno gibanje, saj se vedno znova in znova bori s predsodki. Njihove težave so se pojavile že leta 1976, ko je bilo v kazenskem zakoniku zapisano, da se odnos med dvema moškima kaznuje z dobo do enega leta. Tako se niso mogli izpostavljeni na javnih prireditvah. V osemdesetih letih se je pričela obširna kampanja za gibanje gejev in lezbijk. Leta 1984 so prvič organizirali festival *Magnus*, kjer so predvajali filme, v katerih je bila obravnavana njihova tematika ter organizirali kar nekaj okroglih miz. Začeli so izdajati tudi revijo *VIKS*, ki je bila posvečena gejevskim in lezbičnim temam. Veliko pozornosti je vzbudil tudi disko klub. »»Disku FV na Kersnikovi ulici 4 (Center za interesne dejavnosti mladih Ljubljana) *Magnus Gay Club*.«« (Velikonja 2004a, 10) V klub je prihajalo ogromno obiskovalcev iz sosednjih tujih držav in držav skupne države Jugoslavije zaradi zanimanja o drugačni ljubezenski izkušnji. »»Pri založbi *KRT*, katere izdajatelj sta Republiška konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije in Univerzitetna konferenca *ZSMS* izide zbornik "*O ženski in ženskem gibanju*", ki ga uredi Mojca Dobnikar. V zborniku, ki velja za prvo prevodno knjižno delo lezbičnega aktivizma v slovenskem jeziku.«« (Velikonja 2004b, 12) Zbornik izide leta 1985. Med drugim so prirejali slikarske razstave s to tematiko.

Tudi lezbično in gejevsko gibanje je doletelo prekletstvo 25. maja 1987, ko je po vsej Jugoslaviji tekla štafeta mladosti. Predlagali so, da bi se na četrtem festival *Magnus* izvedel podoben program, kot je bil na prejšnjih. Festival naj bi tako ponudil ogled nekaj filmov, slikarskih razstav in okroglo mizo o aidsu. Vendar je bila oblast proti in je z izgovori ves potek festivala prepovedala. »»Svet za socialno in zdravstveno varstvo RK SZDL in Ljubljanska inšpekcijska služba skleneta, "*da bi bilo treba kongres prepovedati*", "*saj bi shajanje te rizične skupine iz vse Evrope pomenilo resno nevarnost zaradi širjenja aidsa*".««

(Velikonja 2004c, 15) Po posvetih med glavnimi akterji gibanja sklenejo, da se bo 25. maja v Galeriji ŠKUC zgodila razstava *Dan mobilizacije proti AIDSU* - o aidsu proti aidsu. V reviji *Mladina* 30. oktobra 1987 izide »»priloga o lezbilstvu "Ljubimo ženske: Nekaj ljubezni med ženskami", v kateri sodelujejo Suzana Tratnik, Roni, Erika Schauer, Nataša Sukič, Marjeta Pogačnik in Davorka Ljubišić.«« (Velikonja 2004, 15) Novembra se je zgodil zanimiv pripetljaj v Klubu mariborskih študentov. V tem primeru je šlo za to, da so lezbične aktivistke imele svojo zabavo, katero pa je mimogrede zmotil nek naključni študent, ki je bil takrat v klubu. Aktivistke so zahtevale, da se umakne, vendar se ni hotel, zato je ena izmed aktivistk prelomila metlo in z njo hotela udariti študenta. Afera se je v lezbičnih krogih poimenovala Afera metla.

Leta 1988 lezbično in gejevsko gibanje predsedniku RK SZDL Jožetu Smoletu predstavi, kako se naj oblast opredeljuje do problematike. Izšla je tudi prva lezbična revija z imenom *Fanzina Lesbozine*. 25. maja 1988 v reviji *Tribuna* izide članek z naslovom *Demokracija da, pedri ne*, kjer se pokaže nerazumevanje do vprašanja gejevske in lezbične skupnosti ob krepitvi demokratičnih teženj v Sloveniji. Oktobra leta 1988 civilni organizaciji *Magnus* in *LL* postavita nekaj konkretnih vprašanj nekaterim organizacijam, društvom in inštitutom, katera naj bi se opredelila do nekaterih tem o gejevski in lezbični skupnosti. Tako so svoja vprašanja naslovili na Sociološko društvo, Društvo za psihoanalizo, Centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije in Republiškem sekretarju za notranje zadeve. Kljub temu, da se je razširilo ogromno družbeno-civilno gibanje, katerega del so bili tudi sami, so glasno opozorili, da nočejo biti izolirani, kot se jim to dogajalo do sedaj. Zahtevali so, da bodo v novi samostojni državi zastopani kot enakovredni državljani in tako imeli popolnoma enakopravne pravice kot preostali državljani.

Leto 1989 velja za začetnico uspešnosti gejevskega in lezbičnega gibanja v prihodnosti.

9. januarja Magnus in LL obnovita pobudo, naslovljeno na RK ZSMS:

1. da predstavniki RK ZSMS v slovenski ustavni komisiji zastopajo pobudo, da se v člen o človekovih pravicah v slovenski ustavi - med primere, za katere je diskriminacija izrecno prepovedana - vstavi tudi "spolno usmerjenost";

2. da predstavniki RK ZSMS zastopajo enako pobudo tudi ob spremembi jugoslovanske ustave;

3. da v zvezi s točko (2) RK ZSMS preko ZK ZSMJ sproži pobudo za odpravo tretjega odstavka 110. člena kazenskega zakonika Republike Srbije, drugega odstavka 93. Člena KZ Republike Bosne in Hercegovine, drugega odstavka 101. člena KZ Republike Makedonije in tretjega odstavka 81. člena KZ avtonomne pokrajine Kosovo;

4. da se RK ZSMS preko ZK ZSMJ zavzame za enakopravno obravnavanje homoseksualnih in heteroseksualnih primerov v vseh zakonih, ki obravnavajo spolna in družinska razmerja. (Sukič 2004, 22)

Do konca leta je sledila zopet nova izdaja revije *Lesbozine*, dobili pa so tudi gejevsko - lezbični disko v klubu K4. Prav tako je spet sledil *Festival lezbičnega in gejevskega filma*, Založba *Aleph* je izdala homoerotično poezijo *Drobci stekla v ustih* itd. Na trinajsti kongres ZSMS je bil povabljen tudi predstavnik gejevskega in lezbičnega gibanja. Med drugim so takrat sprejeli tudi, da se homoseksualni odnosi izenačijo in da se odpravijo vsi diskriminatorni zakoni. Gejevsko in lezbično gibanje je bilo zelo aktivno, saj se je zavzemalo za področje svoje spolne usmerjenosti. Občutljivi so bili tudi na bodoče težave manjšin v takrat še ne samostojni državi. S svojimi festivali, razstavami ter izdanimi tiskanimi publikacijami so slikovito opisovali svoje težave in videnje dogodkov, ki so se razvijali. Gejevsko in lezbično gibanje je kljub temu, da je bilo majhno, vplivalo na kulturno in družbeno-civilno osamosvajanje. S svojimi težnjami so svoj položaj pripeljali do tega, da se je na večini področij izenačil z ostalimi pravicami vseh državljanov Slovenije.

5 ZVEZA SOCIALISTIČNE MLADINE SLOVENIJE (ZSMS)

Zveza socialistične mladine Slovenije je bila podmladek Komunistične Partije Jugoslavije. V to organizacijo so se včlanjevali tisti, ki so si kasneje hoteli narediti resno politično kariero v vrhovnem položaju Komunistične Partije. Njihova vloga do 80-ih let prejšnjega stoletja ni bila pomembna, saj so podpirali vladajočo oblast. To se je spremenilo v 80-ih letih prejšnjega stoletja, ko so veljali za glavne soustvarjalce slovenskega prispevka k demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije.

Kljub temu, da pri svojem raziskovanju posvečam pozornost predvsem kulturnemu prispevku in da je Zveza socialistične mladine Slovenije izrazil politični objekt, se tukaj vsa zadeva rahlo obrne. V svojem delovanju so v osemdesetih letih s svojo zaščito in zavzemanjem za posamezne civilne in druge organizacije, ki se niso strinjali s politiko vladajočega razreda, naredili ogromno koristi, saj so z aktivnim angažiranjem pripomogli h končnemu cilju osamosvojitve Slovenije. Zvezo socialistične mladine Slovenije bi lahko imenovali za glavno kulturno in družbeno institucijo, saj so bili glede na položaj najvišja kulturna ustanova v Sloveniji, ki je takrat delovala v političnem prostoru. V zgodovini se še ni pripetilo, da bi podmladek vladajoče stranke, ki po navadi le izvaja politiko svojih vladarjev, deloval tako

svobodno. Ob tem bi lahko tudi izpostavili, da je bila to slovenska druga politična stranka, saj je bila kasneje podmladek Komunistične Partije le še na papirju. To je bila opozicija v poziciji oblasti, saj so njihovi pogledi na vodenje države bili radikalno drugačni od njihovih vladajočih veljakov. Njihovo delovanje se dopolnjuje s takratnim celotnim kulturnim prostorom, saj ni bilo niti kulturnega niti družbenega odpora, ki ne bi potekal mimo Zveze socialistične mladine Slovenije. Njihova angažiranost je tako presenetila tudi vse takratne akterje. Organizacija, ki bi morala najbolj vneto slediti nauku vladajoče garniture, si je dovolila vse tisto, česar so se ostali ljudje bali. To je misliti s svojimi idejami in jih tudi izpeljati.

V nalogi se ne bom toliko osredotočal na njihovo politično delovanje, temveč bolj na to, kaj so bili njihovi glavni družbeno-kulturni dogodki, ki so kasneje prerasli v provokativno politično akcijo. Njihove družbeno-provokativne akcije lahko uvrstimo vzporedno z akcijami, katere sta izvajali skupini *Pankrti* in *Laibach*. Poimenujemo jih lahko neformalni trojček provokativnega upora, saj so s svojim delovanjem hoteli uprizoriti drugačno vizijo družbenega, kulturnega in političnega razvoja, v katerem se je nahajala Slovenija. Šlo je za provokativni kulturni upor, ki je izražal mladostniško upornost, katera je tistega časa zelo primanjkovala. Obenem pa je šlo tudi za spogledovanje z liberalizmom, kjer je svojo nišo našla predvsem Zveza socialistične mladine Slovenije. Med drugim so se ukvarjali tudi z drugačno interpelacijo *Kapitala*, političnega teoretika Karla Marxa, saj niso več mogli sprejeti neresnic komunističnih nauk, med katere lahko uvrščamo Kardeljeve ideje o samoupravnem socializmu. To za njih ni pomenilo rešitve, saj so se videli v drugi podobi Slovenije znotraj SFRJ, na kar so tudi aktivno opozarjali. Zaradi političnih razmer so bili prisiljeni, da so ob koncu 80-ih tudi sami odločilno vplivali na civilnodružbeno gibanje, katero je Slovenijo pripeljalo do samostojne republike. Prav tako niso hoteli vzdrževati navidezne enotnosti, povezanosti in pogleda v enotno vero vladajočega razreda, saj so iskali svojo resnico in pogled na svet. To pa ni bilo vseč vladajoči politiki, ki je hotela svoj podmladek disciplinirati tako kot marsikoga, ki se ji je uprl.

Skorajda upor pa bi lahko poimenovali analizo razmer v jugoslovanski družbi, ki si jo je leta 1982 privoščil voditelj slovenske mladinske organizacije. Takrat je ZSMS javno postavila tezo, da je jugoslovanska družba v krizi ... A Srečo Kirn je šel še dlje: Zavest, da politični sistem socialističnega samoupravljanja ne deluje tako, kot bi glede na doseženo stopnjo razvoja socialističnih samoupravnih odnosov v celoti moral, je v Zvezi socialistične mladine Slovenija prevladujoča. (Vurnik 2010, 347)

Njihova teza, ki se je razvila kmalu po smrti vrhovnega voditelja Jugoslavije Josipa Broza Tita, je le povzela nahajanje tako jugoslovanske kot slovenske družbe. Bili so v krizi identitete, obenem pa se je videlo, da država s tako strategijo več ne funkcionira. Zveza socialistične mladine je redka organizacija in edina, ki je nastala iz zveze komunistov Slovenije ter se odločila za svojo lastno pot. Njihova dejanja so bila popolnoma radikalna in so predstavljala nasprotje temu, kar je od njih želela vrhovna Partija. Od punk gibanja se razlikuje v tem, da Zveza socialistične mladine Slovenije ni šla v svoje akcije le zato, da bi malo provocirala, ampak z namenom, da se nekaj mora spremeniti, pa naj se to zgodi na tak ali drugačen način. Punk je provociral nehote in je v skladu s tem odigral svojo zgodovinsko vlogo, Zveza socialistične mladine Slovenije pa je šla v t. i. projekt drugačne Slovenije z načrtom in miselnostjo, katere niso pobrali od komunističnih ideologov, ampak od modernih piscev liberalizma, psihoanalize ter iz ostale moderne literature, ki se je ukvarjala z aktualno politično znanostjo. Zveza socialistične mladine Slovenije je bila prva opozicija, ki je imela moč, da se lahko zoperstavi vladajoči oblasti. To je mogoče tudi edinstveni primer v svetovni zgodovini, kjer se je lastni podmladek vladajoče stranke, v tem primeru Komunistične Partije, zoperstavil proti njej in na koncu tudi uspel. »»ZSMS je prisegala na demokracijo, pluralizem, samostojnost republiških mladinskih organizacij.«« (Balažic 2004a, 64) Prisegali so na vse vrednote, ki smo jih kasneje dobili s preureditvijo sistema, ko smo zaživel v samostojni državi Sloveniji. To so vrednote, za katere so se že prej borili različni razumniki kot je npr. Jože Pučnik. Takrat je to pomenilo pravi šok, saj so te zahteve prišle od organizacije, ki je vedno ščitila svoje starejše voditelje. Njihove besede so kazale pravo sliko takratne družbe, saj se je po Titovi smrti zgodila velika ekonomska kriza, z njo pa tudi politična kriza, katero so zakuhali srbski predstavniki Partije s svojim voditeljem Slobodanom Miloševićem in njihovim arogantnim odnosom do ostalih državljanov Jugoslavije.

V nadaljevanju bom izpostavil glavne elemente in dogodke, ki so zaznamovali Zvezo socialistične mladine Slovenije v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Prva prelomnica je bil Krški kongres. Prelomnica je pomembna predvsem zato, ker se v tem času »»legalizirajo družbena gibanja.«« (Balažic 2004b, 42) Kongres se je odvijal od 4. do 6. aprila 1986. Tu so se odločili, da ne bodo generacija, ki samo le sprejme končne odločitve drugih, temveč tudi generacija, ki ima vpliv na odločanje. Njihov poziv je bil naslednji:

Poti nazaj ni več. Pot nazaj je pot v počasno, toda zanesljivo smrt. To je odhod v zgodovinsko pozabo. Mi pa hočemo biti generacija, ki odloča in ne samo poslušča. Mi hočemo biti generacija znanja, nove tehnologije, fleksibilne in udarne ekonomije, mi

hočemo biti generacija odprte kulture in socialne fantazije, generacija, ki ji je dopuščeno, da misli s svojo glavo in da te misli svobodno izraža, generacija, ki se ne bo zadovoljevala z doseženim, skratka, mi hočemo biti generacija svobode in človeškega dostojanstva. (Balažic 2004c, 45)

Besede, s katerimi se je v uvodnem govoru izrazil predsednik RK ZSMS Robert Černe, niso morale biti bolj ponazorjene. Po apatiji mlade generacije je končno prišel čas, da mladi ljudje zahtevajo svojo svobodo, ki jo potrebujejo. S tem so dali vedeti tudi, da si želijo pravic, v katerih so uživali mladostniki na zahodu. V teh besedah je bilo izrazito spogledovanje z zahodno miselnostjo in odprtim kulturnim družbenim duhom, ki je vladal na zahodu. To je bila napoved generacije, ki bo zaznamovala preostalo desetletje, kar se je tudi zgodilo. Čeprav niso vedeli ali bo sploh prišlo do osamosvojitve, o čemer se takrat še ni govorilo, so dosegli, da so se osamosvojili sami in se niso več predstavljali kot politični subjekt, ampak kot skupek družbenih gibanj, ki hočejo svojo kulturno in družbeno civilno svobodo. Zveza Socialistične mladine Slovenije se je na tem kongresu transformirala v civilno družbeno gibanje, ki je s svojimi kulturnimi in družbenimi akcijami hotela vplivati na mišljenje vsakega posameznika, predvsem mladih. Zahtevali so drugačne rešitve kot pa je hotelo jugoslovansko politično vodstvo. Zveza socialistične mladine Slovenije je sama ugotovila, da je projekt socializma zgrešen, saj so opazili, da je politično vodstvo Jugoslavije popolnoma nefunkcionalno. »»ZSMS je skupaj s novimi družbenimi gibanji sprožila kamen, ki se je odkotalil v plaz; zgodovinski oder za slovenske demokratično revolucijo je bil s temi dogodki sredi osemdesetih let postavljen.«« (Balažic 2004č, 50) To je bila družbeno civilna organizacija, ki je postala vodilna, ko je zahtevala popolno prenovitev družbe. Obenem je opogumila še druge posameznike, ki so pričeli razmišljati v smeri pluralne in odprte družbe, kar je na koncu pripeljalo do zgodovinskega momenta in to je demokratizacije in osamosvojitve naše danes 20 let stare države Slovenije. To je bil projekt civilne družbe, ki je uspel kljub vsem polemikam, ki smo jih danes deležni. Svoje delovanje so zaznamovali z različnimi družbenimi in civilnimi gibanji, a kljub nekaterim odmevnim akcijam sta njihovo delovanje še najbolj zaznamovala štafeta absurda in plakatna afera.

5.1 Štafeta absurda

Štefeta absurda je bil odgovor Zveze socialistične mladine Slovenije na 25. maj, ko se je po vsej Jugoslaviji slavil rojstni dan dolgoletnega predsednika Jugoslavije in maršala Josipa Broza Tita. Ta dan se je poimenoval dan mladosti. »»Titova štafeta je postala štafeta mladosti, zaključna prireditev na stadionu JLA v Beogradu pa je postala simbol enotnosti mladine in vse naše domovine.«« (Balažic 2004d, 101) To je bil dogodek, ki je bil vrhunsko propagandno sprogramiran skozi celoten obstoj Jugoslavije. S tem vsakoletnim dogodkom je vladajoča komunistična oblast demonstrirala svojo nedotakljivost, katero so hoteli prikazati z vsakoletnim rajanjem na stadionu JLA (stadion nogometna kluba Partizan) v Beogradu. Zvezi socialistične mladine Slovenije je radikalno odgovorila na praznik dneva mladosti in jo zavrnila tako vsebinsko kot politično. V njej ni videla cilja, katerega je propagirala vrhovna oblast Partije. Ker člani znotraj organizacije ZSMS niso bili enotni, so se pojavljala trenja. Znotraj le-te sta se pojavljali dve tezi. Ena teza je bila, da bodo projekt mladosti izvajali še naprej, vendar bodo z raznimi sporočili prikazali svojo plat zgodbe ter kako zgrešen je ta vsakoletni projekt. Na drugi strani je bila radikalnejša teza, ki je zahtevala, da se štafeta ukine takoj. »»Vrhunec študentskega nasprotovanja štafeti mladosti vsekakor predstavlja organizacija celodnevnega protestnega dogajanja pred Maximarketom ... 10. decembra 1986 UK ZSMS pripravi stojnico z naslovom Podajmo si štafeto - še enkrat? Opremljena s plakati in priponkami Štafeta? Ne, hvala! ... V tem dogajanju sodeluje čez dan nekaj tisoč ljudi, ki prižigajo pokopališke svečke ob stojnici.«« (Balažic 2004e,105) Štafeta je bila dejansko ukinjena, ko so glavni pobudniki UK ZSMS le-te zmagali na t. i. tridnevem referendumu, ki je potekal na univerzah v Ljubljani in so ob visoki udeležbi študentske populacije tudi zmagali ter izglasovali, da se štafeta enkrat za vselej ukine. A to ni prineslo zelenega rezultata, saj je vodstvo ZSMS še vedno vztrajalo, da rezultata ne bodo upoštevali. (po Balažicu 2004f, 108). Kljub odločnosti majhnega dela študentov, ki so organizacijo podpirali, se je vodstvo prestrašilo posledic. Kljub temu je bil zeleni učinek dosežen, saj so s tem pri mladih, predvsem študentih ljubljanskih univerz dvignili drugačen pogled na vsakoletno štafeto mladosti. Ta pa je z radikalnimi pozivi končno umrla, saj je izgubila ves svoj blišč. Zveza socialistične mladine Slovenije je tako uničila še enega izmed zadnjih simbolov komunistične vladavine, katera je svoj mit vzdrževala 45 let. O tem je pisal tudi študentski časopis *Tribuna*: »»Zdaj je nastopil čas za začetek kontrarevolucije, ki naj bi državo zdramila iz stanja otopelosti. Študentje so se že prebudili: v letu 1968 geslo študentov DO IT, potem naj bo geslo leta 1987 SCREW IT!«« (Balažic 2004g, 109)

5.2 Plakatna afera

Plakatna afero je nadaljevanje akcije štafete absurdnosti z drugačnimi sredstvi. Zgodila se je zaradi spleta različnih dogodkov, ki so hoteli načeti stabilnost organizacije ZSMS.

Plakatna afero se je zgodila na vrhuncu promoviranja civilnih in novih družbenih gibanj, ki so se dogajale ob koncu 80-ih let v okviru Zveze socialistične mladine Slovenije. Zveza socialistične mladine Slovenije je imela že pred plakatno afero mnogo težav, saj so podpirali različne civilne organizacije. Prva velika afero se je zgodila s štafeto absurdnosti, druga pa se je zgodila s plakatno afero, ki je bila ena izmed pomembnih simbolnih znakov novih družbenih in civilnih gibanj, ki so napovedali drugačne čase v takratni Jugoslaviji.

Pred plakatno afero so se vrstili pritiski, ki jih je v svoji knjigi odlično opisal Milan Balažic in katera nosi naslov *Slovenska demokratična revolucija 1986-1988*. Tako so bili člani ZSMS preganjani, ker so se na eni izmed zabav delali norca iz fašizma, saj so oponašali Chaplinovega *Velikega diktatorja*. S težavami državne varnosti so se vsakodnevno soočali. Po javni razgrnitvi dneva mladosti so se v organizaciji ZSMS odločili, da bodo Dan mladosti pokazali še v podobi plakata. V tistih trenutkih se je pojavilo polno različnih mnenj, kako predstaviti idejo o koncu dneva mladosti. Tako se je zgodil prelomni plakat, ki je predstavljal konec ene in napoved druge dobe. Plakat je v ospredju predstavljal socialističnega človeka z baklo v roki, v ozadju pa je vihtela jugoslovanska zastava. Plakat je bil zanimiv in provokativen.

»Svastiko prekrije peterokraka zvezda, namesto nacističnega grba stoji šest plamenic jugoslovanskih narodov, namesto germanskega orla imamo simbol miru v obliki goloba, v ozadju je Triglav, tipografija pa je vzeta iz tednika *Slovenski poročevalec*, izdanega na dan osvoboditve Ljubljane: "Mladenič, edini preostali element spornega plakata pa je osvobojen vseh tistih mračnih sil fašizma, stalinizma, dogmatizma, ki so tlačile naše pretekle rodove.« (Balažic 2004h, 131)

Avtorji so bili Darko Pokorn, A. D. Knez, Miran Mohar in Roman Uranjek iz umetniške skupine Novi kolektivizem. Plakat, ki je osvobodil vse in hotel narediti križ čez preteklostjo in napovedal drugačno prihodnost. Ta plakat ni obračunal samo s aktualnim političnim razredom, ki je vladal takrat, ampak z vsemi preteklimi političnimi režimi, s katerimi je imel slovenski državljani opravka v bližnji in daljni preteklosti. Plakat si je vzela za svojo provokacijo delo Richard Klein, Tretji rajh - Alegorija Herojstva. (Bernik 1999b, 2)

Plakat je ugledal luč sveta in nanj se je zgrnilo veliko kritik, predvsem od vrhovne slovenske oblasti. Težava se je pojavila, ko je »Nikola Grujič opazil podobnost s Kleinovim plakatom in na to opozoril v sarajevskem Oslobođenju 24. februarja 1987.« (po Stepančič 1999, 28)

Na opazko Grujiča se je takoj zvalilo polno pohval in obenem veliko kritik čez avtorje plakata. Slovence so začeli prikazovati kot podmladek fašistov in nacistov, kateri rušimo enotnost in bratstvo. Javnih napadov na avtorje teh plakatov ni bilo konca. Med drugimi je reagiral tudi Milan Kučan, takratni predsednik Zveze komunistov Slovenije, ki je razumel novejšo, liberalno časa in je zahteval, da se plakat umakne v dobro vseh, predvsem zaradi njegove provokativne vsebine. Milan Kučan je podal naslednjo izjavo: »»Hotel sem razumeti, kaj se dogaja, pa tudi, da bi mladinci razumeli, kaj bo izbira plakata pomenila za verodostojnost Slovenije v očeh jugoslovanske javnosti. Uradna politika, kamor sem sodil tudi sam, ni hotela postati advokat izbire tega plakata.«« (Plakatna afero 2007) Slovensko vodstvo je razumelo namero, vendar še ni bilo pripravljeno sprejeti novih idej družbeno-civilnih sfer, katere je sprožala ZSMS. Ker niso vedeli, kje naj objavijo plakat, so se odločili, da ga bodo objavili v svoji reviji, ki so jo takrat izdajali. To je bila revija *Mladina*, v kateri so pisali kritične članke na račun vladajoče garniture. Veljala je za podaljšano roko Zveze socialistične mladine Slovenije, ki je takrat gradila drugačno podobo kot vladajoča oblast. V *Mladini* sta izšla dva pomembna uvodnika, ki sta dnevu mladosti zabila še poslednji žebelj v krsto. Prva je bila objava peticije "Klic k razumu" s prvopodpisanim Franetom Adamom, dne 13. 3. 1987 v 10. številki *Mladine*. Med drugim je peticijo podpisalo 124 pobudnikov. Med njimi so bili profesorji, študentje, zdravniki, novinarji, publicisti, teologi, vrhovni voditelji punka in ostali. V tej peticiji so zahtevali, da se preneha povelečevati Dan mladosti, saj so ugotovili, da ga jugoslovanska mladina več ne mara in bi ga rada takoj ukinila. Povzeli so bistvo takratnega političnega razumevanja Dneva mladosti in podprli avtorje plakata ter ZSMS. A najbolj pomemben del besedila so pustili za konec, ko so zahtevali, da se naj svobodno izvajajo demokratični procesi, kateri so bili že sproženi.

Pozivamo vse demokratične sile v Jugoslaviji: v družbenih organih in političnih organizacijah, v institucijah političnega sistema in v državnih aparatih ter seveda demokratično javno mnenje in akterje demokratizacijskih družbenih pobud, naj se uprejo in zaustavijo ofenzivo političnega iracionalizma in avanturizma, naj ne popuščajo pritiskom nosilcev zgodovinskih regresivnih teženj in naj storijo vse, kar je v njihovi moči, da se sproženi procesi demokratizacije ne bi zaustavili. (Adam in drugi 1, 1987)

Pri reviji *Mladina* niso vedeli kaj naj storijo z vsebino plakata. S plakatom Novega kolektivizma so hoteli oplemeniti naslovnico *Mladine* številke 19, ki je izšla 22. maja 1987. V tej številki je izšel plakat, ki je razgrnil konec Dneva mladosti, kateri je veljal za enega izmed bolj pomembnih simbolnih moči Jugoslavije. Ta je bil v podobi duplerice na sredini

revije, namesto slike na naslovnici pa je sledil uvodnik, v katerem je bilo pojasnjeno, zakaj se niso odločili za naslovnico. Zaradi političnih pritiskov bi bila 19. številka *Mladine* zasežena, zato so se odločili za bolj varen prikaz plakata. Svojo odločitev glede izdaje revije brez naslovnice sta pojasnila Mojmir Ocirk in Bernard Nežmah. Mojmir Ocirk se je spraševal, zakaj je ob tem vsem prišlo do tako velikih polemik. V nadaljevanju je izpostavil nerazumevanje aktualne vladajoče oblasti in nadaljeval, da se je največja škoda naredila le avtorjem plakata, to je članom umetniške skupine Novi kolektivizem, ki so provokativno opozorili na Dan mladosti.

»»Odsotnost naslovnice je rezultat spodletelega srečanja med politično realnostjo, novinarsko realnostjo in realnostjo ... Samostojnost opredeljuje intenzivno komuniciranje znotraj kroga političnih delavcev. Ta krog izoblikuje specifično dojemljivost za družbene dogodke ... Znotraj tekme politične govorice je nastal ocean, da bi takšna naslovnica pomenila iracionalen napad na SLOVENSKO MLADINO. PREMAKNITI, da bi se kaj premaknilo.«« (Ocirk 1987,1) Svoje videnje je predstavil še Nežmah, ki se je spraševal o dilemi izdaje plakata. »»Zakaj objaviti kot MLADININO sredico inako plakata, ki je bil sprejet kot uradni plakat štafete mladosti, ki je bil spoznan za plagiat, in ki je pretresel duhove te dežele po dolgem in počez? Historia magistra nostra est.«« (Nežmah 1987, 1) *Mladina* je s tem dobila bitko proti vladajoči oblasti, ki pa še zdaleč ni bila zadnja. Oblast je s tem izgubila še enega izmed simbolnih adutov, ki so ji prinašali njeno politično moč. Z dnem 22. maj 1987 se je ukinil Dan mladosti v Sloveniji.

5.3 *Mladina*

Zveza socialistične mladine je ustanovila časnik *Mladina*, ki je bil ob koncu 80-ih let eden izmed najbolj pomembnih akterjev civilno-družbenega gibanja na medijski sceni. *Mladina* je pustila najmočnejši pečat med vsemi revijami v Sloveniji. Sodelovali so pri vseh pomembnih dogodkih, pri nekaterih pa so bili povod za kasnejše dogodke. Bili so eni izmed glavnih akterjev takratne plakatne afere, ki je dosegla vrhunec s prepovedjo naslovnice 22. maja 1987. V svojih člankih so odlično analizirali aktualno politično dogajanje in spodbujali nove demokratične procese. Bili so ena izmed najbolj prodajanih revij v Sloveniji. Poleg plakatne afere je veliko pozornosti požel članek *Noč dolgih nožev*, avtorja Vlada Miheljaka, kateri kasneje sicer ni izšel, vendar pa je sprožil afero Janša, Borštner, Tasić, Zavrl oz. afera JBTZ. *Mladina* je bila tudi ena izmed revij, ki se je vedno znova in znova soočala s cenzuro in pritiskom politike. Med afero JBTZ so na več straneh poročali o Odboru za varstvo za

človekovih pravic in širili civilno družbeno mrežo. Revija je skrbela za političen prepoved civilne družbe. Svoje pomembno mesto so dobile različne kulturne alternative, ki so se takrat pojavljale v Sloveniji, kjer lahko izpostavimo fenomen *Laibacha*.

Mladina je imela težave z naslednjimi številkami, ki so najbolj odmevale v javnosti. Številke so bile ali cenzurirane ali pa prepovedane, nekatere pa so morale prilagoditi vsebino, preden bi bile cenzurirane. Največ prahu so dvignili naslednji članki: »»*Videti sem bil kot strašilo* (1986), *Pismo Cirila Žebota* (1987), *V imenu ljudstva* (1988), *Mamula go home* (1988), *Pozor* (1988), *Spoštovani tovariši* (1988), *Točno opolnoči – strip* (1988), *Eskadron smrti, go to hell* (1988), *Odgovor na delegatsko vprašanje*, *Parada* (1985), *Korak naprej k demokratizaciji* (1986), *Pekel, to so drugi* (1986), *Naslovnica* (1987) in *Noč dolgih nožev* (1988).«« (Mičić 2004a, 2-3).

Druge revije, ki so izstopale takrat, so bile še študentski reviji *Tribuna* in *Katedra*, *Časopis za kritiko znanosti*, *Pavliha*, *Komunist* itd. Med radijskimi postajami pa *Radio Študent*.

6 NACIONALNI PROGRAMI

V 80-ih letih so se pričeli razvijati t. i. nacionalni programi za samostojno Slovenijo. V njih so podajali svoja razmišljanja in pozive različni avtorji, predvsem o tem, kakšna naj bo Slovenija ter našteji vzroke za njeno odcepitev iz Jugoslavije. Najbolj so izstopali trije program, in sicer 57. številke *Nove revije*, *Pisateljska ustava* in *Majniška deklaracija*.

6.1 57. številka *Nove revije* – *Prispevki za nacionalni program*

Nova revija je začela izhajati v začetku 80-ih let, ko je skupina razumnikov in intelektualcev pričela podajati svoje misli v obliki esejev. Razpravljali so o podobi Slovenije in razmišljali o moderni družbi nasploh. Njihov najbolj znan izvod je bila 57. številka *Nove revije*, ki je izšla 18. februarja 1987. Številka je opozorila na poslabšanje gospodarskega in političnega življenja v Jugoslaviji. Že pred to znamenito številko je na svoje videnje narodnega vprašanja v svojem prispevku opozoril Janko Prunk, katerega naslov je *ZEDINJENA SLOVENIJA, BISTVO SLOVENSKEGA NARODNOPOLITIČNEGA PROGRAMA* iz revije 2000. V uvodu tudi poudarijo odločitev, zakaj so se odločili za številko, ki bo zajemala prispevke za nacionalni program ter vzroke, ki so botrovali izdaji takšne številke.

V uvodu je uredništvo *Nove revije* zapisalo, da gre za malce drugačno sestavo revije, kot je bilo v preteklosti. Tako so število razdelili na različne sklope, kateri so govorili o težavah, s katerimi se slovenska družba spopada v Jugoslaviji in kakšne so njene rešitve. »»Prispevki za slovenski nacionalni program prihajajo v javnost v trenutku, ko se o prihodnosti slovenskega naroda sprašujejo mnogi kulturni in politični delavci.«« (uredništvo *Nove revije* 1987, 1) Vrelišče je bilo na vrhuncu, saj so se v drugi polovici 80-ih let pripravljale različne razlage, kar so poudarili tudi v uvodu te številke. 57. številko *Nove revije* je sestavljalo več tem. Pričela se je s tematiko o slovenski naciji, sledil pa ji je segment o zgodovinskih vidikih demokracije. Sledila sta segmenta razmišljanja o civilni družbi in pravni ureditvi Slovenije. Nazadnje so bila navedena še poglavja o slovenski univerzi, o generacijskih nasprotjih, o liberalizmu, o narodu in religiji ter se zaključilo s tematskim razmišljanjem o narodni eroziji. Prvo poglavje je imelo naslov *O slovenski naciji*. V njem so svoja videnja opisali trije pisci. To so bili Tine Hribar, Ivan Urbančič in Dimitrij Rupel. Prvo besedilo, ki ga je zapisal Tine Hribar, nosi naslov *Slovenska državnost*. V njem razglablja, kakšen način osamosvojitve si bo Slovenija izbrala. Snov za svoje razmišljanje je črpal iz zgodovinske vloge našega naroda, ki se je začelo z Trubarjem in njegovim bojem za slovenski jezik. Brez nacionalnega jezika ni naroda, brez naroda ni države.

Pri oblikovanju narodne zavesti sta bili vse do druge svetovne vojne in narodnoosvobodilnega boja, na podlagi katerega imamo današnjo slovensko republiko, navzoči dve tendenci. Po prvi smo Slovenci iskali in utrjevali svojo specifičnost; razločevalni kriterij te specifičnosti je že Trubar našel v slovenskem jeziku, po drugi pa smo se – glede na zgodovino – ozirali po svojem univerzalnem izboru, po pranarodu in hkrati glede na prostor po širši, slovanski skupnost. (Hribar 1987a, 5)

V navedenem besedilu nam Hribar sporoča dve pomembni dejstvi, in sicer na kom ali na čem naj stoji slovenska identiteta in kdo je skupni dejavnik naše identitete. V nadaljevanju pojasni dejstva, ki Slovenijo spremljajo skozi zgodovino. Tukaj sta izpostavljeni dve zgodovinski točki, ki ga mora imeti posamezen narod in to sta jezik ter teritorij države, ki ga ta jezik in posamezen narod predstavlja. A prva tendenca je veliko bolj pomembna, saj govori o tem, da se narod s svojim nacionalnim jezikom postavi na zemljevid sveta. Ko ni več nacionalnega jezika, ni več tudi naroda kot samega. Jezik naroda je bil vedno močan političen dejavnik in dejavnik upora. To se je tudi zgodilo v času Trubarja, ko smo Slovenci jasno pokazali na našo samostojno identiteto, katero kot skupina ljudi na nekem teritoriju predstavljamo. »»Obe tendenci podpirata samozavest Slovencev; toda prva je naravnana neposredno k naši

samostojnosti, medtem ko druga s poudarjanjem opore zunaj nas to samostojnost omejuje.«« (Hribar 1987b, 5) Jezik predstavlja samostojnost, ki jo narod lahko doživlja vsakodnevno. Po drugi strani pa velja, da če narod nima svojega priznanega teritorija, ne more biti neodvisen in samostojen. Postane pa lahko avtonomen, kot to poznamo pri Kataloncih in Baskih. Žal pa obstajajo tudi narodi, kot so Palestinci in Kurdi, ki se že več stoletij borijo za svoj obstoj in neodvisnost, a jim žal politične oblasti tega ne dovolijo. Pri tem gre za podoben primer, kot ga je doživljala tudi Slovenija. V Jugoslaviji smo imeli pravico izvajati svoj jezik, a žal nismo imeli svojega političnega teritorija, kjer bi lahko sprejemali rešitve, katere so namesto nas sprejemali v Beogradu. Kljub dobrim gospodarskim kazalcem, ki jih je imela Slovenija, ni imela tiste politične integriteti, ki si jo je želela. To je dejstvo, na katerega je Tine Hribar opozoril v svojem prvem uvodnem eseju 57. številke *Nove revije*. V drugem eseju se je predstavil Ivan Urbančič s svojim prispevkom „*Jugoslovanska nacionalistična kriza*“ in Slovenci v perspektivi konca nacije. Urbančič v svojem razmisleku opisuje situacijo, v katerem se je znašla Jugoslavija in z njo Slovenija. Izpostavlja težave, ki so se pojavile v večnacionalni državi. V začetku je prevladovala močna partija, ki je po smrti Tita in še nekaj ideologov izgubljala svojo moč. Svojo moč pa je tako pridobil nacionalizem, ki je postajal vedno bolj nevaren v 80-ih letih prejšnjega stoletja. Po vrelišču na Kosovu je bil le še trenutek časa, kdaj bodo eksplodirala še druga območja Jugoslavije. Pri tem izpostavlja neenakopravnost v obravnavanju jezikov, saj je slovenski jezik veljal za manj pomembnega kot npr. prevladujoči srbsko-hrvaški jezik. Slovenci smo imeli svojo moč in samostojnost, vendar smo se podvrgli unitarizmu, ki je grozil. Sami smo tudi branili domovino v času 2. svetovne vojne, a smo lastno vojsko že v začetku nove države ukinili. »»Slovenski nacionalni program je v celoti slovenski politični program, ki obsega vsa bistvena področja slovenskega bivanja. Slovenstvo je danes podvrženo silam nacionalne erozije, izravnave, entropije. Brez tektonskega globinske energije, ki proti tem silam ustvarja individualizacijo in razliko, smo Slovenci kot nacija obsojeni na izničenje.«« (Urbančič 1987, 56) Zadnji sestavek prvega poglavja se imenuje *Odgovor na slovensko narodno vprašanje*, zapisal pa ga je Dimitrij Rupel. Dimitrij Rupel na kratko povzame izhodišča, ki so se pojavila pri Hribarju in Urbančiču. Povzema podobna teoretska izhodišča kot avtorja pred njim. Tudi Rupel se tako ukvarja z obstojem in rabo našega jezika. Jezik je simbolna moč naroda, ki ga je treba izkoristiti. A sam se v zaključku zaveda, da jezik ni edina težava, ki jo moramo odpraviti in to je tudi glavna misel prvega dela 57. številke *Nove revije*. Obenem so v tej številki predstavili tudi vlogo jezika, teritorija in kako se bo samostojna država obnašala ter funkcionirala. »»Ob rešenem

narodnem vprašanju bomo seveda prejeli mnogo težje naloge, kot smo jih imeli doslej, ko smo jih odlagali zaradi nerešenih prioritet.«« (Rupel 1987,73)

Drugo poglavje se imenuje *Zgodovinski vidiki demokracije*. Prvi esej je napisala Spomenka Hribar z naslovom *Avantgardno sovraštvo in sprava*. Dotika se položaja Narodno osvobodilnega boja (NOB) in vloge komunistov v njem. NOB je tudi eno temeljnih izhodišč za slovenski nacionalni program, saj je bila bitka proti okupatorju zasnovana podobno kot bitka naroda proti sovražniku, ki ga treba premagati. Žal je iz zgodovine jasno, da je Komunistična Partija Slovenije prepričala vse ostale, da je edino ona sposobna voditi boj proti okupatorju. Težave so se pričele, ko je ta navadno vojsko spremenila v politično v boju proti sovražnikom naroda. Prav to je Spomenka Hribar opisovala v svojem prispevku. Svoje mišljenje zaključuje z osmimi točkami kot tezami za slovenski nacionalni program, kjer zapiše, da se mora avantgarda umakniti in sestopiti. Kot je sama zapisala, se oblast kot prvo mora odpovedat boljševistični kulturi in prevzeti kulturni dialog, ki bo povezoval kulturno, politično in civilno sfero. »»Gre potemtakem za drugačno ljubezen do domovine. Domovina, izvorno gledano, ni zemlja v geografskem pomenu in ni politični sistem.«« (S. Hribar 1987, 102) Domovina je subjekt in povezovalec, ki povezuje narod. Veljko Namorš je zapisal drugi sestavek na to tematiko, ki nosi naslov *Tradicija NOB in enakopravnost jezikov v JLA*. Njegov prispevek govori o slovenski vojski, ki smo jo ustanovili med NOB in jo tudi med bojem proti okupatorju tudi izgubili, saj so jo ukinili ter priključili vrhovnim silam jugoslovanskega odpora. Iz tega je kasneje nastala Jugoslovanska ljudska armada, Slovenci pa smo morali na svojo vojsko pozabiti vse do osamosvojitvene vojne, ko smo jo zopet pridobili, ko smo postali neodvisni. Vojska je pomemben dejavnik vsake države, saj je prva braniteljica ozemlja, kjer se razvija določen narod in ga brani pred nenapovedanim sovražnikom. Namorš je v svojem prispevku napisal bogato zgodovino slovenske vojske in podal razloge, zakaj je bila ukinjena.

Tretje pomembno poglavje govori o civilni družbi. Prvo razmišljanje je podala Alenka Goljevšek z naslovom *Arhaičnost : civilnost*. Avtorica se v začetku ukvarja s pozabo nekaterih pomembnih slovenskih pesnikov, slavistov in duhovnikov. »»Stanič, Zizenčeli, Bilc, Vodnik, Blaž Potočnik in še toliko drugih, danes anonimnih in pozabljenih, pa so skromno in vztrajno ustvarjali solidno podlago za to: začetke slovenske zavesti in samozavesti, kulturne institucije od jezika do literature.«« (Goljevšek 1987a, 120) Goljevškova izpostavi, da vso slovensko vprašanje temelji na mnenjih mnogih posameznikov, ne le na Prešernovem, katerega omenja v svojem besedilu. V nadaljevanju sledi sestavek o t. i. bratski vezi, kar je predstavljalo šest republik v SFRJ. Iz tega izhaja tudi njena teorija o arhaičnosti. Kot obstajajo

razlike med brati v družini, tako obstajajo razlike tudi med federativnimi republikami, zato avtorica zaključuje z naslednjimi sklepi:

Ali bomo s pospešenim razvojem v civilno nacijo še ujeli razviti moderni svet ali pa bomo z regresijo arhaične obrazce (p)ostali nerazviti ... Avtonomija Slovenije kot nacije države v odnosu do drugih držav se mora nujno dopolniti z osebno avtonomijo vsakega posameznega Slovenca ... Na poti v razvito civilno nacijo nas kakršnekoli milienaristične sanjarije lahko samo ovirajo, kolikor nas ne vlečejo v nevaren regres ... Da biti Slovenec pomeni vzdržati in vzdrževati to tvegano, izčrpavajočo, a napeto in ustvarjalno dvojnost. (Goljevšek 1987b, 128- 129)

V teh segmentih je predstavljena identiteta posameznega Slovenca, kako bi le-ta moral funkcionirati v osamosvojitvenih časih in kaj bi priznaval. Avtonomija posameznika je pomembna, saj posameznik deluje v skladu s svojimi pravili, ne pa pod vplivom drugih. In prav zaradi tega je Slovenija morala prekiniti bratske stike s ostalimi republikami in postati samostojna.

Naslednji, ki je zapisal razmišljanja o civilni družbi, je bil Jože Pučnik, z naslovom *Politični sistem civilne družbe - Eksplikacija osnovnih načel*. V njem se je odkrito spopadal z vprašanjem političnega sistema. Politični sistem je specifičen in odločilen dejavnik v vsaki državi, ki ima moč odločanja. V svojem uvodu je pisal o teoriji političnega sistema, ki pa ga je problematiziral na aktualen politični sistem v SFRJ. Tega je skritiziral in obtožil izvajanja leninistične metode nadzorovanja in ustrahovanja. Zapiše tudi, da se je politična klima v Sloveniji začela spreminjati, saj smo doživljali obdobje liberalizacije družbe. Vendar se v istem trenutku sprašuje, kako dolgo bo vrhovna oblast to dovoljevala in si spet pokorila Slovenijo za izvajanje svojih leninističnih metod. Zapiše, da je sistem žrtev komunistične partije, ki je v 2. svetovni vojni vsilila državljansko vojno, iz nje pa prišla kot zmagovalka. Svoj prispevek konča s stanjem Slovenije, njenim odnosom do Jugoslavije ter življenjskim ciljem. Svoj zadnji del prispevka konča z naslednjim razmišljanjem: »»Neodtujljiva pravica vsakega naroda je, da je suveren, da si organizira svojo samostojno državo, in da oboje brani proti vsem velikoideološkim in velikodržavnim posegom. Pri tem je popolnoma vseeno, če gre pri ideologijah za črno, rdečo, zeleno internacionalo in pri velikodržavnosti za germanizem, panslavizem ali pa jugoslovanstvo.«« (Pučnik 1987, 140) Pučnik tukaj jasno poudari tisto, kar se je čez nekaj let tudi zgodilo in to je, da mora vsak narod imeti svojo lastno državo, če ima za njo izpolnjenje vse zgodovinske pogoje. Tukaj je tudi presegel politično delitev, saj mu je bilo popolnoma vseeno, kdo jo bo izvedel. V svojem zahtevku je tudi dodal, da mora postati družba pluralna, politična ureditev pa taka, kot jo je vrhovna

Partija vedno znova zavračala. S svojo zahtevo poudari, da se moramo povezati med seboj, saj je naša kultura zgodovinsko drugačna od vseh drugih narodov, s katerimi smo živeli v različnih političnih ureditvah Jugoslavije od konca prve svetovne vojne. Tako je prišla do izraza trditev, da bomo svoj življenjski cilj izpolnili, če bomo presegli razlike med ideologijami. Kasneje se je potrdila Pučnikova teza, saj so pomagali vsi poli političnega življenja, na koncu pa tudi Zveza komunistov Slovenije, kot glavna in krovna organizacija političnega življenja v Sloveniji. Pučnik je tudi opozoril na čeri političnega sistema ter kako je le-tega treba oblikovati. Svoje razmišljanje zaključuje Gregor Tomc, eden izmed glavnih ideologov punk gibanja v Sloveniji, s svojim prispevkom, z naslovom *Civilna družba pod slovenskim socializmom*. V svojem kratkem razmišljanju se ne ukvarja z idejo samostojnosti in neodvisnosti Slovenije, saj se osredotoča na posameznika ter položaj civilne družbe v Sloveniji. Avtor trdi, da pogojev za razvito civilno družbo ni bilo, saj jo je vladajoča oblast vedno razumela po svoje. »»Koncept civilne družbe za socializem je nesprejemljiv, saj bi partikularna družbenost kontinuirano vnašala neshirane laične šume v projekt totalnega predrugačenja sveta.«« (Tomc 1987, 145) Tako sam trdi, da zaradi različnih dogodkov v Sloveniji ni razvite civilne družbene sfere, saj ji je to onemogočeno s političnim sistemom, ki vlada v Jugoslaviji, saj je postavljen na zelo napačnih temeljih za civilno udejstvovanje. Civilna družba je za njega zgrešen projekt, ki ne bo v tej obliki nikoli zaživela, kljub nekaterim poskusom, ki pa so zanj premalo pogumni.

Četrto poglavje 57. številke *Nove revije* opisuje pravni položaj Slovenije kot nacije pod naslovom *O pravnih načelih slovenske nacije*. Njegov prvi prispevek na to temo je zapisal France Bučar z naslovom *Pravna ureditev položaja Slovencev kot naroda*. Ta ne omenja samostojnosti Slovenije in kakšen pravni red bi moral veljati v samostojni državi. France Bučar se ukvarja s pravno podobo bivših držav, v katerih je Slovenija obstajala. Tako govori o težavah, ki so Slovenijo spremljale v Kraljevini SHS ter kasneje Jugoslaviji. V njem opisuje s kakšnimi težavami so se Slovenci soočali med t. i. Šestojanuarsko diktaturo v Kraljevini Jugoslaviji. Bučar trdi, da smo živeli večinoma v unitarni družbi, kjer je veljal tudi pravni red takratne politične ureditve. Navdihuje se nad skupnimi projekti multikulturalnosti in prilagojenosti, kot se izvajata v Združenih državah Amerike in Zvezni Republiki Nemčiji. Sprejema tudi politični proces sedanje Evropske Unije, nekdanje Evropske gospodarske skupnosti. Na koncu svojega razmišljanja omeni, da je koncept nacionalne države, ki je prevladoval ob koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja, mrtev. Nacionalna država, ki jo je predstavljala s svojim političnim sistemom SFRJ, več ne obstaja, saj s svojim centralizmom ruši temelje le-te. »»Zato bi bilo zanjo edino možna prehodna pot izločanje iz sistema,

izločanje iz Evrope, vračanje oziroma ostajanje v preteklem stoletju redukcijem na enoten vzorec jugoslovanstva, katerega je nujna sestavina je dominacija in protidemokracizem. Taka pot je seveda samo prehodna, dokler ne nastopi konec.« (Bučar 1987, 160) Drugi prispevek glede pravnih možnosti o osamosvojitvi Slovenije je zapisal Peter Jambreč z naslovom *Pravica do samoodločbe slovenskega naroda*. Sprašuje se, ali Slovenija izpolnjuje vse pogoje, da bi se odcepila od Jugoslavije in postala samostojna ter neodvisna republika. V njem je zelo natančen in podroben, saj se sklicuje na Woodwoda Wilsona, Lenina in Kardelja. Kardelj se je ukvarjal s problematiko samoodločbe se posvečal, ko je Slovenija bila še pod Avstro-Ogrsko in kasnejšo Kraljevino Jugoslavijo. Prav tako se zavzema za to, da mora biti odcepitev skladna z demokratičnimi in pluralnimi procesi. Ta pravica odcepitve se je zapisala tudi v kasnejših jugoslovanskih ustavah. Jambreč zapiše, da je odcepitev in ustanovitev svoje države pravica vsakega naroda, kar je pogojeno tudi z mednarodnimi listinami in teorijami različnih mednarodnih avtorji. Na koncu še v nekaj točkah zapiše, kaj bi se zgodilo, če bi se realizirala ideja odcepitve. »»V zgodovini samoodločbe so bila uporabljena že zelo različna sredstva in metode za njeno izvedbo, od izvajanja plebiscitov preko sklepov mednarodnih organov do oboroženega odpora. Vendar pa je z vidika mednarodnega prava bistveno, da je odločitev svobodna, torej stvaren izraz volje ljudi, čeprav je za 'ugotovitev volje ljudstva uporaben katerikoli način, ki je najbolj primeren v danih okoliščinah. (Nawaz, 1965 : 100)!' (Nawaz v Jambreč 1987, 172) Tukaj je prvič jasno zapisano, kako in na kakšen način se lahko Slovenija odcepi. Za to so navedene tri možnosti, in sicer, da smo si Slovenci svojo neodvisnost izbojevali z uporom in bojem proti okupatorju v drugi svetovni vojni pod Osvobodilno fronto. Kasneje se je izkazalo, da smo se odločili za prvo opcijo, ki je med vsemi najbolj demokratična in mirna. Težava se pojavi kasneje, v primeru, ko se druga stran s tem ne strinja in z vsemi možnostmi zavira samoodločbo posameznega naroda, kar smo Slovenci tudi doživeli. Samoodločba mora biti odločitev celotnega naroda, za kar se je Slovenija tudi odločila. To ni bila samoodločba ozkega kroga ljudi, ampak je bila pogojena s široko množico podpornikov in državljanov Slovenije, ki so verjeli v ta projekt osamosvajanja in demokratizacije slovenske družbe.

Peto poglavje predstavlja temo na naslov *O slovenski univerzi*. Svoje razmišljanje je predstavil Janez Jerovšek z naslovom *Slovenska univerza včeraj, danes, jutri*. Avtor predstavlja svojo lastno vlogo, ki jo je doživljal kot delavec (predavatelj) na univerzi. Opisuje, kakšna je univerza v Jugoslaviji. Sprva pa piše predvsem o menedžerski eliti, ki si prisvaja vse, medtem ko navadni delavec nima nič. V nadaljevanju pa kritično oceni sistem dela

univerz, kjer ima politika prevelik vpliv na odločanje, zaradi česar se je marsikateri profesor lahko znašel v težavah z oblastjo.

Šesto poglavje ima naslov *O generacijskih nasprotjih*. V tem delu 57. številke *Nove revije* se predstavlja Veljko Rus s svojim prispevkom *Slovenci in intergeneracijska socialna politika*. V svojem prispevku izpostavi, kakšna je socialna politika v Jugoslaviji in jo primerja z modelom socialne politike, ki se je razvil na Švedskem. Svoje poglavje zaključi z mislijo o edini pravi rešitvi in to je medgeneracijska solidarnost, ko si vse generacije med seboj enakomerno pomagajo. »»Družba, ki bi temeljila na takšni medgeneracijski socialni politiki, bi nudila več svobode, manj varnosti tistim, ki si lahko sami pomagajo, in več varnosti tistim, ki si ne morejo. Na takšno družbo bi se najbrž močno vezali tudi tisti, ki bi za krajši ali daljši čas odhajali v svet s trebuhom za kruhom.«« (Rus 1987, 200)

Sedmo poglavje ima naslov *O liberalizmu in nacionalizmu*. V njem je svoje mišljenje predstavil Marjan Rožanc z naslovom *Nekaj iracionalnih razsežnosti*. Najprej izpostavi tezo, da v Sloveniji nimamo razvitega pristnega liberalizma. Ta predstavlja vsako moderno evropsko državo. Tako v nadaljevanju najde novo izhodišče, ki naj bi predstavljalo prostor pravega liberalizma. To naj bi bil prostor Srednje Evrope, ki bi predstavljal protiutež med zahodom in vzhodom. Dotakne se tudi nacionalizma, ki se rodi iz lumpenproletarstva. Nacionalne težave izhajajo iz strahu, ki ga povzročajo grožnje, le-te pa v sovraštvo, katero povzroči, da različni narodi v skupni republiki več ne morejo sobivati.

Osmo poglavje se imenuje *O narodu in religiji*. Svoje mnenje na to tematiko je zapisal Jože Snoj z naslovom *Moderni kristjan in absurd slovenstva*. V njem opisuje vlogo med Rimskokatoliško cerkvijo in modernim krščanskim intelektualcem, ki ima pred sabo vedno nek dvom, katerega predstavlja vera. Enako je tudi v Sloveniji, ko krščanski intelektualci ne sledijo nauku cerkve, saj so prepričani, da obstaja druga pot. Svoje prepričanje so katoliški intelektualci pokazali v organizaciji Osvobodilne fronte, kjer so se združili skupaj še s tremi različnimi družbenimi in političnimi sferami, katere so se borile proti okupatorju.

Zadnje poglavje se imenuje *O narodni eroziji*. Prvi prispevek je napisal Drago Jančar z naslovom *Slovenski eksil*. Ukvarjal se je z vlogo slovenskih izseljencev. V svojem tekstu opiše, da se je iz Slovenije izselilo dobrih 600 tisoč Slovencev, kar je najvišji odstotek glede na število prebivalstva. Kot vzroke za takšno izselitev navaja vse države v katerih je Slovenija politično in družbeno sobivala. Težava je, da Slovenci ne moremo živeti v sožitju z več političnimi kulturami, kar povzroča ideologija. »»In mi v Sloveniji, ki smo morda komu dom, se moramo jasno zavedati: dokler slovenstvo v domovini ne bo omogočalo človekovega bivanja v njegovi totalnosti, to pomeni celovito in popolnoma svobodno izživeljanje njegovih

nazorskih, duhovnih, kulturnih, političnih, gospodarskih zmožnosti in hotenj.«« (Jančar 1987, 228) V tem kratkem segmentu je Jančar opisal tisto, kar bi morala imeti takrat nastajajoča samostojna država. Država mora poskrbeti za vse te segmente, kajti če ne bo, se bo znašla v podobnih težavah kot do sedaj. To je bilo vodilo za takrat nastajajočo slovensko družbo, katera bi morala pozabiti na vse stare zamere in živeti složno. Njihova želja se je imenovala svobodna pluralna družba, kjer posameznik lahko živi v svoji svobodni totalnosti, kot se je izrazil Jančar. To je eden bistvenih poudarkov, na kaj ta bodoča država v nastajanju ne bi smela pozabiti, in to je na posameznika, človeka, bodočega državljana, ki bo izražal svojo svobodno voljo, kateri ne more nihče ukrotiti.

Zadnji esej pa je objavil glavni urednik *Nove revije*, Niko Grafenauer, z naslovom *Oblike slovenskega samomora*. V svojem razmišljanju se sprašuje, zakaj je v Sloveniji toliko samomorov in kaj ti sporočajo družbi. V začetku poda ugotovitve, da v Sloveniji ni bilo veliko samomorov v bivši Avstro-Ogrski, saj je vladal strog katoliški duh. Medtem pa smo prestopili v novo družbo in sprejeli kapitalizem v prvi Jugoslaviji, kasneje pa še socializem v drugi Jugoslaviji. V tem segmentu se tudi kaže slovenska kultura, ki jo izražajo slovenske težave s samomorilnostjo. Slovenska družba se mora osvoboditi vpliva, ki ga sedaj doživlja. »»Nastopil je torej čas, ki nas kliče k temu, da premagamo prej opisano anonimnost in razpoložljivost posamične nacionalne eksistence, v kateri ne veljajo resnične integracijske vrednote.«« (Grafenauer 1987, 246)

57. številka *Nove revije* je presežek, katerega ni nihče pričakoval. V svojih prispevkih so avtorji povedali vse, kar nova država potrebuje in kaj mora zavriniti, ko stopa na nova pota. Tako se v celotni številki srečamo s polno dejstvi, katera bi posamezen narod moral imeti. Med temi dejstvi je omenjeno, da vsak narod mora imeti svojo neodvisnost, svoj teritorij, svoje ozemlje, kjer lahko suvereno izvaja politiko svoje države. Z jezikom se rodijo in z jezikom padejo narodi in države. Jezik je temelj naše samostojne identitete, kar je Slovencem pokazal že Trubar, ko se je zavzemal za slovenski jezik. Drugo pomembno vodilo je enakopravnost med več različnimi narodi, ki pa se je v projektu Jugoslavije izgubila. Pomembnost enakopravnosti se mora kazati na vseh področjih in ko politika to degradira, je skrajni čas, da gre določen narod svojo pot. To se je jasno pokazalo na primeru vojske v JLA, kjer Slovenci nismo imeli enakopravnega položaja znotraj jugoslovanske vojske. Kljub temu, da smo imeli svojo vojsko, so nam jo ukinili in priključili jugoslovanski armadi. Vprašanje družbe je vprašanje civilne sfere in skupnega bratskega doživljanja svobode med narodi. A kot je zapisala Goljevškova, ko je enkrat nit prekinjena in se bratje več ne razumejo med sabo,

je čas, da se razidejo. Takrat morajo ti narodi najti svojo pot. Družba in civilna sfera, kot jo v svojem prispevku opisuje Pučnik, mora postati avtonomna in popolnoma neodvisna od starih vzorcev vodenja oblasti. Stari vzorci se naj poslovijo in naj pustijo prostor odprti pluralni družbi, ki bo prevzela demokratične standarde. Civilna družba mora postati avtonomna in mora odločati sama o vsem, brez drugih političnih pritiskov. Jože Pučnik je tudi jasno nakazal, da je edina samostojna in neodvisna pot prava rešitev, ki jo bodoča država Slovenija potrebuje. Vendar pa je civilna sfera v Jugoslaviji bila slaba, saj jo je Komunistična Partija zatirala. Najpomembnejši del je, ali Slovenija ima sploh pravico postati samostojna in neodvisna država. To je odlično opredelil Peter Jambreč, ko se je spraševal o samoodločbi naroda. V njem je za to našel odlične vzroke in ugotovil, da Slovenija vse to lahko mirno izpelje, ne da bi se skrhale vezi med ostalimi federativnimi republikami, s katerimi smo živeli v skupni državi. Projekt odcepitve je pravica vsakega naroda na svetu, ki si to želi in izpolnjuje vse pogoje. To velevajo tako mednarodne konvencije, ki so nastale kot različne mednarodne teorije ob tematiki odcepitve. V prispevku je najbolj pomemben del, kjer zapiše, da do možnosti samoodločbe naroda lahko pridemo na tri načine. To je z lastnim plebiscitom, lastnim narodnim odporom in vojno ter s priznanjem mednarodne skupnosti. Prostor Slovenije, ko bi se osamosvojila, bi moral biti prostor Srednje Evrope, ki bi povezoval most med zahodnim in vzhodnim delom Evrope in ki bi se pridružil Evropski gospodarski skupnosti, sedanji Evropski Uniji. Le tako bi Slovenija lahko izvajala svoje državljske cilje. V segmentih, ki se tikajo univerze, odnosa Cerkve in liberalizma, izvemo, da je v vseh od naštetih prihajalo do težav, ki jih oblasti niso razumele. Tako se je na univerzah izvajalo šikaniranje proti profesorjem, ki so si upali razmišljati po svoje. Odnos cerkve je pogojen predvsem z nastopanjem krščanskih socialistov v Osvobodilni fronti, medtem ko se v Sloveniji pravi liberalizem ni razvil nikoli. Na koncu se dotaknemo še dva problema, ki sta Slovenijo spremljala zadnjih sto let. Na eni strani je izseljevanje Slovencev v druge države sveta, kjer so bili žrtev lastnega nerazumevanja in političnega prepričanja, ki so ga izražali. Tukaj je omenjen pomemben segment, katerega je zapisal Drago Jančar in to je da, ko bomo pozabili na vse te razlike, bomo postali zrela družba, ki bo lahko postala narod. Za konec pa je Niko Grafenauer pisal o težavi slovenske samomorilnosti, pri kateri kažemo svojo lastno identiteto tako, kot smo jo kazali v zadnjih 3 skupnih državah, v katerih smo živeli. V 57. številki *Nove revije* res ni nikjer direktno zapisano da »mi zahtevamo osamosvojitve in dokončno neodvisnost«. Kljub temu, da tega niso zapisali, so s svojimi prispevki oblikovali bodočo podobo države.

6.2 Majniška deklaracija

Majniška deklaracija je bila akcija in obenem akt upora civilne sfere proti takratni represivni vladajoči komunistični politiki. Zgodila se je zaradi procesa proti četverici, ko so bili obsojeni Zavrl, Tasič, Borštner in Janša. Majniško deklaracijo je prebral Tone Pavček na Kongresnem trgu 8. maja 1989, na odprti seji Zveze socialistične mladine Slovenije.

Deklaracijo bom navedel v celoti, saj je jasno in glasno izražena tista želja, ki jo je slovenski narod čakal dobrih 1000 let. Majniška deklaracija, ki jo je na tej javni seji Zveze socialistične mladine Slovenije prebral pesnik Tone Pavček, se je glasila :

Nesporazumi, provokacije, in tudi odkrite sovražnosti, ki jih danes doživljajo Slovenci v Jugoslaviji, nas prepričujejo o prelomnosti sedanjega zgodovinskega trenutka in nas obvezujejo, da v jasni obliki izrečemo svojo voljo, iz katere sledijo dejanja v prihodnosti.

Podpisniki te listine izjavljamo in sporočamo:

1. *da hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda ;*
2. *kot suverena država bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope;*
3. *glede na zgodovinska prizadevanja slovenskega naroda za politično samostojnost je slovenska država utemeljena le na:*
 - *spoštovanje človekovih pravic in svoboščin,*
 - *demokraciji, ki vključuje politični pluralizem,*
 - *družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gmotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije.*

Društvo slovenski pisateljev, Slovenska demokratična zveza, Slovenska kmečka zveza, Slovensko krščansko socialno gibanje, Socialdemokratska zveza Slovenije, Univerzitetna konferenca ZSMS, Društvo slovenskih skladateljev, 8. maj 1989.
(Majniška deklaracija 1989)

Ta kratka in jasna misel, ki jo je sporočala Majniška deklaracija, je le napoved k začetku konca skupne države. Ta se je pričela dogajati v Sloveniji s pojavom punka, z radikalno spremembo delovanja Zveze socialistične mladine Slovenije in 57. številko *Nove revije*, kjer so jasno sporočili, kakšna bi naj bila podoba nove države in kaj mora nova država nujno imeti. V tej deklaraciji, ki je združila različno kulturno in civilno sfero, se je pokazala

enotnost za idejo, ki se je dobrih 45 let zdela nedosegljiva. V tej kratki deklaraciji je jasno napisano, kaj je glavna težava skupne države, saj je bilo razlik in nerazumevanja žal preveliko. V teh treh zapisanih točkah je povedano, kar si je večina intelektualcev, ki so se že nekaj časa poigrali z idejo samostojne države, zapisovali kot ideje. A Majniška deklaracija ni več ideja, ki se rodi, temveč je zahteva, ki se mora v trenutku izpolniti. Je zahteva, za katero je stala večina civilne sfere v Sloveniji in ki se je rojevala predolgo, da ne bi bila uresničena. V Majniški deklaraciji je v treh točkah zapisano, kaj mora vsaka nova država, ki stopa po demokratični temeljih, nujno in temeljito izpolnjevati. To so bile upoštevanje vseh pravic državljanov, medsebojno spoštovanje in skrb za blaginjo države, ki je bila v nastanku.

6.3 Gradivo za slovensko ustavo oz. Pisateljska ustava

Pisateljska ustava je nastala leta 1988 kot odgovor na centralno ustavo, ki je temeljila na jugoslovanski ravni. Tako se je Društvo pisateljev Slovenije in Slovenskega sociološkega društva odločilo, da pripravi svojo verzijo ustave, ki naj bi predstavljala bodočo samostojno Republiko Slovenijo.

To je bilo objavljeno v reviji *Časopis za kritiko znanosti*, kjer so temeljito predstavili podobo, ki naj bi jo imela ustava bodoče države. A preden so zapisali člene, so predstavili še teze, katere so utemeljili z novo ustavo. V uvodu, katerega so skupaj zapisali člani Društva pisateljev Slovenije in Društva za sociologijo so navedli, zakaj so se odločili za pisanje ustave. Sledile so teze, katere so ovrednotile pomen ustave.

Prva je filozofska teza, ki jo je zapisal Tine Hribar. Najbolj pomembno pri tem je, da se ustava zaveda, od kod izvira in da je skladna s časom, v katerem živi. Po Hribarju mora ustava izpolnjevati tri pogoje, in sicer, da izvira iz »»temeljnih človekovih pravic in državljanskih svoboščin, temeljne pravice vsakega naroda do samoodločbe in temeljnega zgodovinskega dejstva, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost.«« (Hribar 1988, 44). Vse tri teze podrobno opiše tudi v nadaljevanju, kjer se prva postavka nanaša na *Deklaracijo človekovih pravic*, katera je bila potrjena v času Francoske revolucije, kasneje pa tudi formirana in sprejeta v Združenih narodih, leta 1948. Druga se nanaša na izročilo ameriške demokracije in njene listine *Deklaracije o neodvisnosti* iz leta 1766. Tretja pa je pogojena s pogledi iz zgodovine, ki izvirajo iz ekonomskih, kulturnih, političnih in socialnih dejavnikov, katere smo Slovenci preživeli skozi različne politične ureditve.

Drugo tezo je postavil predsednik Društva pisateljev Slovenije, Tone Peršak, ki je izpostavil, katera naj bi bila temeljna načela in določila, ki bi določala slovensko državo. Zapisal je, da smo v Sloveniji že imeli dva velika programa osamosvojitve. To sta bila programa Zedinjena Slovenija iz leta 1848 in program Osvobodilne fronte, v katerem je bilo zapisano, da se Slovenija proti sovražniku bori kot samostojna država, brez pomoči bratskih republik in po koncu vojne postane samostojna država. Iz teh dveh programov je Društvo pisateljev Slovenije začelo graditi svoje temelje za tretji osvobodilni program, ki je nastajal v letu 1988.

Naš cilj pri tem ni bil ne odcepitev od Jugoslavije ne kakršenkoli prevzem oblasti ali kaj podobnega, temveč predvsem zaris osnov za moderno, humano družbo, ki naj temelji na samoorganiziranju ljudstva in na pravnem redu, ki naj v čim večji meri omogoči svobodo, osebno integriteto in razvoj posameznika ter hkrati uresničenje tisočletnih sanj in hotenj naroda, ki je že s tem, da je obdržal svojo etnično, moralno, kulturno in politično identiteto. (Teršak 1987, 53)

Slovenija tako ni nikoli pogojevala svoje odcepitve s terorjem ali vojno, ampak se je zavzemala za najbolj mirno pot, katera preostane narodu, ko hoče postati samostojen in neodvisen. Slovenske želje so vedno temeljile na njenih preteklih izkušnjah, kot sta bila npr. programa Zedinjena Slovenija in program Osvobodilne fronte.

Podlaga sprejetja človekovih pravic in njegovih svoboščin ni temeljila na neki izvirnosti posameznika, kot v svojih sklepih opisuje Jambrek, saj se je naslonil na že znane sprejete konvencije, ustave, listine, katere so urejale prostor človekovih pravic in svoboščin že mnogo prej.

Največ formulacij se opira seveda na oba mednarodna pakta (Zakon o ratifikaciji mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah ... in Zakon o ratifikaciji mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah)... na Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, na nemško Weimarsko ustavo, na povojno ustavo Italijanske Republike, na sklepno listino Helsinške konferenc. (Jambrek 1988a, 54)

Gre le za povzetek vseh pravic, ki so nastajale skozi različne listine. Pomembno pa je, da se pravice in svoboščine prilagodijo aktualnemu času in niso nazadnjaške. Pomembno dejstvo je tudi, da se nekega področja ne zlorablja in da država vestno izpolnjuje tisto, kar je zapisala v svoji ustavi.

Naslednja področja, ki so pomembna za ustavo, so pravice vsakega državljana in njegova pravica do dela. »Delo kot najbolj univerzalni in najbolj trajni obliki druženja ljudi, tudi v teh tezah za novo slovensko ustavo pripisujemo centralno vlogo pri oblikovanju sodobne

civilizacije, kulture in demokracije.«« (Rus 1988a, 62) Delo je temelj, ki združuje in obenem oblikuje civilizacijo naroda, ter njene lastnosti, katere kaže v svoji in skupnosti drugih. Prav tako odraža neko skrb za prostor, kjer živi določena nacija. Brez dela država ne more delovati, zato je delo eno izmed najbolj univerzalnih in temeljnih vrednot današnjega časa. »»Lastnina je pglavitni pogoj za avtonomnost človekovega dela.«« (Rus 1988b, 62) Lastnina, ki si jo posameznik zasluži s svojim delom, je samo njegova in z njo tudi sam razpolaga. Edina težava se pojavi, če so razlike med lastninami posameznikov prevelike in se s tem ruši osnovna ideja o socialni državi. Delo povezuje še dve pomembni dejstvi, in sicer njegovo razmerje do kulture in demokracije, kjer lahko posameznik izpostavi svoja najvišja zadovoljstva ter vrednote, ki jih premore. Država mora imeti še urejene socialne pravice, ki bodo posameznika varovale v njegovih najtežjih trenutkih življenja, zato je potrebno vzpostaviti institucije, katere bodo za to tudi poskrbele. Jasno mora biti izpostavljeno tudi lastniško in organizacijsko razmerje. Glavna posebnost vsake bodoče države je, da se lahko opredeli o svoji državni ureditvi in pristojnostih. Pomembna je tudi ureditev v zvezi z načinom izvajanja demokratičnih volitev. Obenem je potrebno urediti tudi vlogo pristojnosti, katere bodo imeli trije najvišji politični ljudje v državi, in sicer predsednik države, predsednik državnega zbora ter predsednik vlade. »»Državna ureditev ima v sodobni družbi dvojno vlogo: na eni strani naj zavaruje človeka posameznika v njegovih človečanskih in državljskih pravicah, naj torej služi kot sredstvo za zavarovanje prav tistih pravic in svoboščin, ki mu jih ustava zagotavlja, in sicer prav pred državo samo kot organizacijo in nosilcem politične moči.«« (Bučar 1988, 76) Država mora prevzeti odgovornost in to se najlepše odraža pri oblikovanju politične identitete posamezne državne nacije, ki to doživlja. Slovenija kot država je ob tem bila prisiljena prevzeti novo vlogo, kjer bo po dolgem času osamosvajanja gospodar lastne usode. To je odlično prikazano v tekstu “*Pisateljske ustave,*” ki med vsemi nacionalnimi programi predstavi tudi ustavo, ki bi naj predstavljala bodoči samostojni in demokratični neodvisni narod. Medtem ko je 57. številka *Nove revije* oblikovala podobo in vizijo slovenskega naroda, je *Majniška deklaracija* predstavila direktno akcijo k osamosvojitvi in odcepitvi od Jugoslavije. *Pisateljska ustava* je oblikovala pravno podobo bodoče države, kjer bi jo le-ta predstavljala in katero so skupaj napisali Društvo pisateljev Slovenije ter Slovensko sociološko društvo.

V nadaljevanju je predstavljenih nekaj najbolj pomembnih členov in zakonov, ki so zapisani v *Pisateljski ustavi*. Tu je zapisanih nekaj pomembnih temeljev bodoče slovenske identitete. Sestavljena je iz 5-ih segmentov, kjer prvi del opisuje Temeljna načela in določila:

»»Suverenost slovenskega naroda temelji na njegovi državnosti, ki izhaja iz pravice do samoodločbe ... Republika Slovenija zagotavlja državljanom Republike Slovenije pravice in svoboščine, zagotovljene s Ustavno listino OZN.«« (Svetlik in drugi 1988, 84-89)

PRAVICE ČLOVEKA IN DRŽAVLJANA (2. del):

Vsakdo ima pravico do življenja. V Republiki Sloveniji ni smrtne kazni. Državljanji Slovenije imajo pravico do prostovoljnega združevanja v organizacije, zveze in društva vseh vrst, naj bo na podlagi političnih, verskih, strokovnih, stanovskih ali kakšnih drugih sorodnih interesov oziroma prepričanj. Uradni jezik na območju Slovenije je slovenski. Na območjih, kjer avtohtono pripadniki madžarske in italijanske narodnosti, je drugi, enakopravni uradni jezik madžarski in italijanski ... V Republiki Sloveniji velja delitev oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno. Obramba domovine je dolžnost slehernega državljana ... Vsakdo ima pravico do osebne svobode in osebne varnosti ... Nikomur ne more biti vnaprej onemogočeno v sredstvih javnega obveščanja izražati in objavljati svoja mnenja ... Prepovedana je cenzura tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ... Umetnost in znanost sta svobodni. Zajamčena je svoboda umetniškega znanstvenega ustvarjanja in pouka ... Vsakdo ima pravico do svobode vesti, verske opredelitve in izpovedovanja vere ... Priznana je pravica do mirnega zbiranja in javnih zborovanj ... Delavci imajo pravico do stavke ... Vsak državljan ima pravico pošiljati peticije, dajati vloge in predloge državnim in drugim javnim organom ter zahtevati odgovor nanje in dajati politične in druge pobude splošnega pomena. (Jambrek in drugi 1988b, 89-99)

SOCIALNO EKONOMSKE PRAVICE IN RAZMERJA (3. del):

Republika priznava svojim državljanom socialne pravice; pravice do: dela, družine in otrok, izobraževanja, socialne varnosti ter pravico do varovanega zdravja in okolja ... Človekovo delo je svobodno. Vsakdo lahko prosto izbira poklic in zaposlitev. Vsakomur je pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto ... Osnovno izobraževanje je obvezno in brezplačno. Srednje je dostopno za vse in brezplačno ... Univerze in druge visoke šole v mejah zakona avtonomno določajo svojo notranjo ureditev ... Vsakdo je dolžan varovati naravo in njene dobrine, naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike ... Temeljni vir lastnine je delo; lastnina pa jamstvo za samostojno delo ... Delavci ne morejo neposredno trpeti posledic nesmotrnega gospodarjenja ... Delavci imajo pravico sodelovati pri upravljanju podjetij, v katerih so zaposleni. (Šetinc in drugi 1988, 99-105)

DRŽAVNA UREDITEV (4. del):

Skupščino lahko razpusti predsednik republike v primerih, določenih s ustavo ... Sprememba ustave je možna samo na temelju referendumu ... Predsednik republike je izvoljen za dobo sedmih let. Predsednik republike je šef države in predstavlja narodno enotnost ... Imenuje predsednika vlade in sprejema njegovo ostavko ... Vlada je najvišji upravni in izvršilni organ republike. Vlado sestavljajo predsednik in ministri, ki sestavljajo ministrski svet ... za ministra je lahko imenovan vsak državljan Slovenije. Predsednika vlade in ministre sme skupščina postaviti pod obtožbo za kazniva dejanja, storjena pri izvrševanju njihovih funkcij ... Občina je enota samouprave v zadevah, ki se tičejo samo prebivalcev območja občine. (Šmidovnik in drugi 1988, 105-114)

Vse te besede, ki naj bi predstavljale identiteto bodoče države, so zapisane z duhom modernosti, ki se je odražal tisti čas. Tako odražajo pravice, ki si jih vsak državljan zasluži. Pri tem je izpostavljeno najbolj pomembno dejstvo, in sicer, da naj bi vsaka moderna država zagotavljala posameznemu državljanu pravice. V ustavi se vidi vpliv človekovih, socialnih in zdravstvenih pravic, prav tako pa tudi pravica do dela in delavske pravice. Obenem je opredeljena tudi dolžnost do služenja vojaškega roka. Tako lahko mirno trdimo, da ustava izvira iz različnih sfer družbe. Po eni strani je ustava sociološka in pravičniška, po drugi strani pa patriotska in državotvorna. V *Pisateljski ustavi* je jasno zapisano tudi, da lahko vsak posameznik svoje mnenje izraža svobodno. Pomembno dejstvo je tudi, da se ustvarjata svobodnost in pluralnost za medije, saj noben časopis ne bo cenzuriran za besede, ki jih bo objavil.

Pisateljska ustava je tako mešanica vseh ustav, ki so zaznamovale zgodovino človeštva. Pri tem lahko upoštevamo vse od ameriški, francoskih ter drugih listin, ki so dajale velik poudarek človekovemu dostojanstvu in njegovim pravicam, pa vse do demokratičnih ustav držav, ki so demokratični pluralistični sistem že imele vpeljan.

Pisateljska ustava postavlja mejnik, saj velja za prvi obširnejši zapis, na katerem lahko deluje država. Pred t. i. *Pisateljsko ustavo* so bili zapisani različni programi in pobude, vendar določila naroda niso bila nikoli tako jasno napisana. Prišlo pa je le do nekaj pobud, v katerih so bile izražene želje po samostojnosti. Med temi so bili program v okviru Habsburške monarhije (Zedinjena Slovenija) in kasneje objavljena listina Osvobodilne fronte. V Jugoslaviji se je samostojna pot prvič ponudila leta 1974, ko se je sprejemala nova ustava. Tudi novejši programi, kot je bila 57. številka *Nove revije*, je oblikovala le vizijo naroda o tem, kaj naj naredi in kaj ne sme narediti. V *Pisateljski ustavi* pa je prvič v zgodovini Slovenije zapisana celotna struktura samostojne države, ki naj bi jo predstavljala bodoča neodvisna

Republika Slovenija. Sedanja ustava se je od prvotne spremenila kar v nekaj točkah, saj je po *Pisateljski ustavi* npr. mandat predsednika države trajal 5 let in 7 let. Pomembni so bili poudarki na svobodni družbi, kar se kaže v različnih zvrsteh pravic za posameznika, svoboda medijev in družbe, prepoved cenzure, možnost prostovoljnega izražanja, združevanje v različne organizacije in možnost izbire vere. To je le nekaj dejavnikov, ki jih je *Pisateljska ustava* ustvarila za bodoči slovenski narod.

Za njo je sledila le še *Majniška deklaracija*, ki je zahtevala jasno izvršitev samoodločbe naroda in odcepitev od Jugoslavije. Obenem je bila vrhunec civilnih gibanj ob koncu 80-ih let, katera so pripeljala do tega, da se je Slovenija leta 1990, na božičnem plebiscitu, z velikansko potrditvijo strinjala, da bo odslej samostojna in neodvisna demokratična država.

7 CIVILNA GIBANJA OB KONCU 80-IH LET IN USTANOVITEV ODBORA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

Ob koncu 80-ih let se je v Sloveniji zgodil čudež, kakršnega le-ta v svoji zgodovini še ni zaznala. Zgodil se je namreč civilno-družbeni kulturni upor proti oblasti, ki ga je izvajala Komunistična Partija. V socialistični Jugoslaviji je bilo veliko ljudi, ki so bili po krivem obsojeni, zaprti, izgnani v tujino ali pa poslani na Goli otok, na Hrvaškem. Kljub temu, da je bilo v Sloveniji veliko političnih zapornikov, se je ob koncu 80-ih let zgodil čudež. Ta čudež je prišel do izraza ob sprostivni, ki ga je slovenska družba doživela, ko ni imela več strahu pred vladajočim političnim razredom in se je ob koncu 80-ih let zoperstavila politiki ter ravnanju države, ki je skrbela za red in mir dobrih 45 let. Tukaj so se povezale različne družbene in civilne sfere, ki med sabo niso imele nič skupnega, saj tudi politično niso povezane, vendar so jih mnogi dogodki povezovali.

Vse se je začelo ob sodnem procesu proti četverici, kot so kasneje poimenovali omenjen dogodek. To je bil le še eden izmed oblastnih sodnih procesov, ki pa je spremenil tok zgodovine.

Prva težava, ki je nastala, je bil pobuda, ki jo je izvršil Janez Janša, ko je hotel kandidirati za predsednika Zveze socialistične mladine Slovenije.

Razglasil je, da bo presekal z ustaljenimi konsomolskimi vzorci političnega organiziranja mladih in tako presegel "močvirje krize" ... Mladinska organizacija naj bi prenehala igrati zgolj privesek Partije, ki je živela v strahu pred možnim oblikovanjem konkurenčne stranke: ideologijo je treba ločiti od mladosti ...

Interpretacijo o protisocialistični politični opoziciji je Janša zavrnil: "Ni vse, kar se dogaja, socialistično ali protisocialistično, lahko obstaja tudi kaj tretjega ali četrtega". Zveza mladinskih organizacij in gibanj – ZMOG kot zamenjava za ZSMS - bo predvsem reformirala sklepe in zahteve krškega kongresa. (Balažic 2004i, 227)

Glavni razcvet gibanj se je množično zgodil po aretaciji Janeza Janše, Ivana Borštnerja, Davida Tasiča in Francija Zavrla. Rodila se je afera JBTZ in s tem najbolj množično civilno-družbeno gibanje Odbor za varstvo človekovih pravic.

7.1 Odbor za varstvo človekovih pravic in afera JBTZ

Afera JBTZ se je zgodila, ko je vojaški časnik Ivan Borštner prinesel zaupne vojaške dokumente Janezu Janši, kateri so dokazovali, da je vojska Jugoslovanske ljudske armade načrtovala državni udar in prevzem oblasti. Vse to se je dogajalo v prvi polovici leta 1988. Šlo je za dokument, ki je krožil po kuloarjih in postal t. i. slovenski Watergate. Težava, ki je nastala, je bil del besedila, kateri se je nanašal na Kučanove besede, v katerem je bilo govora o tem, kako rešiti situacijo, če narod pride na ulice. »»To se je dogajalo 29. 3. Njegove besede so bile naslednje: ... on me je pitao da li smo mi u stanju da držimo situacijo do koje če doči nakon aretacija, jer se ucenjuje da če doči do izlaska naroda na ulice da on ima zadatak da obezdi sebe, kasarne i vojna lica, a da so spremni da nama pomognu.«« (Mičić 2004b, 72) Navedene besede so se izkazale za preroške. Sledila so usklajevanja in debate o tem, kako objaviti vsebino stenograma. Na koncu se je vse končalo s člankom Vlada Miheljaka, kateri se je podpisal s psevdonimom Majda Vrhovnik. Vlado Miheljak je napisal članek z naslovom *Noč dolgih nožev*, v katerem je bilo govora o provokativni povezanosti akciji nacistov v nacistični Nemčiji, leta 1934. To je bila že druga provokacija *Mladine* na nacistično Nemčijo, medtem, ko je do prve prišlo leto prej, s plakatno afero. Vlado Miheljak (oziroma Majda Vrhovnik) je povzel dogajanje na takratni seji. »»Povzema Kučanove najpomembnejše poudarke ... o neodvisni politični vlogi vojaškega sveta, o možnostih slovenske oblasti, da drži situacijo v rokah v primeru demonstracij ob aretacijah slovenskih intelektualcev, in o nepopravljivih posledicah takšnih dejanj za slovensko politično vodstvo.«« (Balažic 2004j, 223) Članek je bil zaradi političnih pritiskov umaknjen. Številka je bila zasežena, a je Franci Zavrl rešil nekaj izvodov. Tistih dni se spominja sledeče:

»»Če gledam nazaj, tega ne bi bil smel storiti - a po pravici povedano, sem bil zelo prestrašen, prepričan, da me bodo verjetno v kratkem zaprli. Moja druga začetniška uredniška napaka: Noč dolgih nožev bi bil moral pustiti v Mladini, tožilec bi jo bil moral prepovedati ... Moral bi

bil kantovsko vztrajati pri objavi. A kaj, ko človek stvari razume šele za nazaj?!«« (Noč dolgih nožev 2008a) V naslednjih dveh tednih so tri (Janeza Janšo, Ivana Borštnerja, Davida Tasiča) posamezno aretirali, medtem ko je Zavrl pobegnil v psihiatrično bolnišnico. »«Stebroma četverice, Janši in Borštnerju, se je 4. junija pridružil Tasić, sam pa sem se 15. junija zatekel na Poljanski nasip in na sojenje prihajal iz norišnice.«« (Noč dolgih nožev 2008b) Kučanove besede iz njegovega stenograma so se uresničile, saj je oblast, ki jo je predstavljal, doživela največje množično civilno gibanje, katero se je zoperstavilo proti njej. Naenkrat se je morala vladajoča slovenska oblast boriti proti študentom, intelektualcem, novinarjem in publicistom, teologom, duhovnikom in škofom, zdravnikom, odvetnikom, punkerskim ideologom ter navadnemu delavskemu razredu, ki je veljal za glavni delavski simbol socialistične Jugoslavije. Ustanovil pa se je tudi Odbor za varstvo človekovih pravic. Ta je nastal, ko so aretirali Janeza Janšo in takrat se je prvotno poimenoval Odbor za varstvo pravic Janeza Janše, katerega predsednik je postal Igor Bavčar, in je bil sestavljen iz naslednjih članov:

Kolegij Odbora za varstvo človekovih pravic sestavljajo: Igor Bavčar, Bojan Korsika, Igor Omerza, Alenka Puhar, Gregor Tomc, Spomenka Hribar, Lojze Peterle, Dušan Keber, Franc Zagožen, Ali. H. Žerdin, Slavoj Žižek, Šrečo Kirn, Pavle Gantar, France Bučar, Mile Šetinc, Matevž Krivic, Anton Stres, Rastko Močnik, Dare Valič, Marko Hren, Boris Cavazza, Alojz Križman, Viktor Blažič, Rado Riha, Braco Rotar, Tomaž Mastnak, Drago Demšar, Venko Taufer, Igor Vidmar, Tone Remc, Franco Juri, Bojan Fink in Milan Balažic. (Balažic 2004k, 232)

Šlo je za seznam ljudi, katerega so sestavljale vse sfere civilno-družbenih prepričanj; to je cerkvenih dostojanstvenikov, punk ideologov, znanih slovenskih filozofov, sociologov, pravnih strokovnjakov, dramskih igralcev in mnogo drugih. Odbor je tako sestavljala celotna slovenska družba, ki so ne glede na kasnejše politične razlike, s skupnimi močmi in prepričanji povezali slovensko populacijo. Odbor za varstvo človekovih pravic je predstavljal najvišjo civilno družbeno gibanje v povojni Jugoslaviji. Zveza socialistične mladine Slovenije je predstavljal civilno gibanje znotraj Komunistične Partije, Odbor za varstvo človekovih pravic pa je predstavljal celotno Slovenijo. Odbor je imel veliko legitimno moč, saj je s svojimi pozivi in akcijami vedno znova razburjal vladajočo garnituro. Tako se je oblikovala t. i. vojna med vladajočim političnim razredom na eni strani, kateri imajo na svoji strani policijo, tajne službe in vojsko, na drugi strani pa različne sfere civilne družbe, ki so imele na svoji strani večino slovenske populacije. V Odboru je sodelovalo na stotine organizacij, katere so prispevale velik delež k gibanju. Odbor se je ustanavljal med 31. majem 1988 in 4. junijem

1988. »»3. junija ob osmih večer se je v drugem nadstropju Resljeve 16, na redakciji Mladine, zbralo okrog 100 ljudi. Družina je bila res pisana. Nenavadna. Člani združenja homoseksualcev, črnoborzijanci, teologi, pesniki, lacanovci, aktivisti družbenih gibanj, mirovniki, ekologi, novinarji, publicisti.«« (Žerdin 1997a, 89) Bolj pisane družbe slovenski narod še nikoli ni imel v eni sami skupnosti. V preteklih zgodovinskih obdobjih, ko smo se Slovenci borili za svojo neodvisnost, smo to vedno počeli v več različnih skupinah in z različnimi pogledi, vendar pa smo se tokrat združili. To je bil nepričakovan dogodek oz. akcija, ki jo takratna slovenska civilna sfera ni smela zamuditi. »»Madona Vlado, če ne bomo tega izkoristili. Samo da ga prezgodaj ne spustijo!» je nekoliko začudenemu Vladu Miheljaku razlagal prepoteni pesnik ... “Madona, Vlado. To je zgodovinska šansa!«« (Žerdin 1997b, 90) Vsi, ki so sodelovali pri tem projektu, kateri je presejal vse dotedanje civilno-družbene akcije, so vedeli, da če ne bo uspelo tokrat, ne bo uspelo nikdar. Zadeva, ki se je ustanovila, je prišla kot naročena. Zgodovinski čas, ki se je ustvarjal, je potreboval množično organizacijo, katera se bo zavzela za pravice posameznikov in bo delovala proti oblasti. Najbolj pomembno pa je bilo to, da je bila v ospredju enotnost, katere v Sloveniji še ni bilo. Odbor se je zato takoj lotil akcij.

Odvetnik Janeza Janše je postal Drago Demšar. S strani tožilstva ni prejel nobenih dokumentov in dokaznega gradiva, ki bi dokazovali, da je Janez Janša kriv. To je bil spet eden izmed tipičnih političnih vojaških procesov, ki jih je socialistična Jugoslavija izvajala vedno znova in znova. Tako je bila afera JBTZ prelomnica, ki je sprožila največje civilno gibanje, katerega je predstavljal Odbor za varstvo človekovih pravic. S primerom takrat zaprtega Ivana Borštnerja se ni ukvarjal nihče, saj niso vedeli, kdo to sploh je in zakaj je pomemben v celotni zadevi. Na koncu se je izkazalo, da je bil to tisti posameznik, ki je slovenski narod dokončno prebudil. Tasič in Zavrl sta bila aretirana nekaj časa kasneje, ko so agenti državne varnosti preiskali njuni delovni mesti in opravili preiskave na njunih domovih. »»Bil je petkov večer in pred eno od miz na uredništvu Mladine je stala dolga vrsta. Ljudje iz 52 uredništev, založb, gibanj, društev, političnih in študentskih organizacij so podpisovali ustanovno listino.«« (Žerdin 1997c, 91) To listino so podpisali naslednje organizacije:

Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev in sekcija Magnus. Društvo za teoretsko psihoanalizo in Društvo slovenskih pisateljev. Zveza kmečke mladine in Ženska sekcija pri sociološkem društvu. Reviji Mladina in Teleks. Študentska časopisa Katedra in Tribuna. Časopis za kritiko znanosti. Problemi, Nova revija, Revija 2000 in Revija Ekran. Radio Študent in novinarski kolektiv Radia Glas Ljubljane. Založbe Krt, Studia Humanitatis in uredništvo Cankarjeve Založbe. Revija AB, Media Marketing, Kmečke

in rockdoleske novice, glasilo Valj, kulturna redakcija Dela, Delova publicistika, Dnevnikova torkova priloga, Dnevnikova priloga Svet v knjigah ... OO ZSMS Srednje naravoslovne šole, OO ZSMS ZIL TOZD Urejanje stavbnih zemljišč, OK ZSMS Ljutomer, UK ZSMS Ljubljana, UK ZSMS Maribor, RK ZSMS in IO ZSS FSPN. Mirovno gibanje, Škucova sekcija za kulturo miru, duhovna gibanja, Ekološka skupina Ljubljana, ZVOS Slovenije, koordinacija ekoloških skupine Slovenije, gibanje za naravno prehrano, Komisija Pravičnost in mir, ljubljanska skupina Mednarodne helsinške federacije, študentski parlament filozofske fakultete, odbor za Ščukova in Siratkova priznanja, Slavistično društvo Slovenije, Klub B- 51, zveza društev ŠKUC Forum in gledališče Proces ... (Žerdin 1997, 91-92)

Svoje nestrinjanje so takoj po aretaciji Janeza Janše že naslednji dan izrazile najbolj kritične revije do aktualne oblasti, ki so oblikovale svojo zahtevo. To so bile revije *Mladina*, *Časopis za kritiko znanosti*, *Tribuna*. Te so skupaj zaobjele 23 revij civilno-družbenih organizacij in 60 posameznikov. V svoji zahtevi so se zoperstavili prijetju Janeza Janšu, izvedbi aretacije in nerazumevanju postopka, ki je sledil. Zahteva je bila sestavljena 1. junija, v *Tribuni* pa objavljena 8. junija 1988.

Zato zahtevamo:

- 1. da Janeza Janša takoj izpustijo iz pripora*
- 2. če mu na podlagi najdenih in zaseženih papirjev obtožen, naj se mu omogoči, da se brani iz svobode*
- 3. Natančno in javno pojasnilo takega postopanje*
- 4. Da institucije oblasti razpravljajo o tem dogodku in o tem javno in jasno oblikujejo svoja stališča.” (Revija Mladina in drugi 1988, 1)*

6. junija so sklenili, da bodo zamenjali ime Odbor za varstvo pravic Janeza Janše v Odbor za varstvo človekovih pravic. Kljub nekaterim pomislekom, da je ime preveč neposredno in odpira nova poglavja boja proti vladajoči garnituri, se je le-to zapisalo v slovensko zgodovino. Vrstile so se tudi različne akcije. Tako je na eni izmed akcij Manca Košir predlagala, »»da bi se pred zaporom na Metelkovi sprehajale ženske z otroki.«« (Žerdin 1997d, 122) Kljub temu, da je vodstvo ni podprlo, je bila akcija več kot uspešno izvedena, saj so cesto okrasili s cvetjem, predvsem vrtnicami. »»Slavoj Žižek je dal v razpravo predlog, da bi iz solidarnosti do četverice ves promet za določeno uro zastal. Braco Rotar pa je predlagal, da organiziramo pohod ob žici okupirane Ljubljane.«« (Tomšič 2010a, 219) Politika je bila na trnih, saj ni vedela, kako se zoperstaviti proti takšni angažirani množici. Sledili so še drugi protesti. Svoje proteste so redno začeli izvajati v Društvo slovenskih pisateljev, njim pa so

sledili še drugi literarni večeri preostalih kulturnih delavnic v Sloveniji. V odboru so sodelovali tudi pravniki, med njimi tudi dr. Danilo Türk, ki je opozoril na težavo, da je Jugoslavija »»ratificirala mednarodni akt o državljskih pravicah in političnih pravicah.«« (Žerdin 1997e, 133) Odvetniška zbornica je pripomnila, da se posega v pravico izbire posameznega odvetnika, saj je bilo s tem dejanjem »»izraženo nezaupanje celotnemu odvetništvu, kot samostojni družbeni službi in dejavnosti posebnega družbenega pomena.«« (Žerdin 1997f, 134) Svoj prispevek je k Odboru prineslo delavsko gibanje, pod vodstvom Franceta Tomšiča, kasnejšega ustanovitelja Socialdemokratske zveze Slovenije, kateri se je aktivno vključil tudi v delo Odbora. Predlagal je, da bi obiskali predsednika Slovenskih sindikatov Miho Ravnikarja.

Od Ravnikarja smo zahtevali, da se najbolj množična družbenopolitična organizacija...javno opredeli do kršitev temeljnih človekovih pravic v zvezi s četverico ... Nato sem Ravniku postavil vprašanje, kako je mogoče, da vodstvo ZSS do tako aktualnega problema po skoraj dveh tednih ni zavzelo stališča, čeprav smo v sindikatih nekaterih podjetij na to takoj reagirali in poslali tudi zahteve predsedstvu ZSS. Posebno sem poudaril, da v nekaterih podjetjih delavci v podporo četverici zahtevajo organiziranje generalnega štrajka. (Tomšič 2010b, 219)

France Tomšič je bil tudi ustanovitelj *Aktiva za demokracijo*, ki pa je obstajala zelo kratki čas. »»Ustanovna skupščina Aktiva za demokracijo (AD) je bila v petek 1. julija 1988, v Kapelici na Kersnikovi 4 v Ljubljani.«« (Tomšič 2010c, 221) To naj bi bil povezovalni organ med uradno politiko in demokratičnim gibanjem, ki se je takrat razširjalo. Po Tomšičevih besedah bi naj organ imel do 72 članov, vendar je zaradi notranjih nesoglasij in različnih pogledov na določene zadeve, ki so se takrat odvijale, Aktiva za demokracijo hitro prenehala. Svoje nestrinjanje so izrazili tudi zdravniki, predvsem Dušan Keber, ki je skupaj s svojimi kolegi somišljeniki izrazil Odboru, da bi bilo treba protestirati proti razmeram, v katerih zaporniki živijo. Svoje prepričanje je izrazil na nacionalni televiziji. Dušan Keber, kot predstavnik zdravnikov, je podal naslednjo izjavo: »»Če drži ... da se jim omejuje spanje na štiri ure dnevno, z vso strokovno odgovornostjo opozarjamo, da tak postopek ne more ostati brez posledic za njihovo duševno in telesno zdravje ... bi jih s skladu s Tokijsko deklaracijo morali opredeliti kot mučenje zapornikov.«« (Žerdin 1997g, 135) Svoje mnenje k temu je prispevala tudi Cerkev. Med najbolj priznanimi in cenjenimi je bil dr. Alojzij Šuštar. »»Te aretacije so se zgodile v ozračju različnih napetosti, nerazumevanja in neupravičenih napadov dela jugoslovanske javnosti na dogajanja, ki potekajo v Sloveniji v duhu prizadevanja za demokratizacijo, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin.«« (Žerdin 1997h, 136) Svoje

mnenje so izoblikovali še pri »»Komisiji za pravičnost in mir in Svet za pravna vprašanja pri Slovenski pokrajinski škofovski konferenci, ki ga je vodil dr. Stanko Ojnik.«« (po Žerdinu 1997j). Zanimivo taktiko si je izmislil tudi Marko Hren, saj je hotel s cerkvenim zvonjenjem pritegniti pozornost zapornikov, ki bi na tak način prejemale zunanje informacije. To kaže le na celotno družbeno mobilizacijo, ki je takrat vladala v Sloveniji. Med drugim so svojo podporo Odboru dale tudi pomembne eminence, kot je bil Josip Vidmar, ki je s svojim govorom podprl delovanje in prizadevanje Odbora.

A pravo presenečenje se je šele zgodilo. 21. junija 1988 je na Kongresnem trgu v Ljubljani civilno gibanje doseglo enega izmed svojih vrhuncev. To je dan, ki je dokončno končal obdobje skupne države in napovedal novo pot. Šlo je za dokončno odcepitev naroda pred njegovo dejansko odcepitvijo. »»Prireditelj na Kongresnem trgu je sklical Odbor za varstvo človekovih pravic, za organizacijo pa je poskrbel Igor Vidmar, sicer član najožjega jedra množičnega gibanja ... Na prvi poletni dan leta 1988 je bil ancien regime zlomljen ... Totalna revolucija je bila končana.«« (Žerdin 2002c, 53) Na dogodku se je zbralo 30 tisoč ljudi, kateri so po več ur prepevali najbolj znane pesmi skupine Pankrti in ki so s svojim udejstvovanjem prvi prebudili množice, predvsem mlade. Na Kongresnem trgu je nastopilo več govornikov. Prvi med njimi je bil predsednik Odbora za varstvo človekovih pravic Igor Bavčar. Med drugim je sporočil naslednje besede: »»Radi bi povedali, da ta trenutek vsa demokratična javnost, vsi, tako komunisti kot nekomunisti, teisti in ateisti, Slovenci in pripadniki drugih narodov in narodnosti v Sloveniji in Jugoslaviji, tako kmetje, študentje, intelektualci v bistvu zahtevajo in vztrajajo in sporočajo, da bodo vztrajali do konca, dokler ne bodo uresničene zahteve, ki jih je Odbor sporočil javnosti.«« (Žerdin 1997k, 163) Za njim so nastopili še Rudi Šeligo, ki je bil predsednik Društva slovenskih pisateljev, Dane Zajc, Drago Jančar, predsednik RK ZSMS Tone Anderlič in predsednik UK ZSMS Gorazd Drevenšek. Dan 21. junij 1988 je bil vrhunec gibanja Odbora, ko je prevzel glavno vlogo civilnega in političnega povezovalca v Sloveniji. To je bilo gibanje, ki je združilo vse.

Odbor je pripravljala nenehne akcije. Poskrbeli so za stik sorodnikov s priprto trojico. Naslednja akcija Odbora se je zvrstila, ko so »»povabili za dan 22. julija 1988 še vse preživele partizane, da se jim pridružijo v šišenskem Mostecu.«« (Balažic 2004l, 280) Na ta dan se je pred vojaškim sodiščem v Ljubljani zbralo 15.000 ljudi. Zvečer se je zgodilo srečanje med člani Odbora in partizani. »»V imenu partizanov govori partizanski komisar Ante Novak: ... Za borce je prihodnost pot na Žale, za mlade pa bi moral biti čas pravičnosti in demokracije.«« (Balažic 2004m, 281) Bližal se je čas razsodbe. Sodbo je pred 15.000 glavo množico prebral predsednik Odbora varstva človekovih pravic, Igor Bavčar. »»Proces proti

četverici je bil končan in izrečene so zaporne kazni: Borštnerju štiri leta, Janši in Zavrlu leto in pol, Tasiću pet mesecev ... Sodba je razburila množice. "Pravna bitka je bila sicer izgubljena, a dobljena je bila vojna za demokracijo. Odbor je medtem narastel v množično gibanje s sto tisoč člani, v fenomen, ki ga Slovenija v svoji politični zgodovini ni nikoli poznala.«« (Balažic 2004n, 283) Zadnje odmevno dejanje Odbora se je zgodilo 8. maja 1989. Odbor za varstvo človekovih pravic ni imel možnosti, da bi dobil dovoljenje za shod, zato je ZSMS organizirala odprto sejo, ki se je v zgodovino zapisala kot "odprta seja predsedstva RK ZSMS." Zgodila se je *Majniška deklaracija*, katero je prebral Tone Pavček. A to je bil tudi zadnji dogodek Odbora za varstvo človekovih pravic, saj so avgusta pogojno izpustili Janeza Janšo, kasneje pa še ostale tri. A vsa ta velika enotnost je ponehala in med glavnimi akterji Odbora je začelo prihajati do razlik, ki so ves ta čas bile pozabljene. Kljub enotnosti navzven, se je videlo, da je zgodba o enotni opoziciji končana. »»Zgodbe o združeni opoziciji, ki bo na naslednjih volitvah zmagala - o tem je na javni seji govoril France Tomšič, govornik socialdemokratov - to je postala manj verjetna.«« (Žerdin 1997l, 367)

A kljub razlikam med vodilnimi posamezniki, katere niso zgladili vse do danes, so nekateri med njimi sedaj največji politični konkurenti v sedanji Sloveniji. Ogromno podjetij, šol in nekaterih posameznikov je verjelo v stvar, ki se je kasneje tudi uresničila. S civilnim odporom je slovenski narod zrušil socialistično Jugoslavijo, ki se je predvsem zaradi gospodarskih (ogromni javni dolg in primanjkljaj) in političnih (Miloševićevi nacionalistični mitingi, prevelika vloga JLA v javnem življenju, politični montirani procesi) vzrokov sesula, kar je omogočilo kasnejši plebiscit, kjer smo Slovenci množični podprli neodvisno Republiko Slovenijo. Odbor je pri tem odigral zgodovinsko vlogo, kljub razlikam, ki so bile v delovanju Odbora. To je bil trenutek zgodovine, kjer je sodelovala celotna Slovenija in tukaj ima Odbor varstvo človekovih pravic večno zapisano mesto v slovenski zgodovini.

8 ZAKLJUČEK

V svoji diplomski nalogi sem se ukvarjal s kulturnim in civilno-družbenim gibanjem v socialistični Jugoslaviji. V svojih tezah sem iskal odgovore na vprašanja, ki sem si jih zastavil v uvodu svoje naloge. Z nalogo sem tako prišel do ključnih dejavnikov, ki so vplivali na osamosvojitve Slovenije.

Skozi nalogo sem prišel do nekaterih spoznanj. Ugotovil sem, da so se kulturni boji in nestrinjanje z vladajočo politiko pojavljali skozi celoten obstoj socialistične Jugoslavije, vendar so bili posamezniki osamljeni v svoji kritiki in jih je oblast zato lažje zatrla ter izolirala. S temi težavami se je soočil v 50-ih letih Jože Pučnik, ki je moral zaradi svojega kritičnega razmišljanja do oblasti biti sprva zaprt, nato pa je moral še v prostovoljno izgnanstvo v Nemčijo. Kljub temu, da so se začele pojavljati revije, ki so bile kritične do oblasti, niso imele za sabo široke civilne podpore, zato je večina revij prenehala izhajati. Jugoslavija se je skozi celotno obdobje soočala z gospodarskimi težavami. To je bil na koncu eden izmed pomembnih vzrokov kasnejšega gospodarskega zloma države, saj smo bili Slovenci preveč izkoriščeni. Veliko bolj pomemben vzrok je bil političen, saj se je z vzponom srbskega nacionalizma začela izgubljati vloga Slovencev v skupni državi. To se je dogajalo na začetku 80-ih let. Umrl je dolgoletni predsednik Josip Broz Tito in glavni obrazi na političnem prizorišču so se zamenjali. Prav ti pa so tudi poskrbeli za razpad Jugoslavije, predvsem vrhovno srbsko vodstvo Komunistične Partije. Že nekaj let prej pa je svojo šok terapijo doživela slovenska Komunistična Partija, ko je Edvard Kocbek v ključnem intervjuju kulturne dekade, z Borisom Pahorjem, povedal resnico o drugi svetovni vojni in njegovi osebni vlogi v njej.

Glavno obdobje in razcvet kulturnega in družbenega gibanja so prinesla 80-a leta prejšnjega stoletja. Začelo se je s prebujanjem množic, za kar je poskrbela alternativna glasba, ko je v Slovenijo konec 70-ih prišel punk. Ta je bil prva zbuditev generacij, ki niso bile družbeno aktivne. S svojo pojavo so sceno zaznamovali predvsem Pankrti in ostali punk bendi ter še nekaj ostalih alternativnih kulturnih projektov in ustanov, kot je bila ustanovitev Neue Slowenische Kunst, v kateri je delovalo nekaj pomembnih kulturnih skupin (med njimi Laibach in Novi kolektivizem). Ti so prebudili celotno generacijo, katera je kasneje odigrala ključno vlogo v težnjah za osamosvojitve Slovenije. Medtem ko so punkerji prebujali generacijo in jo pripravljali na upor, so kulturniki in intelektualci začeli pisati nacionalne

programe. Pri tej tematiki sta bila najbolj uspešna programa 57. številke *Nove revije*, kjer se je skozi prispevke vseh avtorjev izoblikovala dokončna podoba slovenskega naroda in bodoče slovenske države. Drugi pomemben nacionalni program je bilo *Gradivo za slovensko ustavo* oz. *Pisateljska ustava*, kjer so napisali, kakšna bo bodoča slovenska ustavna ureditev. V njem tako najdemo člene, ki so bili sprejeti tudi v uradno ustavo Republike Slovenije, z nekaj spremembami. Pomembno je bilo tudi vprašanje, kako postati samostojna država in če imamo kot narod pravico do odcepitve. To je v ključnem prispevku 57. številke *Nove revije* pojasnil Peter Jambreč, ki je ugotovil, da Slovenija izpolnjuje vse pogoje, vprašanje časa je le, na kakšen način se bo to zgodilo. Tretji nacionalni program je bila *Majniška deklaracija*, katera je bila zahteva o tem, da se Slovenija mora takoj odcepiti od Jugoslavije in postati samostojna država.

Civilna gibanja so bila zadnje dejanje, ki so se uspešno borila proti vladajoči politiki. Že v začetku 60-ih se je pojavilo študentsko gibanje, ki je zahtevalo osnovne materialne pravice za študente. Kasneje so v 80-ih pomembno vlogo odigrali tudi študentski mediji, kot je bil *Radio Študent*, ki se je s predvajanjem punka končno osvobodil in časopis *Tribuna*, ki je v vrhuncu civilnih gibanj poleg revije *Mladina*, vestno poročala o vsakem dogajanju le-teh in kritično pisala o aktualni oblasti. Vrhunec je civilno gibanje doživelo v 80-ih, s popolno prenovo Zveze socialistične mladine Slovenije, katera je postala prvo večje množično civilno gibanje. Kljub temu, da so bili uradni podmladek Komunistične Partije Slovenije, so s svojimi dejanji sprožili pravo revolucijo. S svojim delovanjem so zaščitili nekaj civilnih družb, v katerih so jim nudili zatočišče pred oblastjo. Postali so družbeno-civilna opozicija znotraj Komunistične Partije. Njihov največji uspeh je bil, ko so v Sloveniji popolnoma uničili enega največjih simbolov jugoslovanske države. To je bil 25. maj, t. i. Dan Mladosti, ki je bil ukinjen ob akcijah Štafeta absurda in v Plakatna afera.

Svoj prispevek so dodali tudi gejevski in lezbični aktivisti, ki so opozarjali na težave, katere so se pojavljale. Zahtevali so, da se izbrišejo diskriminacijski zakoni, ki so bili napisani v njihovo škodo. Bili so tudi pomembni podporniki civilno-družbenih procesov. S svojim gibanjem so pridobili nekaj publikacij, festivalov, organizirali okrogle mize in bili vestni ter aktivni spremljevalec civilnih in demokratičnih sprememb v Sloveniji.

Glavno presenečenje civilno-družbenih gibanj je sledilo na koncu dekad 80-ih let. Oblast je sprožila sodni proces proti četverici, ki je dobila ime afera JBTZ (Janša, Borštner, Tasić in Zavrl). Medtem ko je oblast mislila, da je to le še eden izmed sodnih procesov, ko je treba kaznovati politične nasprotnike, se je s tem hudo zmotila. Proti njej je nastopil celoten slovenski narod, ki ga je predstavljal Odbor za varstvo človekovih pravic. Proti oblasti so

nastopile različne družbene in civilne sfere (zdravniki, teologi in škofi, odvetniki, delavci in drugi), ki so poskušali na različne načine pomagati pri tem sodnem procesu. Na vrhuncu gibanja naj bi bilo več kot 100 tisoč članov. Slovenski narod je bil končno enoten. Nagrada je prišla kmalu, saj je Slovenija po več kot 1000 letih drugih vladarjev postala moderna demokratična in neodvisna samostojna Republika Slovenija.

9 LITERATURA

1. Balažic, Milan. 2004. *Slovenska demokratična revolucija 1986- 1988: Civilna družba, nacionalni programi in ljubljanski proces*. Ljubljana: Liberalna akademija.
2. Bernik, Stane, ur. 1999. *Oblikovanje: Novi kolektivizem. Design :New Collectivism*. Ljubljana: NSK Info center.
3. Bučar, France. 1987. Pravna ureditev položaja Slovencev kot naroda. *Nova revija* 57 (160): 150-161.
4. --- 1988. Državna ureditev. V *Gradivo za slovensko ustavo*, ur. Bojan Korsika, 76-82. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS - Časopis za kritiko znanosti.
5. Čepič, Zdenko, ur. 2010. *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/ 1988*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
6. Fisher, Jasna, Žarko Lazarevič, Ervin Dolenc, Jurij Perovšek, Bojan Godeša, Zdenko Čepič in Aleš Gabrič, ur. 2005. *Slovenska novejša zgodovina*. Ljubljana: Mladinska založba, d.d.
7. Gabrič, Aleš. 2005. Umetnost od zasuka v zgodovino do trivialnosti. V *Slovenska novejša zgodovina 1848- 1992*, ur. Jasna Fischer, Žarko Lazarevič, Ervin Dolenc, Jurij Perovšek, Bojan Godeša, Zdenko Čepič in Aleš Gabrič, 1224-1226. Ljubljana: Mladinska knjiga.
8. Goljevšek, Alenka. 1987. Arhalčnost: civilnost. *Nova revija* 57 (120-129): 119-130.
9. Grafenauer, Niko, ur. 1987a. *57. Številke Nove revije- prispevki za nacionalni program*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
10. --- 1987b. Oblike slovenskega samomora. *Nova revija* 57 (246): 229-246.
11. --- 2004. *Krogi navznoter- krogi nazven: Kocbekov zbornik*. Ljubljana: Nova revija.
12. Gržinič, Marina. 2002. Punk: strategija, politika in amnezija. V *Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci*, ur. Peter Lovšin, Peter Mlakar in Igor Vidmar, 66-86. Ljubljana: Cankarjeva založba in Ropot.
13. Guštin, Damijan. 2005. Jugoslovanske oborožene sile v osemdesetih. V *Slovenska novejša zgodovina 1848- 1992: Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, ur. Jasna Fischer, Žarko

- Lazarevič, Ervin Dolenc, Jurij Perovšek, Bojan Godeša, Zdenko Čepič in Aleš Gabrič, 1184-1185. Ljubljana: Mladinska knjiga.
14. Hedžet Toth, Cvetka. 2010. Uporništvo generacije 68- etizacija sveta. V *Slovenija in Jugoslavija : Krize in reforme 1968 / 1988*, ur. Zdenko Čepič, 305-331. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
 15. Hribar, Spomenka. 1987. Avantgardno sovraštvo in sprava. *Nova revija* 57 (102): 74-104.
 16. Hribar, Tine. 1987. Slovenska državnost. *Nova revija* 57 (5): 3-30.
 17. --- 1988. Uvodne razlage tez za slovensko ustavo: Filozofska utemeljitev. V *Gradivo za slovensko ustavo*, ur. Bojan Korsika, 44-50. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS - Časopis za kritiko znanosti.
 18. --- 2002. Pankrti, tovariši in drugi. V *Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci*, ur. Peter Lovšin, Peter Mlakar in Igor Vidmar, 5-8. Ljubljana: Cankarjeva založba in Ropot.
 19. Jambrek, Peter. 1987. Pravica do samoodločbe slovenskega naroda. *Nova revija* 57 (172): 161-175.
 20. --- 1988a. Ustava in slovensko narodno vprašanje. V *Gradivo za slovensko ustavo*, ur. Bojan Korsika, 18-44. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS - Časopis za kritiko znanosti.
 21. --- 1988b. Temeljne človekove pravice in svoboščine. V *Gradivo za slovensko ustavo*, ur. Bojan Korsika, 54-62. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS - Časopis za kritiko znanosti.
 22. Jambrek, Peter, Matevž Krivic, Dimitrij Rupel, Vinko Arzenšek, Janez Janša, Zdenko Roter in Mile Šetinc. 1988. Pravice človeka in državljana. *Časopis za kritiko znanosti*(108): 89-99.
 23. Jančar, Drago. 1987. Slovenski eksil. *Nova revija* 57 (228): 220-229.
 24. Korsika, Bojan, ur. 1988. *Gradivo za slovensko ustavo / Društvo slovenskih pisateljev, Ustavna komisija upravnega odbora in Delovna skupina za ustavni razvoj pri Slovenskem sociološkem društvu*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS - Časopis za kritiko znanosti.
 25. Kristan, Ivan. 2010. Ustava SFRJ 1974- generator krize Jugoslavije? V *Slovenija in Jugoslavija : Krize in reforme 1968/ 1988*, ur. Zdenko Čepič, 257-261. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
 26. Lorenčič, Aleksander. 2010. Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju

- 1968- 1988: na poti v razpad. V *Slovenija in Jugoslavija : Krize in reforme 1968/ 1988*, ur. Zdenko Čepič, 261-279. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
27. Lovšin, Peter, Peter Mlakar in Igor Vidmar, ur. 2002. *Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba in ROPOT.
28. Lusa, Stefano. 2010. Slovenska demokratizacija v osemdesetih. V *Slovenija in Jugoslavija: Krize in reforme 1968/ 1988*, ur. Zdenko Čepič, 331-347. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
29. Omerza, Igor. 2010. *Edvard Kocbek: Osebni dosje št. 584*. Ljubljana: Založba Karantanija.
30. Mičić, Aleksander. 2004. *Diplomsko delo : Cenzura v tisku- Mladina in oblast od 1985 do osamosvojitve*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
31. *Mladina*. 1987a. Klic k razumu, 1 (13. marec).
32. --- 1987b. Na mestu naslovnice, 1 (22. maj).
33. Peršak, Tone. 1988. Temeljna načela in določila. V *Gradivo za slovensko ustavo*, ur. Bojan Korsika, 50-54. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS - Časopis za kritiko znanosti.
34. Pivec, Franci. 2010. Osamosvajanje študentske skupnosti (Slovensko študentsko gibanje v šestdesetih letih). V *Slovenija in Jugoslavija : Krize in reforme 1968/ 1988*, ur. Zdenko Čepič, 295-305. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
35. Prunk, Janko. 2004. Slovenski človek in krščanski socialisti. V *Krogi navznoter, krogi nazven: Kocbekov dnevnik*, ur. Niko Grafenauer, 160-169. Ljubljana: Nova revija.
36. Pučnik, Jože. 1986. *Članki in spomini 1957- 1985 (napisani za revijo 57, perspektive in novo revijo)*. Maribor: Založba obzorja.
37. --- 1987. Politični sistem civilne družbe. *Nova revija 57* (140): 130-144.
38. --- 2008. *Kultura, družba in tehnologija*. Ljubljana: Inštitut dr. Jožeta Pučnika.
39. Repe, Božo. 1990. *Obračun s Perspektivami*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
40. --- 2003. *Rdeča Slovenija – Tokovi in obrazi iz obdobja socializma*. Ljubljana: Založba Sophia.
41. Rupel, Dimitrij. 1987. Odgovor na slovensko narodno vprašanje. *Nova revija 57* (73): 57-74.

42. Rus, Veljko. 1987. Slovenci in integracijska socialna politika. *Nova revija* 57 (200): 194-201.
43. --- 1988. Delo, lastnina, demokracija in kultura. V *Gradivo za slovensko ustavo*, ur. Bojan Korsika, 62-67. Ljubljana:Univerzitetna konferenca ZSMS - Časopis za kritiko znanosti.
44. Sigledal.org. 1983. *Gledališče sester Scipion Nasice*. Dostopno prek: http://www.sigledal.org/geslo/Gledali%C5%A1%C4%8De_sester_Scipion_Nasice (20. avgust 2011).
45. Stepančič, Lilijana. 1999. Plakatna afera: Novi kolektivizem in dan mladosti 1987. V *Oblikovanje: Novi kolektivizem*, ur. Stane Bernik, 28-35. Ljubljana: NSK Info Center.
46. Sukič, Nataša. 2004. Pomota. V *20 let gejevskega in lezbičnega gibanja*, ur. Nataša Velikonja, 17-41. Ljubljana: Collegium Graphic.
47. Svetlik, Ivan, Spomenka Hribar, Tine Hribar, Peter Klinar, Peter Jambrek, France Bučar, Emil Milan Pintar, Frane Adam, Zdravko Mlinar in Tone Remc. 1988. Temeljna načela. *Časopis za kritiko znanosti* (108): 84-89.
48. Šetinc, Mile, Tomaž Longyka, Jože Menciger, Veljko Rus, France Bučar, Andrej Franko, Jožef Jerovšek in Gojko Stanič. 1988. Socialno- ekonomske pravice in razmerja. *Časopis za kritiko znanosti* (108): 99-105.
49. Šmidovnik, Janez, Anton Perenič, Mile Šetinc, Janez Janša, Veljko Rus, Matevž Krivic, Dane Zajc, Gregor Tomc, Zinka Kolarič, Ivan Svetlik, France Bučar, Peter Jambrek in Albin Igličar. 1988. Državna ureditev. *Časopis za kritiko znanosti* (108): 105-114.
50. Tomc, Gregor. 1987. Civilna družba pod slovenskim socializmom. *Nova revija* 57 (145): 144-150.
51. --- 2002. Škandal v Rdečem baru. V *Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci*, ur. Peter Lovšin, Peter Mlakar in Igor Vidmar, 86-91. Ljubljana: Cankarjeva založba in Ropot.
52. --- 2010. Hipiji in punkerji : dve značilni mladinski subkulturi slovenskega socializma. V *Slovenija in Jugoslavija: Krize in reforme 1968/ 1988*, ur. Zdenko Čepič, 365-383. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
53. Tomšič, France. 2010. *Od stavke do stranke*. Ljubljana: Nova obzorja d.o.o.
54. Trampuš, Jure. 2007. Plakatna afera. *Mladina* (20). Dostopno prek:

- http://www.mladina.si/tednik/200720/clanek/nar--obletnica-jure_trampus/ (20. avgust 2011).
55. *Tribuna*. 1988. Izjava, 1 (8. junij).
56. Tu-je.si. 1989. *Majniška deklaracija*. Dostopno prek: <http://www.tu-je.si/index.php?id=152> (20. avgust 2011)
57. Urbančič, Ivan. 1987. Jugoslovanska "nacionalistična kriza" in Slovenci v perspektivi konca nacije. *Nova revija* 57 (56): 30-57.
58. Velikonja, Nataša, ur. 2004. *20 let gejevskega in lezbičnega gibanja*. Ljubljana: Collegium Graphic.
59. Vurnik, Blaž. 2010. Nova družbena gibanja v objemu Zveze socialistične mladine Slovenije. V *Slovenija in Jugoslavija: Krize in reforme 1968/ 1988*, ur. Zdenko Čepič, 347-365. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
60. Zavrl, Franci. 2008. Noč dolgih nožev. *Mladina* (19). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200819/noc_dolgih_nozev (20. avgust 2011)
61. Žerdin, H., Ali. 1997. *Generali brez kape*. Ljubljana: Krtina d.o.o.
62. --- 2002. Kratki kurz zgodovine pankaa. V *Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci*, ur. Peter Lovšin, Peter Mlakar in Igor Vidmar, 8-53. Ljubljana: Cankarjeva založba in Ropot.
63. Wikipedia. 2011a. *Punk*. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Punk> (20. avgust 2011).
64. --- 2011b. *Pankrti*. Dostopno prek: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Pankrti> (20. avgust 2011).